

T.C.
KIRIKKALE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
İKTİSAT YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

BÖLGESEL YATIRIM TEŞVİK UYGULAMALARININ ETKİNLİĞİ:
KIRIKKALE ÖRNEĞİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZIRLAYAN
SONER HÜR

Ekim, 2019
KIRIKKALE

T.C.
KIRIKKALE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
İKTİSAT YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

BÖLGESEL YATIRIM TEŞVİK UYGULAMALARININ ETKİNLİĞİ:
KIRIKKALE ÖRNEĞİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZIRLAYAN
SONER HÜR

TEZ DANIŞMANI
PROF. DR. GÜVEN DELİCE

Ekim, 2019
KIRIKKALE

KABUL-ONAY

Prof. Dr. Güven DELİCE danışmanlığında Soner HÜR tarafından hazırlanan “*Bölgesel Yatırım Teşvik Uygulamalarının Etkinliği: Kırıkkale Örneği*” adlı bu çalışma jürimiz tarafından Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim dalında Yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

04/10/2019

KİŞİSEL KABUL SAYFASI

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “*Bölgesel Yatırım Teşvik Uygulamalarının Etkinliği: Kırıkkale Örneği*” adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve faydalandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak faydalanılmış olduğunu beyan ederim.

Tarih 04/10/2019

Soner HÜR

ÖNSÖZ

Bu çalışmanın amacı Yatırım Teşvik Sisteminin Kırıkkale İli üzerindeki etkisi ampirik olarak analiz edilmesi ve elde edilen bulgularla literatüre katkı sağlanmasıdır. Çalışmada Kırıkkale İlinin sosyo ekonomik yapısı ile teşvik verileri incelenmiş ve Kırıkkale yatırım teşvikleri üzerindeki etkisi değerlendirilmiştir.

Çalışma sürecinde çeşitli zorluklarla karşılaşmış olmama rağmen, süreç boyunca desteğini esirgemeyen, bütün zorluklara beraber göğüs gerdiğimiz ve sabırla bana yardımcı olan değerli annem ve babama, canım ablam ve ağabeyime sonsuz teşekkür ederim.

Ayrıca çalışma boyunca sürekli iletişim halinde olduğum ve bana yardımcı olan değerli arkadaşım ağabeyim Mustafa KIBRISCIK'a, çalışmamın ekonometrik analiz bölümünde bana her defasında yardımcı olup desteğini esirgemeyen değerli hocam Dr. Burhan GÜNAY'a ve Suat Serhat YILMAZ'a teşekkürü bir borç bilir, son olarak çalışmam boyunca beni sabırla yönlendiren, desteğini esirgemeyen, çalışmamın bu aşamaya gelmesinde büyük emeği olan değerli danışmanım Sayın Prof. Dr. Güven DELİCE'ye şükranlarımı sunarım. Saygılarımla.

Soner HÜR

ÖZET

Bölgesel Yatırım Teşvik Uygulamalarının Etkinliği: Kırıkkale Örneği

Soner HÜR

Yüksek Lisans Tezi, İktisat

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Güven DELİCE

Ekim 2019, 103 sayfa

Teşvik sistemi, ülkenin sanayi ve teknoloji altyapısının oluşturulması, var olan veya kurulacak altyapının geliştirilmesi ve en son olarak sanayinin rekabetçi duruma getirilmesinde önemli bir fonksiyonu görmektedir. Yatırım teşviklerinin öncelikli hedefi, yatırımların bölgeler ve sektörler arasındaki optimal etkinliğini ve dağılımını sağlamaktır. Teşvik sistemleri ülkelerin ekonomik istikrar, büyüme, enflasyon ve istihdam gibi makroekonomik hedeflerinin yanı sıra, ülke içindeki sektörel ve bölgesel farklılıkların ortadan kaldırılmasında önemli bir kalkınma aracı konumundadır.

Bu çalışmada Türkiye'deki yatırım teşvik sistemi verileri incelenmiş ve bu bağlamda Kırıkkale özelinde teşvik verileri üzerinde etkinlik değerlendirmesi yapılmaya çalışılmıştır. Çalışmada Kırıkkale ilindeki yatırım teşvik verileri ile dış ticaret, istihdam ve sabit yatırımlar arasındaki ilişkileri test etmek amacıyla üç farklı model kurulmuş; yatırım teşvik verilerinin istidam üzerinde anlamlı bir etkisinin olduğu sonucu gözlemlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Devlet Yardımı, Teşvik, Yatırım Teşvik Sistemi

ABSTRACT

Efficiency of Regional Investment Incentive Practices: The Case of Kırkkale

Soner HÜR

Master Thesis, Department of Economics

Thesis Advisor: Prof. Dr. Güven DELİCE

October 2019, 103 Pages

The incentive system plays an important role in establishing the country's industrial and technological infrastructure, developing existing or to be established infrastructure, and finally making industry competitive. The primary goal of investment incentives is to ensure the optimal effectiveness and distribution of investments between regions and sectors. In addition to the macroeconomic objectives of countries such as economic stability, growth, inflation and employment, incentive systems are an important development tool in eliminating sectoral and regional differences within the country.

This study, investment incentive system data in Turkey were examined and in this context, activity evaluation was attempted on incentive data in Kırkkale. In this study, three different models have been established in order to test the relations between investment incentive data and foreign trade, employment and fixed investments in Kırkkale province; It was observed that investment incentive data had a significant effect on employment.

Key Words: State Subsidies, Incentives, Investment Incentive System

KISALTMALAR LİSTESİ

AATUK : Amme Alacaklarının Tahsil Usulü Hakkında Kanun

GVK : Gelir Vergisi Kanunu

KÖY : Kalkınmada Öncelikli Yöreler

MKEK : Makine Kimya Endüstrisi Kurumu

NUTS : AB Bölgesel İstatistik Sistemi

SEGE : Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Endeksi

UNCTAD : Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı

TABLÖLAR

Tablo 1: Teşvik Araçları.....	14
Tablo 2: Teşviklerin Maliyetleri.....	16
Tablo 3: 2009 Yılında Uygulanan Teşvik Sistemindeki Bölgeler ve Yararlanılacak Teşvik ve Destekler.....	32
Tablo 4: TR7 Bölgesindeki İller.....	38
Tablo 5: Yatırım Teşvik Sisteminde Yer Alan Bölgeler ve İller.....	39
Tablo 6: Bölgesel Yatırım Teşvik Sisteminin Destek Unsurları	41
Tablo 7: Bölgesel Teşvik Uygulamasında Vergi İndirimi.	42
Tablo 8: Yatırımcıların Yatırım ve İşletme Döneminde Yararlanacağı Katkı Oranları	42
Tablo 9: Büyük Ölçekli Yatırım Teşvik Konuları.....	43
Tablo 10: Bölgelere Göre Teşvik Süreleri.....	44
Tablo 11: Bölgelerde Yapılacak Yatırımlarda Uygulanacak Yatırım Katkı, KV ve GV İndirim Oranları	44
Tablo 12: Büyük Ölçekli Yatırımın Destek Unsurları	45
Tablo 13: Stratejik Yatırımlarda Teşvik Destek Unsurları, Oranları Ve Süreleri....	46
Tablo 14: Yeni Yatırım Teşvik Uygulamasında Destek Unsurları	48
Tablo 15: Yeni teşvik Sistemi Kapsamında Yapılan Vergi İndirimleri	50
Tablo 16: Sigorta Primi İşveren Hissesi Desteği.....	52
Tablo 17: Sigorta Primi İşveren Hissesi Desteği Süreleri ve Oranları.....	52
Tablo 18: Stratejik Yatırım Uygulamalarında Sigorta Primi İşveren Hissesi Desteği Süreleri ve Oranları	53
Tablo 19: Faiz Oranı Desteği	55
Tablo 20: 2017 yılı İşgücüne Katılma, İşsizlik ve İstihdam oranları	61
Tablo 21: Temel İş Gücü Göstergeleri (2017)	61

Tablo 22: Kırıkkale ve Türkiye GSYH Karşılaştırma Tablosu 2012 – 2017 Yılları Arası.....	62
Tablo 23: İl ve Ülke Bazında GSYH, İktisadi Faaliyet Kollarına Göre, Cari Fiyatlarla (2012-2017) (Bin TL)	63
Tablo 24: Kırıkkale ve Keskin OSB'nin Durumu	64
Tablo 25: Kırıkkale İhracat Rakamları.....	67
Tablo 26: 2014 – 2018 Yılları Arası Kırıkkale ve Türkiye İhracat Değerleri.....	67
Tablo 27: Kırıkkale İlinin 2016 yılı ihracat kalemleri	68
Tablo 28: Kırıkkale İthalat Rakamları.....	68
Tablo 29: 2014 – 2018 yılları arası Kırıkkale ve Türkiye İthalat Değerleri.....	69
Tablo 30: Kırıkkale İlinin 2016 yılı ithalat kalemleri	69
Tablo 31: Kırıkkale'deki Tüzel Kişi/ Gerçek Kişi ve Kooperatif Şirketlerinin Durumu	70
Tablo 32: Kırıkkale İlinde Yatırım Çeşidine Göre Teşvik Belge Adedi.....	73
Tablo 33: Kırıkkale İlinde Teşvik Belgelerinin Sektörel Dağılımı	73
Tablo 34: Kırıkkale İlinde Yatırım Çeşidine Göre Sabit Sermaye Tutarı (Milyon TL)	74
Tablo 35: Kırıkkale İlinde Yatırımcı Türüne Göre Sabit Sermaye Tutarı (Milyon TL)	74
Tablo 36: Kırıkkale İlinde Yatırım Teşvikleri ile Oluşturulan İstihdam Sayısı.....	75
Tablo 37: Kırıkkale İlinde Destek Sınıfına Göre Belge Sayısı ve Sermaye Miktarı	76
Tablo 38 : Veri Setleri	82
Tablo 39: Özet İstatistikler	84
Tablo 40: Değişkenlerin Kovaryans ve Korelasyon Matrisi	84
Tablo 41: (1) No'lu Model İçin EKK ile Analiz Sonuçları.....	85
Tablo 42: (2) Nolu Model İçin EKK ile Analiz Sonuçları.....	88
Tablo 43: (3) No'lu Model İçin EKK ile Analiz Sonuçları.....	90

ŞEKİLLER

Şekil 1: Teşvik Sisteminin İşleyişi.....	10
Şekil 2: Kırıkkale'nin Yıllar İtibariyle Cinsiyete Göre Kayıtlı İşsizlik Sayısı.....	61
Şekil 3: Kırıkkale Toplam Girişimci Sayısı 2009 – 2016.....	70

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa No</u>
ÖNSÖZ.....	i
ÖZET.....	ii
ABSTRACT	iii
KISALTMALAR LİSTESİ.....	iv
TABLolar	v
ŞEKİLLER	vii
İÇİNDEKİLER	viii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

DEVLET DESTEKLERİ VE TEŞVİKLERE GENEL BAKIŞ

1.1. DEVLET DESTEKLERİ.....	3
1.2. DEVLET TEŞVİKLERİ	7
1.2.1. Teşviklerin Amacı, Ekonomik Gerekçeleri ve Etkinliği.....	8
1.2.2. Teşviklerin Ekonomik Önemi	10
1.2.3. Hükümetler Açısından Teşvikler	11
1.2.4. Kullanılan Araçlara Göre Teşvikler	13
1.2.5. Teşviklerin Maliyeti	15
1.2.6. Teşviklerin Yatırımcı Kararlarına Etkileri	17
1.3. DÜNYA TİCARET ÖRGÜTÜ (DTÖ) NEZDİNDE VE AVRUPA BİRLİĞİ'NDE (AB) TEŞVİK UYGULAMALARI	17
1.3.1. Dünya Ticaret Örgütünde Telafi Edici Önlemler Anlaşması.....	18
1.3.1.1. Yasaklanmış sübvansiyonlar	18
1.3.1.2. Dava Edilebilir Sübvansiyonlar.....	19
1.3.1.3. Dava Edilemeyen/Serbest Sübvansiyonlar	19

1.3.2.Avrupa Birliği'nde Teşvik Uygulamaları Çerçevesinde Sağlanan Devlet Yardımları.....	20
1.3.2.1. Bölgesel Yardımlar.....	21
1.3.2.2. Yatay Yardımlar	22
1.3.2.3. Sektörel Yardımlar	23
1.3.2.4. Küçük Ölçekli Yardımlar	23

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE YATIRIM TEŞVİK SİSTEMİ

2.1. TARİHSEL SÜREÇ İÇERİSİNDE TÜRKİYE'DE TEŞVİK UYGULAMALARI	25
2.1.1..Tek Partili Dönem.....	26
2.1.2. 1950- 1980 Arası Dönem.....	27
2.1.3.1980-1996 Dönemi.....	28
2.1.4.1996 – 2009 Arası Dönem.....	30
2.1.5.2009/15199 Sayılı Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkındaki Karar.31	
2.2. YENİ YATIRIM TEŞVİK SİSTEMİNİN AMACI VE KAPSAMI	34
2.3. YENİ YATIRIM TEŞVİK SİSTEMİNİN UYGULAMALARI.....	35
2.3.1. Bölgesel Teşvikler.....	36
2.3.1.1.Bölgesel Farklılıklar	36
2.3.1.2. Bölgesel Yatırım Teşvik Uygulamaları.....	38
2.3.2. Büyük Ölçekli Yatırımlarda Teşvik Uygulaması.....	43
2.3.3. Stratejik Yatırımlarda Teşvik Uygulaması.....	45
2.3.4. Genel Yatırımlarda Teşvik Uygulaması.....	47
2.3.5..Öncelikli Yatırımlarda Teşviki Uygulaması.....	47
2.4. YENİ YATIRIM TEŞVİK SİSTEMİNİN UYGULAMALARI.....	48
2.4.1. Katma Değer Vergisi İstisnası.....	49
2.4.2. Gümrük Vergisi Muafiyeti.....	49

2.4.3. Vergi İndirimi.....	50
2.4.4. Sosyal Sigortalar Prim Desteği.....	51
2.4.5. Gelir Vergisi Stopajı İndirimi.....	53
2.4.6. Faiz Oranı Desteği.....	54
2.4.7. Yatırım Yeri Tahsisi.....	55
2.4.8. KDV İadesi.....	56
2.4.9. Teşvik Belgesi.....	56
2.4.10. Sabit Sermaye Yatırımı Karşılığı Vatandaşlık Uygulaması.....	57
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	59
BÖLGESEL YATIRIM TEŞVİK SİSTEMİ: KIRIKKALE ÖRNEĞİ.....	59
3.1. KIRIKKALE’NİN SOSYO-EKONOMİK DURUMU	59
3.1.1. İşsizlik ve İşgücüne Katılma Oranı.....	60
3.1.2. İlin GSYH Verileri.....	62
3.1.3. Kırıkkale’nin Sanayi Profili.....	63
3.1.4. Kırıkkale’nin Enerji Kaynakları.....	66
3.1.5. Kırıkkale’de Dış Ticaret Göstergeleri.....	66
3.1.6. Kırıkkale İlinde Girişimcilik.....	69
3.2. YENİ YATIRIM TEŞVİK SİSTEMİNİN KIRIKKALE İLİNDEKİ YANSIMALARI	70
3.2.1. Ahiler Kalkınma Ajansı ve Destek Konuları.....	71
3.2.2. Kırıkkale İline Ait Teşvik İstatistikleri.....	72
3.3. MODEL VE ANALİZ SONUÇLARI	76
3.3.1. Literatür Özeti.....	78
3.3.2. Model.....	81
3.3.2.1. Bağımlı ve Bağımsız Değişkenlerin Tercihi.....	81
3.3.2.2. Veri Seti ve Kaynakları	81

3.3.2.3. Ekonometrik Model	83
3.3.2.4. Özet İstatistikler	84
3.3.2.5. Bulgular ve Analiz Sonuçları	85
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME	93
KAYNAKÇA	96

GİRİŞ

Devletler sınırlı kaynakların tahsisinde ekonomik yapıya müdahalelerde bulunabilirler. Bu müdahaleler kimi zaman var olan yapının olgunlaşması için, kimi zamanda mevcut yapıda yaşanabilecek olumsuzlukların önlenmesi amacıyla yapılmaktadır. Bu çerçevede devletler başta para ve maliye politikaları olmak üzere çeşitli araçlarla ekonomik hayatın işleyişini etkileyebilmektedirler. Bu müdahale araçlarının özel bir türü de teşvik politikalarıdır. Günümüzde hemen hemen bütün ülkelerde hükümetler ekonomik büyüme ve kalkınmanın sağlanmasında ülke içerisindeki bölgesel farklılıkların giderilmesinde ve olası istikrarsızlıkların ve krizlerin önlenmesinde teşvik sistemlerinden geniş ölçüde yararlanmaktadırlar.

Yatırım teşvik sistemleri çok sayıda amaca hizmet etmekle birlikte, esas olarak ekonomideki belirli faaliyet kollarına ya da bölgelere yatırım yapılmasını sağlamak amacıyla dönük olarak uygulanırlar. Buradan anlaşılacağı üzere, bu tür teşvikler yatırım yapacak kişilerin ülkenin öncelikleri doğrultusunda yönlendirilmeleri için sunulan ekonomik desteklerdir.

Bu çalışmanın amacı, ekonometrik bir model yardımıyla, Kırıkkale İli özelinde yatırım teşviklerinin etkinlik düzeyinin analiz edilmesidir. Bu amaç doğrultusunda oluşturulan modelde Kırıkkale İlinin 2002-2018 dönemine ait teşvik belge sayısı, sabit yatırım tutarı, istihdam edilen kişi sayısı, ihracat ve ithalat rakamları kullanılmıştır.

Çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde genel olarak devlet desteklerinin tanımı, amacı, ekonomik gerekçeleri, işleyişi ve önemi üzerinde durulmuştur. Yine bu bölümde teşviklerin maliyeti ve yatırımcı kararları üzerine etkileri hakkında bilgiler verilmiş; Dünya Ticaret Örgütü ve Avrupa Birliği'ndeki teşvik uygulamaları genel hatlarıyla açıklanmıştır.

İkinci bölümde Türkiye'de Cumhuriyet öncesi ve sonrası uygulanan teşvik sistemleri hakkında genel bilgiler verilmiş; daha sonra 2012 yılında yürürlüğe giren ve halen uygulanmakta olan teşvik sistemi altı temel başlık altında ayrıntılı olarak ele alınmıştır.

Üçüncü bölümde Kırıkkale ilinin sosyo-ekonomik durumu hakkında bilgiler verilmiştir. İlin sanayi profili, enerji kaynakları ve temel ekonomik verilerinin yanında

2012 yılından itibaren yürürlükte olan teşvik uygulamalarının ildeki yansımaları incelenmiştir. Kırıkkale ili için teşvik sistemi kapsamında istihdam edilen kişi sayısı, verilen belge sayısı ve Kırıkkale'deki yatırımlarda kullanılan sabit sermaye miktarı, ihracat ve ithalat değişkenleri kullanılarak bölgesel yatırım teşvik sisteminin ildeki etkinliği analiz edilmeye çalışılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

DEVLET DESTEKLERİ VE TEŞVİKLERE GENEL BAKIŞ

Modern ve demokratik bir devletin temel amaçları arasında, insanların ekonomik ve sosyal açıdan gelişmesinin sağlanması öncelikli bir yer tutmaktadır. İnsanların ekonomik ve sosyal açıdan gelişmeleri ise yaşadıkları ülkenin ekonomik büyümesi ve kalkınmasıyla doğru orantılıdır. Ekonomik büyüme ve kalkınma ise kaynak kullanımında etkinliğin sağlanması, iktisadi istikrarı sağlayacak politikaların uygulanması, kişi başına milli gelirin artırılması, eğitim ve öğretim hayatının düzenlenmesi, ekonomik ve sosyal açıdan fırsat eşitliğinin sağlanmasını gerektirir. Bu bağlamda devletler zaman zaman ekonomik hayata müdahalelerde bulunarak piyasa aksaklıklarının düzeltilmesine katkı sağlayabilirler. Bu müdahaleler ekonominin geneline yönelik olabileceği gibi, belli bir sektöre veya bir bölgeye yönelik de olabilmektedir. Bu çerçevede çalışmanın birinci bölümünde devlet destekleri ve teşvikler ele alınacak ve konu kavramsal boyutta incelenecektir.

1.1. DEVLET DESTEKLERİ

Devlet destekleri, ekonomideki bir faaliyetin diğer faaliyetlere göre daha fazla ve daha hızlı gelişmesini sağlamak için tercih edilen özendirme faaliyetlerini ifade etmektedir. Farklı şekillerde uygulanabilen bu desteklerin en önemlileri aşağıdaki gibidir (Özkarabüber, 2003:4):

- Koşula bağlı ya da koşula bağlı olmaksızın doğrudan nakit transferleri
- Borçların teminatı amacıyla sunulan devlet garantileri
- Yatırımcılara sağlanan düşük faizli kredi olanakları
- Vergi muafiyetleri ve indirimi
- Vergi ödemelerinin ötelenmesi
- Sübvansiyonlar

Devletler belirledikleri ekonomi politikaları gereği, ekonomik ve sosyal kalkınmanın sağlanması için çeşitli araçlarla ekonomiye müdahale ederler. Devlet destekleri bağlamında ele alındığında yatırım teşvikleri, ihracat destekleri, istihdam destekleri, Ar-Ge destekleri, çevre ve enerji desteklerinin öne çıkan konular olduğu görülmektedir.

Gerçek hayatta dengede ve çok iyi işleyen serbest piyasa mekanizmaları bulunmamaktadır. Bu nedenle serbest piyasa dengesinin oluşmasında ve kaynakların etkin dağılımının sağlanmasında aksaklıklar ve başarısızlıklar olmaktadır. Böyle durumlarda devlet serbest piyasa ekonomisinin daha doğru işleyebilmesi, kaynak dağılımının daha adaletli sağlanması için çeşitli araçlarla piyasalara müdahalede bulunmaktadır.

Ekonomiye devlet müdahaleleri gelişmiş ülkelerde ve gelişmekte olan ülkelerde farklılık göstermektedir. Gelişmiş ülkelerde sanayileşme tamamlandığı için devletlerin ekonomiye müdahale nedenleri daha çok rekabet koşullarının sağlanması, iktisadi ve toplumsal sorunların önlenmesi şeklinde gerçekleşmektedir. Gelişmekte olan ülkelerde müdahaleler, kamu düzeninin sağlanması, ekonomik kalkınmayı gerçekleştirecek önlemler alınması ve piyasadaki tarafların korunması amaçlarına yönelik olmaktadır (Doğangün Yasa, 2017: 283).

Gelişmekte olan ülkelerde kişi başına düşen gelirin kısa sürede yükselmesi, nüfus artışının yaratmış olduğu işgücüne istihdam koşullarının yaratılması ve bu iki amacın gerçekleşmesi için sanayileşme çabalarının sağlanması hedeflenmektedir. Söz konusu ülkelerde bir taraftan sanayileşme çabalarının gerektirdiği ortam sağlanırken, diğer taraftan gelir dağılımında adaletin bozulmaması, bölgeler arasında eşitliğin sağlanması, makine, teçhizat, enerji ve hammadde teminin sağlanması gerekmektedir (Orer, 2015:375). Bu genel ilkeler çerçevesinde serbest piyasa mekanizmasının ekonomik kalkınmayı gerçekleştirecek ve sürdürebilecek istikrar ortamını oluşturması her zaman mümkün olmamaktadır. Piyasa mekanizmasında ortaya çıkan bu aksaklıklar gidermek, sürdürülebilir istikrarı yakalamak, üretim ve bölüşüm sürecindeki etkinliği sağlamak devlet müdahalesi ile mümkün olmaktadır (Saybaşı, 1986).

Devletin ekonomiye müdahale nedenleri arasında önce çıkan hususlar aşağıdaki gibi sıralanabilir:

Gelir Dağılımında Adaletin Sağlanması: Devletlerin önemli ekonomik hedeflerinden birisi bölgesel ve sektörel gelir dağılımının iyileştirilmesidir. Gelir dağılımında adaleti sağlamak bölgesel ve sektörel açıdan önemli olduğu kadar kişisel gelir dağılımı açısından da önemlidir. Bu dağılımın iyileştirilmesi devletlerin ekonomiye müdahalesinin nedenleri arasında önemli bir yer tutmaktadır (Öney, 1980).

Piyasa mekanizması olağan işleyişinin yanında, gelir ve servet dağılımında adaleti sağlamakta yetersiz kalmaktadır. Gelir dağılımında adalet günümüz ekonomilerinde refah devletinin ve iktisadi kalkınmanın en önemli şartı konumundadır. Devletin gelir dağılımında adaleti sağlamasına yönelik Keynesyen politikalar burada önem kazanmaktadır. Devlet ekonominin gelişmenin arzulanan seviyeye çıkarılmasında, düşük gelir gruplarının durumlarının iyileştirilmesinde etkin bir rol alacak bu da ekonominin durgunluğunu önleyerek büyümesini destekleyecektir. Üst gelir grubundan alt gelir grubuna kaynak aktarılmasıyla marjinal tüketim eğilimi yüksek olan alt gelir grubunda bulunanlar bu kaynakları tüketime ayırarak, marjinal tüketim eğilimi düşük olan üst gelir grubunun yavaşlattığı çoğaltanın işleyişini hızlandıracaktır (Uluatam, 1999).

Etkin Kaynak Dağılımının Sağlanması: Piyasa mekanizması Klasik iktisatçıların öne sürdüğü gibi tam rekabet şartlarında sürekli istikrarın sağlandığı ve optimal kaynak dağılımının sağlandığı bir ortam yaratmamaktadır. Çünkü piyasada tam rekabet şartları sağlanması ve kaynak dağılımının optimal olması istisnai bir durumdur. Özellikle sanayi sektöründe kullanılan ileri teknolojinin, büyük ölçekli birkaç firmanın elinde bulunması, üretimde bulunacak firma sayısının çoğalmasının ve piyasaya girişin serbest olmasının önünde önemli bir engel teşkil etmektedir. Klasik İktisatçıların öne sürdüğü tam rekabet şartlarının sağlanmadığı bu durumda kaynak dağılımında etkinliğin sağlanması devletin ekonomiye müdahalesi ile olmaktadır (Aksoy, 1998). Burada önemli olan devletin ekonomiye müdahalesi sonucu piyasa mekanizması işleyişi ile optimum kaynak dağılımını sağlanmasıdır (Nadaroğlu, 1996).

Ekonomik İstikrarın Sağlanması: Piyasa koşullarında ekonomilerde dalgalanmalar (konjonktür dalgalanmaları) meydana gelmekte; bu dalgalanmaların önüne geçebilmek için devletler belli düzeyde kalmak koşulu ile piyasalara müdahalede bulunmaktadırlar. Dalgalanmalara neden olan ekonomik sorunların giderilmesi devletlerin makro görevleri arasında yer almaktadır. Yaşanan bu dalgalanmalar iktisadi israfın yanı sıra, toplumsal yaşamdaki ilişkileri de olumsuz etkilemektedir. Devletlerin ekonomiye müdahale amaçlarından birisi de ekonomik büyümenin istikrarlı olmasını sağlamaktır. Bu istikrarı sağlarken, toplam arz ve toplam talep dengesinde çıkabilecek ani değişikliklerin, ekonomi üzerinde enflasyonist ve deflasyonist baskı oluşturmaları engellenmeye çalışılır. Ekonomik istikrar, fiyat istikrarı

ve tam istihdam koşullarının oluşturulması ile sağlanmaktadır (Akdoğan, 2017). 1980'lerden itibaren küresel ölçekte geçerlilik kazanan liberal iktisat anlayışı ile birlikte devlet müdahaleleri giderek azaltılsa da devletin işsizlik ve enflasyonla mücadele sorumluluğu hala daha güncelliğini korumaktadır (Susam, 2016).

Ekonomik Büyüme ve Kalkınmanın Sağlanması: Ekonomiye müdahale nedenlerinden biri de iktisadi kalkınmayı hızlandırmaktır. Kişiler gelirlerinin ne kadarını tasarruf edeceklerine ne kadarını tüketim harcamalarına ayıracıklarına kendileri karar verirler. Tasarrufları faiz karşılığı kullanan girişimciler ekonomik büyümenin hızını etkilemektedirler (Ulutürk, 2001: 132). Girişimcilerin piyasada oluşan durgunluklardan dolayı yatırımlardan vazgeçmeleri, ekonomik büyümenin yavaşlamasına neden olmaktadır. Bu süreçte faiz oranlarındaki düşmeye rağmen, girişimcilerin yatırım yerine, tasarrufu tercih etmesi toplam talebin azalmasına neden olmaktadır. Azalan bu toplam talebi canlandırmak, devletlerin ekonomiye müdahale etmesi ile sağlanabilmektedir. Bu noktada devletler, kamu harcamalarını artırmak, vergi oranlarını azaltmak, asgari ücreti artırmak gibi seçenekleri tercih edebilirler. Ancak bu yola başvurulduğunda, ekonomik büyüme ile birlikte fiyat istikrarının korunması hedefinin de gözetilmesi gerekmektedir. Bu hedeflere ulaşılması, kaynak dağılımının iyileştirildiği, ekonomik büyüme ve kalkınmayı hızlandıracak bir ortamın sağlanması ile mümkün olacaktır (Türk, 2015).

Dış Ticaret Dengesinin Sağlanması: Dış ticaret politikası hükümetlerin dış ticareti özendirmek, sınırlandırmak ve/veya bu işlemlerin yapılış biçimlerini düzenlemek amacıyla aldıkları önlemler bütünüdür (Seyidoğlu, 2003). Yerli üreticiyi dış rekabetten korumak, ödemeler dengesini sağlamak, cari açıkların önüne geçmek, ekonomik istikrarın oluşmasını sağlamak, ekonomik büyüme ve kalkınmanın sürdürülebilirliği dış ticaret politikasının temel amaçlarını oluşturmaktadır. bu amaçlar doğrultusunda devletler dış ticarete müdahalede bulunurlar. Zaman zaman ekonomik koşullar devletlerin dış ticaret dengesini sağlamasını zorlaştırabilir. Dış ticaret dengesinin sağlanması için belirli bir dış ticaret açığı veya fazlası hedeflenebilir. Burada önemli olan ekonomik koşullara uygun belli bir dış ticaret dengesinin devletlerin hedefleri arasında yer almasıdır (Akdoğan, 2017).

1.2. DEVLET TEŞVİKLERİ

Teşvik kavramı ekonominin belirlenen iktisadi ve sosyal hedeflere ulaşması için, devlet tarafından sağlanan maddi yardımları ifade etmektedir. Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde sürdürülebilir ekonomik kalkınmanın ve büyümenin sağlanmasında vazgeçilmez araçlarından biri teşviklerdir. Teşvik sistemleri ülkelerin ekonomik istikrar, büyüme, enflasyon ve istihdam gibi makroekonomik göstergelerinin yanında, ülke içindeki sektörel ve bölgeler arasındaki farklılıkların ortadan kaldırılmasında önemli bir kalkınma aracı konumuna gelmiştir (Çiloğlu, 2016:29).

Daha geniş bir perspektiften ele alındığında, teşvik kavramı, devletin belirli faaliyetlerini diğer faaliyetlerine eşit veya onlara göre daha hızlı bir şekilde istenilen seviyeyi tamamlaması için kendi kaynakları tarafından sağlanan maddi veya maddi olmayan destek veya özendirme şeklinde tanımlanmaktadır. OECD teşvik kavramını, yatırımların maliyetine ve potansiyel karlılığına etki edecek veya yapılacak yatırımların risk durumunu değiştirerek yatırımın büyüklüğünü, bölgesini ve sektörün etkileyecek hükümet önlemleri olarak tanımlamaktadır (Duran, 2003:6).

Konuyla ilgili farklı tanımlamalar olmasına rağmen, teşvikler küreselleşme ile önem kazanmış ve özellikle 20. yüzyılda serbest piyasa ekonomisi şartlarının gelişmesiyle birlikte devletin piyasayı düzenleme ve piyasaya müdahalesinin en önemli araçları arasında yer almıştır. Teşvikler dünyada 1980 yılı öncesi dönemde özellikle yurtiçi yatırımcıları destekler nitelikte iken, 1980 sonrası başlayan liberalleşme hareketleriyle birlikte küresel anlamda yabancı yatırımcıyı çekmeye, ülke içine yatırım yapılmasını daha cazip hale getirmeye yönelmiştir. Daha sonraki süreçte, özellikle gelişmekte olan ülke ekonomileri için, ekonomik kalkınmayı hızlandırmak, küresel ekonomilerle rekabet gücünü artırma odaklı hale gelmiştir (Akdeve, 2013:330).

Teşvikler, ekonomilerin temel taşı konumunda olan sektörler ve bölgelerdeki aksaklıkları düzeltmek ve ilgili bölge ve sektörün gelişimini istenilen seviyeye çıkarmak için kullanılan bir maliye politikası aracıdır (Gülmez, 2010:237). Teşviklerin kullanım gerekçelerinin temelinde bölgesel dengesizliklerin giderilmesi, üretici

kesiminin maliyetlerinin azaltılması, işsizlik, göç gibi bazı sorunların çözümlenmesi bulunmaktadır (Tatar Candan ve Yurdadoğ, 2017:159).

Teşvik kavramının başlıca özellikleri aşağıdaki gibi sıralanabilir (Duran, 2003:6):

- Teşvikler devlet tarafından kullanılan bir ekonomi politikası aracıdır.
- Özel kesimi desteklemek amacıyla verilmesine rağmen, kamu teşebbüslerine de verilir.
- Açık teşvik gizli teşvik olarak verilebilir.
- Dolaylı ve dolaysız olarak verilebilir.
- Bölgelerarasındaki farklılıkları ortadan kaldırmak amacıyla bölgesel olarak verilebilir.

1.2.1. Teşviklerin Amacı, Ekonomik Gerekçeleri ve Etkinliği

Ekonomiyi düzenleme amacı güden teşvikler önemli bir maliye politikası aracı ve harcama kalemidir. Teşviklerin özel amaçları olmasının yanında, genel amaçları da vardır. Devletler sağladıkları teşvikler aracılığıyla ülkenin refah seviyesinin arttırmayı amaçlarlar (Yavuz, 2010:86).

Teşviklerin esas amacı, kaynakları ülke ekonomisi açısından daha yararlı olacakları alanlarda etkin kılmaktır. Geniş bir perspektiften ele alındığında teşviklerin uygulama amaçları aşağıdaki gibi sıralanabilir (Tatar Candan ve Yurdadoğ, 2017:157, 158):

- Sanayileşme ve ekonomik kalkınmayı sağlamak
- Ülke ekonomisinin uluslararası rekabet gücünü artırmak
- Bölgelerarasında var olan eşitsizlikleri gidermek
- Ülke ekonomisinin optimal duruma gelmesini sağlayacak istihdamı sağlamaktır.

Yatırımlara uygulanacak teşvikler, üretimi destekleme özelliğine sahip olmalıdır. Bu tür teşvikler üç temel amaca hizmet ederler. Bunlar:

- Yatırımlara fon sağlayarak maliyetini ortadan kaldırmak veya azaltmak

- Finansman için gerekli sermaye ihtiyacını gidermek
- Kar sağlama potansiyelini arttırmak

Teşvik politikalarının uygulanmasında ülkelerin tercih ettikleri ekonomik model ve gelişmişlik düzeyleri önemli bir husustur. Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde uygulanan teşvik politikalarının gerekçeleri şu şekilde sıralanabilir (Duran, 2003: 23-24):

- Ülkede halihazırda mevcut olan sanayi yapısının korunması ve var olan sanayi tesislerinin rekabet edebilecek düzeye getirilmesi; sanayinin uluslararası ortamda yaşanan değişmeyi ve gelişmeleri yapısal olarak yakalaması ve uyum sağlayabilecek duruma gelmesine destek olunması
- Ülke içinde oluşan gelir dağılımındaki adaletsizliğin ve gelişme farklılıklarını giderilmesi
- Sermayeyi tabana yayarak, oluşacak kaynak dağılımında rasyonelliğin sağlanması
- İstihdam koşullarının iyileştirilmesi
- Katma değer sağlayan ve yüksek teknoloji içeren yatırımları artırarak, potansiyel verimliliğin artırılması
- İhracattan sağlanan gelirlerinin artırılması
- Yabancı yatırımların ülkede yatırım yapmasının sağlanması
- Tercih edilen ekonomik planlar doğrultusunda ülke kalkınması için belirlenen hedeflere ulaşılması

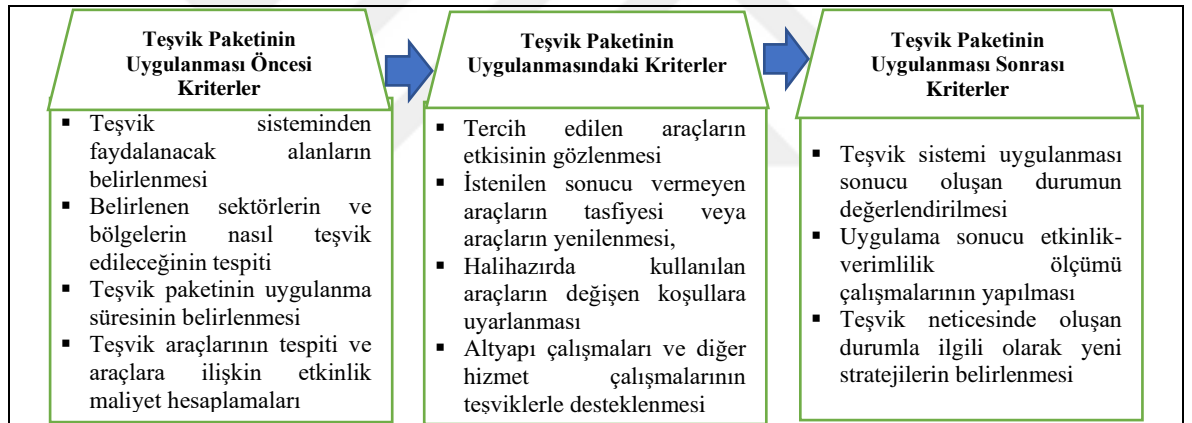
Bunlar dışında ülkedeki doğal kaynak durumu, sermaye yapısının gelişmişlik düzeyi, pazar payı, iş gücü düzeyi, ekonominin yapısı, siyasal ve toplumsal durum teşvik politikalarının yönlendiren gerekçeleri arasında yer alır (Uluatam, 1971:92).

Tercih edilen teşvik sisteminde, ülkelerin genel ekonomi politikaları ve gelişmişlik düzeyleri belirleyici olmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerin teşvik uygulamalarında, ekonomilerinin kalkınmanın sağlanması, bölgeler arasındaki farklılıkların ortadan kaldırılması, uluslararası piyasada rekabet edecek duruma gelmesi, verimlilikte istenilen artışın sağlanması, istihdam olanaklarının geliştirilmesi, yüksek teknoloji içeren transferler, ihracatın artırılması, sanayileşmenin sağlanması ve yabancı sermayenin ülkeye gelmesi gibi gerekçeler öne

çıkılmaktadır. Gelişmiş ülkeler ise rekabet güçlerini korumak, teknolojiye istenilen gelişmeyi sürdürmek, sermaye çıkışını engelleyici faaliyetlerde bulunmak, bölgesel dengesizlikleri ortadan kaldırmak, verimlilikte artışı sağlamak, istenilen performansı göstermeyen sektörleri desteklemek, işsizliği azaltmak gibi gerekçelerle teşvik mekanizmalarını kullanmaktadırlar (Karakurt, 2010: 145-150).

Teşvik politikalarının etkin olabilmesi için, kalkınma planları ve stratejilerinin uluslararası gelişmeler dikkate alınarak belirlenmesi gerekmektedir. Uygulanacak teşvik politikasının etkin olabilmesi için, uygulanmadan önce, uygulanırken ve uygulamadan sonraki aşamalar için gerekli kriterler belirlenmeli, ülkenin sosyo-ekonomik yapısındaki değişimler dikkat alınmalıdır (Tatar Candan ve Yurdadoğ, 2017:159).

Etkin bir teşvik sisteminin işleyişi Şekil 1’de gösterilmiştir.

Şekil 1: Teşvik Sisteminin İşleyişi

Kaynak: Topal, M. (2006). *Uluslararası Kuruluşların Teşvik Sistemine Bakışı Ve Türk Teşvik Sisteminin Bu Çerçeve Analizi*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon, s.37.

1.2.2. Teşviklerin Ekonomik Önemi

Ekonomik ve sosyal sorunların çözümü amacıyla uygulanan ve hükümetlerin ekonominin işleyişine müdahale araçlarından biri olarak teşvikler daha çok sosyal devlet anlayışında yaşanan gelişmelerle birlikte çok önemli bir konuma gelmiştir. Teşvik sistemleri, ekonomik istikrarın sağlanması ve ekonomik büyümenin gerçekleştirilmesi gibi ekonomik amaçların yanı sıra bölgeler arasında yaşanan dengesizliklerin giderilmesi, iktisadi aksaklıkların önlenmesi, göçün önüne geçilmesi,

çevresel düzenin sağlanması gibi bazı sosyal ve ekonomik sorunların çözümüne de katkı yapabilmektedir. Temelinde piyasaya müdahale amacı yatan ve belli kesimlere yönlendirildiğinden haksız rekabete yol açan bu politikaların uygulama gerekçesi ekonomik ve sosyal nedenlerdir (Çiloğlu, 2000:29).

Ekonomik kalkınmanın sağlanması ve iç piyasayı canlandırılması dış piyasada rekabet edilebilir bir düzeye gelmesi açısından, yatırımların arttırılması ve istenilen alanlara yönlendirilmesi büyük öneme sahiptir. Sektörel ve bölgesel gelişmeyi sağlayan bir politika aracı olan teşvikler, aynı zamanda ihracatın geliştirilmesi açısından da önem arz etmektedir. Bunun iki yolu vardır. Ya bir malı üretenlerin ihracata yönlendirilmelerini içeren teşvikler verilir ya da ihracata konu olan malın üretimi özendirilir. İlk durumda, faydalanılacak teşvikler ihracat aşamasında, diğer durumdaysa yatırım yapılırken ya da üretim sırasında verilmektedir (Leblebici, 2002:5).

Teşvik sistemlerinin diğer ekonomik müdahalelere göre en büyük avantajı, politikanın doğrudan uygulanmasıdır. Bu nedenle etkisi daha kısa sürede ortaya çıkmaktadır.

Konuyla ilgili yapılan çalışmalarda, devlet yardımları ile teşviklerin, tahsisini belirleyen seçeneklerin sadece iktisadi unsurlar olmadığı, iktisadi unsurların yanında politik ve kurumsal unsurların etkili olduğu ortaya konulmuştur. Bununla birlikte ülke kapasitesi ve bölgesel ölçekte teşvik konusunda yapılmış bilimsel çalışmalarda varılan sonuçlar teşviklerin dağılımını belirleyen temel nedenlerin ekonomik, küresel, politik ve kurumsal seçenekler olmak üzere dört farklı grup adı altında toplanabildiğini göstermektedir (Yavan, 2012:20).

1.2.3. Hükümetler Açısından Teşvikler

Teşvik sistemleri, sağladıkları katkı ile ülkelerin ekonomik kalkınma politikalarına uygun bir şekilde istikrar sağlayıcı görev üstlenmektedirler. Piyasa başarısızlıklarının yol açtığı olumsuzlukları azaltmak için teşvik politikaları gelişmiş ve gelişmekte olan birçok ülkede tercih edilmektedir. Özellikle ekonomik krizlerin etkisinin azaltılması ve süresinin kısaltılması için teşvik politikaları hükümetler tarafından sıklıkla tercih edilmektedir (Atamer, 2015:14)

Teşviklerin diğer politikalara göre en önemli avantajı, vergi muafiyet ve istisnaları, düşük faizli krediler, hibeler, enerji indirimleri, arsa tahsisi, devletin sermayeye katılımı ve finansman kolaylıkları gibi çok çeşitli enstrümanların kullanılabilmesi ve bunları ekonomiye doğrudan enjekte edebilmesidir. Devletin elindeki teşvik, sübvansiyon, mali yardım, transfer harcamaları gibi araçlar hem politikacılara hem de bürokratlara bu alanda önemli bir manevra esnekliği sağlamaktadır. Aynı zamanda hükümetler, sundukları yatırım teşviklerinin kapsamını hızlı ve kolay bir şekilde değiştirebilme imkânına sahip olmaktadır. Bu şekilde, teşviklerin etkisinin daha kısa sürede ortaya çıkması ve hızlı tepki alma imkanı, teşvik uygulamalarının oldukça geniş bir alanda kullanılmasına yol açmaktadır (Robinson, 1961).

Hükümetlerin en yoğun kullandıkları teşvikler yatırım ve ihracat teşvikleridir. Yatırım teşviklerin hükümetler, yatırım yapılmasının önündeki engellerin azaltılmasında alternatif bir araç olarak kullanırlar. Teşvikler daha az karlı olan sektörlerin desteklenmesi nedeniyle kaynakların verimsiz kullanımına ve hükümetlerin bazı yatırımcılara ayrıcalık tanınmasına neden olabilmektedir. Bu şekilde, yatırım teşvikleri, uygun bir ekonomik ve düzenleyici ortam ile desteklenmediği sürece bazı kesimlerce rant sağlama aracı olarak değerlendirilerek yolsuzluk ihtimalini arttırabilmektedir (Baumüller, 2009:17).

Teşvik politikaları ile birden fazla hedefin tercih edilmesi durumunda uygulamanın başarı şansı zayıflayabilmektedir. Burada öne çıkan husus, diğer politika hedefleriyle teşvik politikasının uyum ve bütünlük içerisinde olmasıdır. Hükümetlerin teşviklerin kullanımında düştükleri yanılgı, ekonomik anlamda bütünü görememekten kaynaklanabilmektedir. Münferit ekonomik kalkınma programları, genellikle belirli bir sorunu gidermek üzere ya da belli bir fırsattan yararlanmak üzere hazırlanmaktadır. Bu şekilde dizayn edilen teşvik politikaları, bir bütün olarak ekonomik kalkınma stratejisinin bir parçası olarak görülmemektedir.

İhracat teşvikleri ise, ihracat yapılmasını özendirmek amacıyla tercih edilen politikalardır. Yatırımcıların ve ticaret yapanların ihracata yönlendirilmesi için uygun koşulların sağlanmasında ihracat destekleri önemli bir yer tutmaktadır. Bu çerçevede üretim öncesi, üretim aşamasında ve pazarlama sürecinde devlet tarafından çeşitli destekler verilmektedir. Bu noktada ihracat yapan şirketlerin faaliyetleri her aşamada

desteklenerek, ortaya çıkan sorunların çözümlenmesinde devletler aktif rol almaktadırlar (Aktürk ve Şenol, 2010:2).

İhracatı desteklemek adına yapılan yardımların temel amacı, ihracat yapan firmaların ve özellikle Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmelerin (KOBİ) rekabet güçlerinin artırılması ve ihracat sürecinde karşılaştıkları sorunların çözümlenmesinde yardımcı olmaktır. İhracat desteği karşılaşılan sorunların çözümlenmesinde sübvansiyon desteğinin yanı sıra, satışlarını optimal seviyeye çıkaracak dinamik bir sistemin oluşturulmasına yardımcı olacak tüm süreçleri kapsamaktadır. İhracat desteklerinin en önemli hedefi, ihracat yapan firmaların pazar payının artırılması, ihracat bilincinin oluşturulması, ihracat sürecindeki sorunların ortadan kaldırılmasıdır (Roper, 2015:28-32).

Türkiye’de Ticaret Bakanlığı’nca aşağıdaki konularda ihracat desteği verilmektedir:

- Uluslararası rekabetçiliğin geliştirilmesi desteği
- İhracatçıya alıcı kredisi ve sigorta tazmin desteği
- Fuar katılım desteği
- Tasarım desteği
- Yurtdışı birim, marka ve tanıtım desteği
- Markalaşma ve Turqualiy¹ desteği
- Tarımsal ürünlerde ihracat iadesi yardımları

1.2.4. Kullanılan Araçlara Göre Teşvikler

Ülkelerin gelişmişlik düzeyleri ve ihtiyaçlarına göre farklılık gösteriyor olmasına rağmen sıklıkla kullanılan üç temel teşvik aracı bulunmaktadır. Bu teşvik araçları Tablo 1’de gösterilmektedir.

---

¹ Türk malı imajının oluşturulması ve yerleştirilmesi amacıyla oluşturulmuş devlet destekli ilk ve tek markalaşma programıdır.

Tablo 1: Teşvik Araçları

Nakdi Teşvikler	Vergisel Teşvikler	Diğer Teşvikler
Karşılıksız Teşvikler <ul style="list-style-type: none"> ▪ Hibeler ▪ Primler	Gelir ve Kurumlar Vergisi Teşvikleri <ul style="list-style-type: none"> ▪ Gelir ve Kurumlar Vergisinin düşük oranlı olması ▪ Vergi muafiyeti ▪ Zararın vergiden karşılanması ▪ Hızlandırılmış amortisman ▪ Yapılan harcama çeşidine göre bazılarının vergiden mahsubu	Aynı Teşvikler <ul style="list-style-type: none"> ▪ Arsa Arazi tahsisi ▪ Bina temini
Karşılıklı Teşvikler <ul style="list-style-type: none"> ▪ Uygun koşullu krediler (Düşük faizli, uzun vadeli)	KDV Teşvikleri <ul style="list-style-type: none"> ▪ Sermaye mallarında KDV istisnası ▪ Gelişmemiş bölgelerde düşük KDV oranı	Diğer Bazı Teşvikler <ul style="list-style-type: none"> ▪ Ucuz şekilde sağlanacak enerji desteği ▪ Altyapı hazırlanması ▪ Ayrıcalık sağlayan kamusal sözleşmeler ▪ Yatırımdan önce sağlanacak hizmetler
Garanti ve Kefaletler Kredi Garantileri <ul style="list-style-type: none"> ▪ Yüksek ticari risk taşıyan projelere kamu tarafından sağlanacak riski kredisi ▪ Ekonomik ve ticari işlemlerde var olan risklere karşı kamu sigortası	Gümrük Vergisi Teşvikleri <ul style="list-style-type: none"> ▪ Gümrük Vergisi istisnası ▪ Bazı sermaye mallarına gümrük muafiyeti	

Kaynak: Yavan, N. (2011a). *Teşviklerin Sektörel ve Bölgesel Analizi: Türkiye Örneği*, Maliye Hesap Uzmanları Vakfı Yayınları, Ankara, s.35.

Nakdi teşvikler, hibe, sübvansiyon veya geri ödemesi olmayan nakit teşviklerdir. Nakit olarak veriliyor olması nedeniyle yatırımcılar açısından önemli bir kalemdir. Türkiye’de 1991 yılından beri bu tür teşvikler uygulanmaktadır. (Duran, 2003:31)

Vergisel teşvikler, vergi mevzuatında yapılacak değişikliklerle önceden belirlenen makroekonomik hedeflere ulaşmak için, bazı ekonomik faaliyetlere vergisel kolaylık ve ayrıcalık sağlamak şeklinde tanımlanmaktadır. Bu tür teşvikler girişimcilerin vergi yükünü azaltmakta, böylece yatırım yapmalarını kolaylaştırmaktadır. Bu teşvik türü karın düşük oranda vergilendirilmesi, vergi tatili, ithal edilen makine teçhizat ve ekipman üzerinden düşük oranda vergi alınması şeklinde uygulanabilmektedir (Tatar Candan ve Yurdadoğ, 2017:159).

Diğer teşvikler ise yatırımcılara arsa ve arazi teminini kolaylaştırmak, yapılacak olan fiziki yatırımların alt yapılarını hızlandırmak ve yapılacak yatırımlar için proje hazırlamak, üretim prosesi ve pazarlama teknikleri hazırlamak şeklinde verilen desteklerdir.

Türkiye ile AB arasında 1990'lı yıllarda yapılan her alanda iş birliğinin başlatılması ve hızlandırılması konusundaki önlemleri içeren “İşbirliği Paketi” anlaşması neticesinde teşvik sisteminin AB ile uyumlaştırılması zorunluluğu çerçevesinde parasal ödemelerin payı azaltılmış, daha çok bölgesel ve vergisel teşviklerin yaygınlaştırılmasına başlanmıştır (Leblebici, 2002:6).

1.2.5. Teşviklerin Maliyeti

Yatırım teşviklerinin belirli bir maliyetinin olduğu açıktır. Ancak yatırım teşviklerinin olmadığı durumda uğranılan gelir kayıplarının ekonomik tahribat ve maliyeti çok daha fazla olabilmektedir.

Teşvikler, ülkenin ekonomik olarak bazı yetersizliklerini gidermek ve ekonomik kalkınmasını desteklemek için verilse de bir takım maliyet unsurlarını da bünyesinde barındırmaktadır. Teşviklerin maliyeti, kamudan teşvik kalemine ayrılan fonların erimesi ve potansiyel vergi gelirlerinin azalmasıdır. Sermayenin artan mobilitesi ve hükümetler ile yatırımcılar arasındaki bilgi farklılığı olmasından dolayı bu maliyetler artabilmektedir. Bu gibi durumlar teşvik maliyetlerini arttırmakta, ancak tutar kesin olarak belirlenmemektedir. Bu maliyetlerin ölçülmesinde kullanılan bazı oranlar vardır. Bunlar (Atamer, 2015:25):

- Kamu gelirlerinin ya da GSYH'nin bir oranı olarak
- Teşvike konu yatırım değerinin bir oranı olarak
- Yaratılan her istihdamın maliyetinin bir yüzdesi olarak ölçülebilmektedir.

Teşviklerle ilgili başka bir maliyet unsuru, yatırım teşviklerinde karmaşıklığa yol açan idari yüklerdir. Teşviklerin uygulanması sırasında ortaya çıkan idari yüklerin etkin bir şekilde yönetiminde sıkıntılar yaşanmaktadır. İdari yönetimde yaşanan bu tür gecikmeler, yatırım maliyetlerinde artışa yol açmakta, rekabetçi yapının iyileşmesine engel olabilmektedir. Teşvik sistemleri genel olarak idareye ağır yükler getirdiğinden, teşviklerle ilgili en önemli beklenti, sistemin yol açtığı maliyetleri karşılaması ve net fayda üretmek üzere marjinal etkinliklerinin yüksek olmasıdır.

Teşviklerin ölçülebilen ve ölçülemeyen maliyetleri Tablo 2'de gösterilmektedir.

Tablo 2: Teşviklerin Maliyetleri

Teşviklerin Ölçülebilen Maliyetleri					
Doğrudan Maliyetler	İdari Maliyetler	Piyasa Tahribatı	Fırsat Maliyeti	Politik Ekonomi/ Kurumlar	Teşvik Rekabeti
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Kamu Gelir Kaybı ▪ Vergi Kaybı ▪ Finansal teşviklerin maliyeti	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Teşviklerin Yönetimine ilişkin maliyetler	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Fiyatların ilgili sektörde uluslararası piyasaların üzerinde, ürün kalitesinin ise altında olması ▪ Bazı sektörlerde yüksek gelir elde edilmesi	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Finansal kaynakların diğer yatırımlarda kullanılması durumunda ortaya çıkabilecek göreceli maliyet	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Vergi çeşitlendirilmesi	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Uluslararası rekabet neticesinde teşvik maliyetlerinin yıllar içerisinde artış göstermesi
Teşviklerin Ölçülemeyen Maliyetleri					
Doğrudan Maliyetler	İdari Maliyetler	Piyasa Tahribatı	Fırsat Maliyeti	Politik Ekonomi/ Kurumlar	Teşvik Rekabeti
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Yetersiz veri veya değerlerin tam olarak elde edilememesi	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Yetersiz veri veya değerlerin tam olarak elde edilememesi	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Adil rekabet yarattığı tahribat etkisi ▪ Çevresel ve sosyal etkiler	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Farklı sonuçların çevresel ve sosyal etkileri	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Yolsuzluk	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Maliyetlerin uluslararası rekabet ile bağdaştırılması

Kaynak: Atamer, M. (2015). *Türkiye'de Yatırım Teşvik Sisteminin Yatırımlar Üzerindeki Etkisi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, s.29.

Devlet yardımlarının uygulanmasının dağılmış bir idari düzende olması istenilen bilgiye ulaşılması ve toplanacak bu bilgilerin düzenli bir şekilde getirilmesini zorlaştırmaktadır. İhracat teşvikleri her ne kadar denetime tabi olsa da 2000'li yılların başlarında yatırım desteklerinin planlanıp programlanması sırasında ayrı ayrı kamu kurum ve kuruluşları görev almaktaydı. Bu kamu kurum ve kuruluşlarını arasındaki bilgi eksikliği, uygulanan teşvik programlarının kayıt altına alınması sırasındaki yetki ve sorumlulukların istenilen düzeyde tanımlanmaması nedeniyle, bazı yardım plan ve programlarından sağlanan destek ödemeleri neticesinde bilgilerin bulunmasını zorlaştırmaktaydı (Leblebici, 2002:7).

1.2.6. Teşviklerin Yatırımcı Kararlarına Etkileri

Teşvikler yatırımcıların yatırım yapma kararlarını ve şirket faaliyetlerini etkileyebilmektedir. Bir yatırımcının teşvike tepkisi, faydalanılan teşvikin içinde bulunduğu durumdaki ihtiyacını ne ölçüde karşılayabildiğine bağlıdır. Yatırımcılar, ilk yıllarda harcamalarını azaltan teşvikleri tercih ederken, genişleme döneminde karlılık durumlarını etkileyecek olan vergiyle ilgili teşvikleri tercih etmektedirler (Atamer, 2015:17).

Teşvikler yatırımcılara ilk yıllarda önemli avantajlar sağlayabilmektedir. Kuruluş aşamasında şirketler fon bulmakta zorlandığından sermaye sıkıntısı çekmektedirler. Bu şirketler faaliyet aşamasına geçtiklerinde vergisel teşvikler istenilen seviyeye ulaşmada yetersiz kalabilmektedir. Bu nedenle vergisel teşvik yerine ön finansman niteliğindeki yatırım kredileri daha faydalı olabilmektedir (UNCTAD, 2000:15).

Teşvikler büyük yatırımları dikkate alacak şekilde hazırlanırsa, bu sefer küçük firmalar aleyhine sonuçlar doğurabilmektedirler. Büyük firmaların lehine olacak şekilde yararlandırılacak teşvikler sonucunda daha az vergi ödemeleri durumu oluşursa, devletin yapacağı sosyal harcamaların finansmanı için küçük firmaların vergi yükü artacaktır. Bu durum adil rekabet ortamını etkilemekte olup, bir grubun lehine olan teşvikler diğer grubun aleyhine sonuçlar doğurarak zarar görmesine neden olabilmektedir.

1.3.DÜNYA TİCARET ÖRGÜTÜ (DTÖ) NEZDİNDE VE AVRUPA BİRLİĞİ'NDE (AB) TEŞVİK UYGULAMALARI

Teşvik uygulamaları küresel ekonominin önemli gündem maddeleri arasında yer almaktadır. Yapılan uluslararası ticaret sözleşmeleri ile birlikte ticaretin önündeki engellerin kaldırılması, haksız ve yıkıcı rekabetin önlenmesine yönelik olarak devletlerin, firmalara sağlayacağı teşvik ve yardımlara belirli sınırlamaları getirilmiştir. Bu çerçevede bu başlık altında Dünya Ticaret örgütü (DTÖ) ve Avrupa Birliği'nde (AB) teşvik uygulamaları incelenecektir.

1.3.1. Dünya Ticaret Örgütünde Telafi Edici Önlemler Anlaşması

DTÖ, literatürde devletlerin ekonomik yarar sağlamak amacıyla yaptığı müdahaleleri “sübvansiyon” olarak adlandırmaktadır. Sübvansiyon kavramı ilk defa DTÖ “Sübvansiyonlar ve Telafi Edici Önlemler Antlaşması” metninde yer almıştır. Buna göre sübvansiyondan söz edilebilmesi için devletin temin ettiği ve faydalanana yarar sağladığı bir desteğin ya da bir gelir ve fiyat desteğinin olması gerekmektedir. Bu tanımla birlikte sübvansiyon uygulamalarına sınırlamalar getirilmiştir (Slotboom, 2002:517).

DTÖ’nün ekonomiye yarar sağlayacak müdahalelerle ilgili olarak düzenlendiği anlaşma çerçevesinde sübvansiyonlarla ilgili iki başlık öne çıkmıştır. Bunlardan ilki sübvansiyonları tercih eden ekonomilerin aykırı davranışlarını önlemek amacıyla disiplin tedbirleri almak, ikincisi ise sübvansiyon ile oluşacak olumsuz etkileri önlemek için atacağı adımların düzenlenmesidir (Ezer ve Şimşek, 2013).

Anlaşma metnine göre sübvansiyonlar üç kategoriye ayrılmıştır. Bunlar:

- Yasaklanmış sübvansiyonlar
- Dava edilebilir sübvansiyonlar
- Dava edilemeyen sübvansiyonlar.

1.3.1.1. Yasaklanmış sübvansiyonlar

Sübvansiyonlar ve Telafi Edici Önlemler Antlaşması, bazı sübvansiyonları uluslararası ticareti zarara uğratmak amacıyla düzenlendiği ve ticaret yapan taraf ülkelere zarar verecekleri için yasaklamıştır. Aşağıda belirtilen sübvansiyonlar yasaklanan sınıfta bulunmaktadır (Bilici, 2006):

- Hukuki ve fiili olarak ihracat performansına bağlı olan sübvansiyonlar,
- İthal malları yerine yerli malların kullanımına bağlı olan sübvansiyonlar.

Bunların yanında ek maddeler halinde belirlenen ve yasak olan sübvansiyonlar bulunmaktadır. Devletlerin ihracatı arttırmak için yapacağı yardımlar, döviz desteği için verilen destekler, ihraç edilen iç pazar ürünlerine daha uygun fiyatlar verilmesi bunlardan bazılarıdır (Aydın, 2008).

1.3.1.2. Dava Edilebilir Sübvansiyonlar

Sübvansiyonlar ve Telafi Edici Önlemler Antlaşmasıyla, sübvansiyonların kullanılması ile birlikte ticarete taraf diğer üyelerin menfaatleri üzerinde olumsuz etki yaratılması engellenmek istenmiştir. Bu kategoride bulunan bir sübvansiyonun dava edilebilmesi için, bir üye ülke tarafından verilen sübvansiyonun diğer üye ülkenin çıkarları üzerinde negatif etkiler doğurduğunu ispatlaması gerekmektedir. Aksi durumda davaya konu sübvansiyonun kullanılması engellenemez. Buna göre üç farklı dava edilebilir sübvansiyon başlığı bulunmaktadır. Bunlar (Bulgan Aras, 2018:89):

- Üye ülkelerden birinin yerli üretim ölçeğine veya sektörüne zarar vermesi,
- Üye ülkelerin GATT çerçevesinde sahip oldukları menfaatleri ve imtiyazların hükümsüz hale getirilmesi veya zarara uğratılması,
- Üye ülkelerin anlaşma gereği sağladıkları menfaatlerine ciddi zararlar verilmesi.

Sübvansiyonun olumsuz etkisi Uyuşmazlık Uzlaştırma Kuruluşu tarafından belirlenirse, sübvansiyonun uygulanması durdurulmalı ya da etkisini ortadan kaldıracak önlemler alınmalıdır (Kural, vd., 1995).

1.3.1.3. Dava Edilemeyen/Serbest Sübvansiyonlar

Sübvansiyonlar ve Telafi Edici Önlemler Antlaşmasında dava edilemeyen sübvansiyonlar düzenlenmiştir. Bu sübvansiyonu düzenleyen madde için beş yıllık süre tanımlanmıştır. Süre 31/12/1999 tarihinde sona ermiştir. Maddede sürenin tekrar uzatılabileceği hükmü yer alsa da süre tekrar uzatılmamıştır. Bu nedenle dava edilemeyen sübvansiyonlar artık kullanılmamaktadır. Ancak uygulamaya başladığı sıra iki başlık serbest sübvansiyona konu olabiliyordu. Bunlar (Ezer ve Şimşek, 2013):

- Anlaşmanın 2.maddesinde belirtilen spesifik olmayan sübvansiyonlar,
- Aynı maddede spesifik olmakla birlikte 8. maddedeki koşulları taşıyan sübvansiyonlardır. Bunlar da aşağıdaki gibi sıralanabilir:
  - ✓ Araştırma geliştirme faaliyetleri
  - ✓ Bölgeler arasındaki eşitsizliği gidermeye yönelik faaliyetler

- ✓ Çevrenin korunmasına yönelik olarak mevcut firmalara daha büyük sınırlamalar ve mali yükler getiren düzenlemeler.

1.3.2. Avrupa Birliği'nde Teşvik Uygulamaları Çerçevesinde Sağlanan Devlet Yardımları

Avrupa Birliği'nde teşviklerin temelleri Roma Antlaşmasında yer almaktadır. Antlaşmanın maddelerine göre aksi düzenlenmedikçe, ülkeler tarafından kendi kaynaklarıyla belirli girişimcilere, bazı malların üretimini arttırmaya yönelik destekler, üyeler arasındaki ticari ilişkiyi etkilediği ölçüde ortak pazarla bağdaşmaz. Buna göre, belli firmalara veya ürünlere rekabeti bozucu veya tehlikeye düşürücü şekilde kamu kaynağı kullanılarak ekonomik avantaj sağlanması AB mevzuatlarına uygun düşmemektedir.

Avrupa Birliği Antlaşmasında, Birliğe üye ülkelerin açık piyasa ekonomisine hakim olan serbest rekabet şartlarına uygun bir ekonomik model tercih edecekleri belirtilmektedir. Buna göre AB'nin rekabet politikası çerçevesinde Birliğe üye ülkelerdeki yaşam şartlarının artırılması, optimal seviyede bir ekonomi yapısı ve rekabet ortamını bozacak tüm eylemlerin yasaklandığı bir ortak pazar oluşturulması planlanmıştır (Doğan, 2014:6). Bu doğrultuda AB'ye üye ülkeler arasında rekabet politikası, pazar bütünlüğü ve etkin rekabet gerekçeleri üzerine kurgulanmış olup, 3 temel üzerine oturtulmuştur. Bunlar (Atamer, 2015:59):

- İşletmelerin tekel veya kartel oluşturacak şekilde yapılanmalarını engellemek,
- İşletmelerin bir veya birkaçının kanuna aykırı şekilde ortak pazarda tek başına söz sahibi konuma gelmesini önlemek,
- Devlet tarafından sağlanan yardımlarda ve kamuya haiz işletmelerde ayrımcılığın önlenmesidir.

Buradan da anlaşılacağı üzere, AB'deki rekabet politikası ile devlet yardımlarının, tek pazar ve piyasa ekonomisiyle uyum konusunda bağdaşmadığı yönünde genel bir inanış vardır (Kesmen, 2001:77).

AB mevzuatında devlet yardımlarının bir tanımlaması yapılmamıştır. Bunun nedeni yapılacak bir tanımlamanın kavramın kısıtlanmasına neden olacağı düşüncesidir. Bunun yanında AB mevzuatlarına göre bir yardımın devlet yardımı olabilmesi için;

- Kaynağın devlet tarafından sağlanması,
- Sağlanan fayda ile avantaj yakalanması,
- Avantajın seçici olması,
- AB'nin rekabet politikasını negatif yönde etkilememesi gerekmektedir.

Buradan da anlaşılacağı üzere, devlet yardımları, devlet kaynaklı olup, girişimciye menfaat sağlayarak, rekabeti bozan veya bozmakla tehdit eden desteklerdir. Rekabeti bozması ve bozmakla tehdit etmesi nedeniyle devlet yardımları, üye ülkeler arasındaki ticareti etkilediğinden ortak pazara aykırıdır ve yasaktır (Atamer, 2015:60).

Avrupa Birliği Antlaşmasında ortak pazar kurallarına uygun kabul edilen üç tür devlet yardımı bulunmaktadır. Bunlar (Ezer ve Şimşek, 2013):

- Ayrımcılığa sebep olmaksızın, bireysel tüketicilere verilen sosyal yardımlar,
- Doğal afet veya olağanüstü durumların neden olduğu zararların ortadan kaldırılmasına yönelik yardımlar,
- Almanya'nın bazı bölgelerinde bölünmenin neden olduğu durumları gidermeye yönelik yardımlardır.

AB mevzuatıyla uyumlu olarak sunulan devlet yardımları; bölgesel, yatay, sektörel ve küçük ölçekli olmak üzere 4 türdür.

1.3.2.1. Bölgesel Yardımlar

AB'de verilen bölgesel yardımların amacı, yatırımların sürdürülebilir şekilde desteklenmenin yanında, istihdam düzeyinin istenilen seviyeye ulaştırılmasıdır. Ayrıca geri kalmış bölgelerde faaliyette bulunan firmaların büyümesi, gelişmesi, modernleşmesi, başka faaliyetlerde bulunması ve bölgeyi tercih edilebilir konuma getirmek hedeflenmektedir (Kesmen, 2001:137).

AB antlaşmasına göre bu tür yardımlar bölgesel politikalar ile uyumlu olarak az gelişmiş bölgeler ve yapısal güçlüklerle karşı karşıya olan bölgelerin gelişmesine katkı sağlamak üzere verilen yardımları da içermektedir. Diğer taraftan bölgesel teşviklerin artması ile birlikte oluşacak durumun rekabetçi yapıya zarar vereceği düşüncesi, devlet yardımlarına yönelik olarak farklı stratejiler oluşturulmasına neden olmuştur. Bu durum ilk defa bölgesel yardımlarda gündeme gelmiş ve uygulanmıştır (Bacila, 2010:120).

Bölgesel yardımlar AB üyelerinin kalkınmasının stratejik bir aracı olarak tercih edilmiştir. Bu çerçevede yardımların birden fazla bölge ve sektörü kapsayacak şekilde düşünülerek uygulanması esası belirlenmiştir. Ancak bireysel projelerin bölgenin gelişimine katkıda bulunacağı açık bir şekilde ortaya konursa, tek proje için de uygulanabilmesi sağlanmıştır (Bulgan Aras, 2018).

1.3.2.2. Yatay Yardımlar

AB mevzuatında yer alan yatay yardımlar sektörel ve bölgesel amaçlı olmayan, yararlanan girişimcilerin coğrafi yer ya da sektörel özellikleri gözetilmeksizin verilen yardımları kapsamakta olup, AB'nin politikaları ile ilgili olarak belirli girişimcilerin yararlanabildiği yardımlardır (Köksal, 2012).

AB bölgesinde devlet yardımlarının etkinliği üzerine çalışmalar yapılırken, mevcut yardımların ne miktarda hangi şekilde yönlendirilmesi gerektiği Avrupa Komisyonu tarafından gözden geçirilmeye başlanmıştır. Bu kapsamda 2005-2009 yılları arasında AB'de Devlet Yardımları Eylem Planı kabul edilmiş ve Planda "daha az ancak hedefe daha iyi odaklanmış devlet yardımı" sloganı ön plana çıkmıştır. Plana göre devlet yardımlarının miktarının azaltılması önerilirken, yatay yardımlar daha ön plana çekilmiştir (Soylu, 2008:15).

Yatay yardımlar belirli endüstriyel sektörlerden ziyade genel ekonomik faaliyetleri ya da hedefleri gözetilen, sosyo-ekonomik yarar sağlayan yardım türlerini kapsamaktadır. AR-GE, çevrenin korunması, KOBİ, istihdam ve eğitim yardımları bu kapsamda değerlendirilmektedir (Nicolaidis, vd., 2008:1-2).

1.3.2.3. Sektörel Yardımlar

AB bölgesinde devlet yardımlarından yararlanacak bazı sektörler özel kurallara tabi olmaktadır. Bunun temel nedeni küresel ekonomik şartlar karşısında ayakta kalmakta zorlanacak sektörlerin ve endüstri kollarının yeniden yapılandırılması ve desteklenmesi ihtiyacıdır (Akkaya, 2006).

Rekabet politikasına karşı ayak uydurmakta zorlanan firmalar, yapılandırma ve desteklenmeye ihtiyacı olan tekstil ve sentetik fiber, motorlu taşıtlar, kömür, çelik, taşımacılık, tarım ve balıkçılık başta olmak üzere bu sektörlerle yapılan yardımlar sektörel yardım başlığı altında değerlendirilmektedir (İlhan, 2010:75).

1.3.2.4. Küçük Ölçekli Yardımlar

KOBİ yardımları olarak da tanımlanan küçük ölçekli yardımlar, rekabet ve ticaret üzerinde dikkate değer bir etki yaratmayan, toplam miktarı 100.000 Euro'yu aşmayan yardımları içermektedir.

KOBİ'lerin AB bölgesinde istihdam, sosyo-ekonomik istikrar ve etkinlik yaratmak gibi birçok işlevi bulunmaktadır. Bu bağlamda KOBİ'lerin etkinliği ve faydalanacağı yardımlar bölge ekonomisi açısından önem arz etmektedir. Yardımın miktarı, yardımdan yararlanacak birim, yapılacak yardımın yatırım veya hizmet olmasına göre KOBİ'lere sunulan yardımlar çeşitlilik göstermektedir. Ayrıca bölgesel yardımlardan faydalanmayan bölgelerdeki KOBİ için yardım oranı %15, orta boy işletmeler için %7,5 düzeyindedir. Bölgesel yardımın olduğu bölgelerde ise istenilen kriterlere² göre %15'i geçmeyecektir (Songör, 2005:21).

Bunların dışında KOBİ'ler bazı durumlarda da Avrupa Komisyonu'na bildirimde bulunmaksızın ve Komisyondan alınmış bir onay olmaksızın, devlet

---

² "Ticaret koşullarını ortak çıkarlara ters düşecek ölçüde olumsuz etkilememek kaydıyla belli ekonomik bölgeler veya belli ekonomik faaliyetlerin gelişmesini kolaylaştırmaya yönelik yardımlar" kategorisine girmesi yönünde değerlendirme yapılırsa bölgesel yatırım yardımı tavanı %10'u geçmeyecektir. "Yaşam standartlarının son derece düşük olduğu veya işsizliğin ciddi boyutlara vardığı bölgelerdeki ekonomik gelişmeyi desteklemek amacıyla verilen yardımlar" kategorisine girmesi yönünde değerlendirme yapılırsa bölgesel yatırım yardımı tavanını %15'i geçmeyecektir.

yardımı alabilmektedirler. KOBİ'ler bu hakkı AB müktesebatı tarafından almakta; hukuki durumu ise grup muafiyeti yönetmeliği hükümlerince düzenlenmektedir.

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE YATIRIM TEŞVİK SİSTEMİ

Türkiye’de yatırım teşvik uygulamalarının geçmişi Osmanlı Devleti’ne kadar uzanmaktadır. Osmanlı Devleti’nin son dönemlerinden günümüze kadar teşviklerle ilgili birçok düzenleme yapılmış ve uygulamaya konulmuştur. Osmanlı Devleti’nde teşvik sistemi ilk kez sanayi sektörü için düzenlemiştir. 1909 yılında uygulanmaya başlanan sistemin ayrıntıları Sanayinin Terakkisi Hakkında Kanun Layihasında yer almıştır. Uygulamanın başlangıcında temel amaç Avrupa malları ile rekabet etmek iken, daha sonra bölgelerarasında oluşan dengesizliği ortadan kaldırmak ve istihdam imkânlarını artırmak olarak yeniden şekillenmiştir. İkinci Meşrutiyetin ilanından sonra yayımlanan söz konusu Kanun Layihası sanayi sektöründeki girişimcileri özendirme amacıyla sağlanan ayrıcalıkları içermektedir. Ancak o dönemde meclis seçimlerinin sürekli ertelenmesi ve uzun süre yapılamaması nedeniyle kanunlaşmamış ve kanun hükmünde kararname özelliğine sahip kanun-ı muvakkat olarak yürürlüğe girmiştir (Dalkıran, 2009).

Osmanlı Devleti’nde kanun olarak yayımlanan ilk uygulama ise 1913 tarihinde çıkarılan Teşvik-i Sanayi Kanunu Muvakkat’tır. Uygulanmasında belirli sanayi faaliyetlerini desteklemek amacıyla yönelik olarak düzenlenen kanun, dönemin şartlarına göre oldukça liberal hükümler taşımaktadır. Uygulamada teşvik anlamında, yılda 750 amealik günlük mesai yapan fabrikalar ve yatırım miktarı en az bin lira olan, 5 beygirlik motor gücü kullanan yeni imalat yatırımları için destek unsuru olarak fabrika arsası, vergi muafiyeti ve istisnası, gümrük resmi istisnası, taşıma desteği gibi avantajlar sağlanmaktaydı (Ökçün, 1975).

2.1. TARİHSEL SÜREÇ İÇERİSİNDE TÜRKİYE’DE TEŞVİK UYGULAMALARI

Çalışmanın bu bölümünde Cumhuriyetinin ilanında 2012/3305 Sayılı Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Karar’a kadar geçen süreçteki teşvik sistemleri hakkında bilgiler verilecektir.

2.1.1. Tek Partili Dönem

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş yıllarında özel sektör öncülüğünde bir kalkınma modeli benimsenmiş olmakla birlikte, başta sanayi sektörü olmak üzere ülke genelinde üretimde bir artış sağlanamamıştır. Teşvik politikaları da üretim hacminin arzulan seviyeye ulaşmasında istenen etkiyi gösterememiştir. Bunun en önemli nedenlerinden biri, o dönemde ülkedeki sermaye birikiminin yeterli olmaması ve müteşebbis sayısının az olmasıdır.

1923 yılında İzmir'de toplanan İktisat Kongresi'nde alınan kararlar ülke ekonomisinin yeni baştan inşa etmek açısından önemli katkılar sağlamıştır. Kongrede ekonomiyi teşvik niteliğinde alınan kararlar şunlardır (Çoban, 2016):

- Köylünün üzerindeki büyük yük olan aşar vergisinin kaldırılması
- Yurt içinde üretilen yerli malın kullanılması için gerekli şartların sağlanması,
- Dış rekabetten korumak amacıyla yeni yapılanan sanayinin toplu ve bütün olarak kurulması
- Yük taşımacılığının ülke içinde kolay sağlanması için demiryolu ağının inşaat programına alınması
- Sermaye açısından yetersiz olan özel sektöre kredi sağlamak üzere devlet bankasının kurulması
- Özel sektör tarafından üretime başlayan teşebbüslerin devlet faaliyetleri ile desteklenmesi
- Yerli üretimi desteklemek için yabancıların kurmuş olduğu tekellerden kaçınılması
- Sanayinin gelişmesini desteklemek için faaliyette bulunan teşebbüslere teşvik edici yasaların çıkarılması

Teşvik-i Sanayi Kanunu 1927 yılında dönemin ekonomik şartlarına göre yeniden uyarlanmıştır. Yeniden düzenlenme amacı, sanayi sektörünün korunması, teşvik edilmesi ve finansmanının sağlanmasıdır. Temel ilkeleri 1913 yılında çıkarılan ve 15 yıllık bir süreyi kapsayan bir kanuna dayanan bu uygulama, kurulacak sanayi işletmelerini destekleyecek önlemleri içeriyordu. Kanunla birlikte vergi indirimleri, yeni kurulan fabrikalar için arsa ve arazi tahsisi, ulaşımda kolaylık sağlanması, ucuz depolama olanaklarının yaratılması, yeni ürünlere destekleme önlemleri alınması ve

yerli ürünler ithal ürünlere göre %10 pahalı olsa bile kamu kurum ve kuruluşlarınca yerli ürünlerin tercih edilmesi gibi sanayinin güçlenmesini sağlayacak önlemleri içermekteydi (Çoban, 2016).

1929 yılında ABD’de başlayan ve kısa zamanda etkisini bütün dünyada etkisini hissettiren büyük ekonomik buhran Türkiye’yi de olumsuz etkilemiştir. Özel teşebbüsten beklenen etkinin oluşmaması ile birleşince bu durum Türkiye’nin 1930 sonrasında devletçi politikalar tercih etmesine kapı aralamıştır.

Sanayileşme hamlesini iç kaynaklarla sağlamak, hızlandırmak ve ithalata konu tüketim mallarını ülke içinde üretmek için 1934 yılında uygulamaya konulmak üzere Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı hazırlanmıştır. Plan ile ithal edilen bazı ürünlerin ülke içinde üretimini sağlayacak bir sanayileşme stratejisi belirlenmiş ve plan hedeflerine ulaşılmasında başarılı sonuçlar alınmıştır (Çoban, 2016). Bunun üzerine hazırlanan İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı İkinci Dünya savaşı nedeniyle uygulamaya konulamamıştır.

İkinci Dünya Savaşı, fiili olarak girilmemiş olsa bile Türkiye’yi ekonomik olarak olumsuz etkilemiştir. Savaşla birlikte ekonomi üzerinde oluşan olumsuz etkileri azaltmak için bazı önlemler alınmıştır. Milli Koruma Kanunu, Varlık Vergisi, Toprak Mahsulleri Vergisi, Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu ve Köy Enstitüleri ile ilgili düzenlemeler bunlardan en önemlilerdir (Boratav, 2007).

2.1.2. 1950- 1980 Arası Dönem

1950 yılıyla birlikte devletin ekonomideki ağırlığını azaltacak, iktisadi kalkınmayı özel kesim öncülüğünde sağlayacak politikalar öne çıkmaya başlamıştır. 1950-1960 döneminde, önceki dönemlerde tercih edilen devletçi, müdahaleci iktisat politikaları terkedilmiş, yerine özel sektör öncelikli politikalar tercih edilmiştir. 1953 yılında Turizm Endüstrisi Teşvik Kanunu, 1954 yılında 6224 Sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu, yine 1954 yılında Petrol Kanunu’yla yerli ve yabancı yatırımcının teşviki amaçlanmıştır.

1960 yılı ve sonrasında bölgesel gelişmişlik farklılıkları daha belirgin hale gelmiştir. Bu farklılıkların ortadan kaldırılması amacıyla illerin ve bölgelerin ihtiyaçları araştırılmaya başlanmıştır. Bu kapsamda Doğu ve Güneydoğu Anadolu

illeri başta olmak üzere, ülkenin sosyo-ekonomik gelişme düzeyinin altında kalmış bölgeler, Kalkınmada Öncelikli Yörelere (KÖY) olarak adlandırılmış olup bu bölgeler için hazırlanmış programlar çerçevesinde yatırım teşvikleri verilmiştir (Bali, 1979).

1963 yılında planlı dönemin başlamasıyla birlikte yatırım teşviklerine bakış açısı değişmiştir. Bu dönemde benimsenen ekonomik model ithal ikameci sanayileşme modelidir. Bu çerçevede yatırım teşviklerinin finansmanı için 1963 yılında Sınai Yatırım Bankası ile 1964 yılında Devlet Yatırım Bankası kurulmuştur.

Türkiye'de yatırımların ve ihracatın kapsamlı olarak devlet kanalıyla resmen teşviki 1962 yılında kurulan Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) ile başlamıştır. Planlı dönemle birlikte sanayi sektörü kilit sektör olarak kabul edilmiş, yerli sanayinin gelişmesi ve özel sektörün kalkınmada başı çekebilmesi için teşvik kalemleri belirlenerek, sanayi yatırımlarının yönlendirilmesi temel amaç olarak belirlenmiştir.

Planlı dönemin temel politikası ithal ikamesine dayalı bir sanayileşmedir. Bu dönemde bölgelerarası gelişmişlik farklılıklarının ortadan kaldırılması için izlenen politikalar sanayinin tüm ülkeye yayılmasını hedeflenmiştir. Yatırımların teşviki kalkınma planları ve yıllık programlara göre belirlenmiş, teşviklerin uygulanma biçimleri kararname ve tebliğlerle yürütülmüştür.

1962 yılında Organize Sanayi Bölgeleri (OSB) kurulmaya başlanmıştır. Yurt dışından teknoloji transferlerinin teşvik edilmesi ve özendirilmesi çalışmalarının tek elden planlı ve programlı olarak sağlanması kararlaştırılmıştır. 1969 yılında 6/12585 sayılı Kararname ile teşvik belgesi uygulamasına başlanmıştır. 1973 yılında ihracat garantili yatırımlara çeşitli vergi, resim ve harç istisnaları sağlanarak, ihracat oranının artırılması sağlanmıştır. 1978 yılında uygulanmaya başlanan faiz farkı ödemesi de yine bu dönemin önemli teşvik tedbirlerinden birini oluşturmaktadır (Yavan, 2011b).

2.1.3. 1980-1996 Dönemi

Türkiye'de devlet teşviklerinin uzun bir geçmişi olmakla birlikte, 1980 sonrasında teşvik sistemleri ekonomik gelişmenin yönünün belirlenmesinde farklı bir boyut kazanmıştır. 1980 yılıyla birlikte birden fazla teşvik ve destek unsuru uygulamasına geçilmiş; önceki dönemlerde uygulanan bazı teşvikler yürürlükten

kaldırılırken, diğer bazıları değişen şartlara uyarlanarak uygulamasına devam edilmiştir.

24 Ocak 1980 kararları ile Türkiye'de liberal ekonomi modelinin temelleri atılmıştır. Teşvik politikaları 1980 öncesi ithal ikameci modele göre düzenlenmekte iken, 24 Ocak kararları ile birlikte ihracata yönelik teşvik politikaları benimsenmiş olup, ihracatı arttırmak adına daha çok bölgelerarası gelişmişlik farklılıklarının engellemek için kaynak tahsis edilmiş ve bu kaynakların teşvik kaleminde tercih edilmesi amacıyla altyapı hazırlanmıştır. Ayrıca bu dönemde ihracat kredileri ve diğer mali desteklerle ihracatını kolaylaştıran esnek döviz kuru sistemine geçilmiştir (Leblebici, 2002).

1980-1990 döneminde bölgelere göre yatırım teşviklerinde dikkate değer noktalardan birisi, 1980'lerde toplam yatırım teşvikleri içerisinde %66'lık bir paya sahip olan Marmara Bölgesinin payının azalarak 1990 yılında %36'ya düşmesidir. Buna karşılık Güneydoğu ve Doğu Anadolu bölgesine yapılan yatırım teşviklerinin payı %1'lerden sırasıyla %11 ve %23'e yükselmiştir. Nitekim 1968-1980 döneminde verilen teşvik belgesi sayısı 4802 iken, 1981-1991 arasında bu sayı 25800 olmuştur (Atış, 1994:20).

1980'li yılların sonunda uygulanan kalkınma programları daha çok bölgesel ve sektörel gelişmeleri teşvik eden uygulamalardan oluşmuş ve 1989 yılında uygulamaya giren Kaynak Kullanımını Destekleme Primi (KKDP) ile teşviklere nakit yardımları da eklenmiştir. Bu tür yapılandırmaların uygulamaya konulması daha önceki dönemlere benzer şekilde, sanayileşmenin hızlandırılması, yurtiçi üretimde sürekli artış sağlanması ve tesis sayısının çoğaltılması doğrultusunda gerçekleştirilmiştir (İncekara, 1995).

1990 sonrası teşvik uygulamalarında bölgeler arası eşitsizlik ve gelişmiş farklılıklarını azaltmak gibi sosyal amaçlar göz önüne alınmıştır. Öte yandan, 1990'dan itibaren, kamuda baş gösteren kaynak sıkıntısı sonucunda, devletin bütçeden yatırımların teşvik edilmesi maksadıyla ayırmış olduğu kaynaklar yetersiz kalmıştır (Güven, 2007:14).

2.1.4. 1996 – 2009 Arası Dönem

07.11.1996 tarih ve 96/8905 sayılı “Yarım Kalmış ve İşletme Sermayesi Yetersizliği Nedeniyle İşletmeye Geçememiş veya Kısmen İşletmeye Geçmiş Yatırımların Ekonomiye Kazandırılması Hakkında Karar” ile başta az gelişmiş bölgelerdeki iller olmak üzere diğer bölgelerdeki illerde imalat, tarım, sağlık sanayilerinin yanı sıra eğitim ve kültür alanlarında yarım kalmış yatırımlar kapsamaktadır. Bu yatırımların tamamlanabilmesi, işletmeye geçebilmesi ve bölge istihdamına katkı sağlayabilmesi amacıyla işletmelere uygun koşullarda yatırım ve/veya işletme kredisi verilmesi öngörülmüştür.

23.01.1998 tarih ve 4325 sayılı “Olağanüstü Hal Bölgesinde ve Kalkınmada Öncelikli Yörelere İstihdam Yaratılması ve Yatırımların Teşvik Edilmesi ile 193 Sayılı Gelir Vergisi Kanunu’nda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun” ile Kanunda adı geçen illerde yatırım ve istihdam imkanlarının artırılması amaçlanmıştır.

26.02.1999 tarih ve 99/12478 sayılı “Teşebbüs, Müessese ve Bağlı Ortaklıklara Konuları ile İlgili Görev Verilmesi Hakkında Karar” ile başta doğudaki iller olmak üzere diğer bazı geri kalmış illerde yatırım teşvik belgesi kapsamındaki yatırımların tamamlanmasına müteakip üç yıl boyunca elektrik enerjisi desteği verilmiştir. Karar kapsamındaki işletmelere yatırım tamamlandıktan sonra birinci yıl %50, ikinci yıl %40 ve üçüncü yıl %25 oranında indirimli enerji kullanılması sağlanmıştır (Eser, 2011: 104-105).

Özellikle 2000’li yıllarla birlikte, Türkiye AB politikalarına uyum sağlamaya, DTÖ ve OECD gibi üyesi olduğu uluslararası kuruluşların sübvansiyon ve devlet yardımları ile ilgili düzenleme ve yükümlülüklerine uygun olarak yatırım teşvik politikalarını oluşturmaya ve uygulamaya koymaya gayret göstermiştir (Aydoğuş, 2000).

2001 yılında Türkiye, Cumhuriyet tarihinin en büyük ekonomik krizlerinden birini yaşamıştır. Ülke ekonomisinin rekor küçülme kaydetmesi hiç şüphesiz firmaların yatırım kararlarını önemli derecede etkilemiş ve bu da doğal olarak yatırımlarının azalmasına yol açmıştır. Nitekim ekonomik istikrarsızlığın yaşandığı

2001 yılında yatırım teşvik belgesi talebi yaklaşık %38 oranında düşmüştür (Eser, 2011: 84)

2004 yılında resmi gazetede yayımlanan 5084 sayılı “Yatırımların ve İstihdamın Teşviki ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanunda Değişiklik Yapılması” öngören 5350 sayılı Kanunla bir takım değişiklikler yapılmıştır. Yapılan değişiklikle, Devlet İstatistik Enstitüsü Başkanlığınca 2001 yılı için belirlenen fert başına GSYH tutarı 1.500 ABD doları veya daha az olan iller ile bu iller dışında kalan ve Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığınca 2003 yılı için belirlenen sosyoekonomik gelişmişlik sıralamasına göre endeks değeri eksi olan iller teşvik kapsamına alınmıştır. Bu değişiklik teşvik kapsamına giren il sayısının 36’dan 49’a çıkmasına neden olmuştur. Teşvik kapsamındaki illerin büyük bir çoğunluğu gerek kişi başına düşen gelir gerekse sosyoekonomik gelişmişlik düzeyi açısından görece geri kalmış iller olmasına rağmen, bu iller arasında da söz konusu göstergeler açısından oldukça büyük farklılıklar bulunmaktadır (Güven, 2007:14).

2006 yılında 2006/10921 Sayılı Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Karar ile yatırımlara yönelik teşvikler yeniden düzenlenmiştir. Bu düzenlemenin yapılmasında yatırım teşvik belge sayısı ve KOBİ teşvik belge sayısı şeklinde yapılan yatırım teşvikleri tek çatı altında toplanmıştır. Kararla birlikte yatırımlarda uygulanan destek unsurları gümrük vergisi muafiyeti KDV istisnası ve faiz desteği olarak 3 kalemlle sınırlandırılmıştır.

2.1.5. 2009/15199 Sayılı Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkındaki Karar

15199 sayılı Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkındaki Karar, 16.07.2009 tarih ve 27290 sayılı Resmî Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiş, ayrıca kararın uygulamasıyla ilgili 28.07.2009 tarih 27302 sayılı Tebliğ Resmî Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

Küresel ekonomide 2008 yılında yaşanan daralmaya çözüm üretmek için yatırımları teşvik etmek, işsizliği azaltıp, üretim seviyesini artırmak için 2009 yılında yeni bir yatırım teşvik sistemi uygulaması başlatılmıştır. Sistemin temelinde ülkede

bulunan bölgeler arasındaki farklılıkların önlenerek ülke genelinde aynı koşullara sahip bir ortamın yaratılması yer almaktadır.

Sistemde var olan bölgeler, İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırması (İBBS)-Düzye 2 çerçevesinde sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyi dikkate alınarak 26 il grubuna göre dört bölgeye ayrılmıştır. Bu bölgeler Tablo 3'te gösterilmiştir.

Tablo 3: 2009 Yılında Uygulanan Teşvik Sistemindeki Bölgeler ve Yararlanılacak Teşvik ve Destekler

Bölgeler	İller	Sağlanan Destekler
Bölge 1	İstanbul, Tekirdağ, Edirne, Kırklareli, İzmir, Bursa, Eskişehir, Bilecik, Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu, Yalova, Ankara	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Vergi İndirimi ▪ Sigorta primi işveren desteği ▪ Yatırım Yeri Tahsisi
Bölge 2	Balıkesir, Çanakkale, (Bozcaada, Gökçeada hariç), Aydın, Denizli, Muğla, Antalya, Isparta, Burdur, Adana, Mersin	<ul style="list-style-type: none"> ▪ KDV istisnası ▪ Gümrük Muafiyeti
Bölge 3	Konya, Karaman, Hatay, Kahramanmaraş, Osmaniye, Kırıkkale , Aksaray, Niğde, Nevşehir, Kırşehir, Manisa, Afyonkarahisar, Kütahya, Uşak, Kayseri, Sivas, Yozgat, Zonguldak, Karabük, Bartın, Samsun, Tokat, Çorum, Amasya, Gaziantep, Adıyaman, Kilis	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Vergi İndirimi ▪ Sigorta primi işveren desteği ▪ Yatırım Yeri Tahsisi ▪ KDV istisnası ▪ Gümrük Muafiyeti ▪ Faiz desteği
Bölge 4	Kastamonu, Çankırı, Sinop, Trabzon, Ordu, Giresun, Rize, Artvin, Gümüşhane, Erzurum, Erzincan, Bayburt, Ağrı, Kars, Ardahan, Iğdır, Van, Muş, Bitlis, Hakkari, Malatya, Elazığ, Bingöl, Tunceli, Şanlıurfa, Diyarbakır, Mardin, Batman, Şırnak, Siirt, Çanakkale İli Bozcaada, Gökçeada İlçeleri	

Kaynak: 2009/15199 sayılı Bakanlar Kurulu Kararnamesi, 2009

2009 yılında yürürlüğe giren uygulamanın amacı, uluslararası hukuktan doğan müeyyidelere ve yükümlülöklere aykırılık teşkil etmemek koşuluyla;

- Bölgeler arasında var olan gelişmişlik farklılıklarını engelleyecek düzenlemeler yapmak,
- Destekten yararlanacak alanların ve bölgelerin koşullarını, rekabet avantajlarını pozitif etki edecek biçimde belirleyerek ve farklılıkları ortadan kaldırarak kümelenme yaklaşımının gelişmesine etki etmek,
- Uluslararası piyasada rekabet edecek güce sahip olacak teknoloji ile Ar-Ge içeriği yüksek olan büyük ölçekteki yatırımları destekleyip, özendirerek olarak belirlenmiştir.

2009/15199 sayılı Karar döneminde uygulanan destek unsurları şunlardır:

1. Bölgesel teşvik uygulamaları kapsamında yatırım yapacakların yararlanabilecekleri başlıklar şu şekildedir;
  - İlk iki bölge için vergi indirimi, sigorta primi işveren hissesi desteği, yatırım yeri tahsisi, KDV istisnası, gümrük vergisi muafiyeti;
  - Üçüncü ve dördüncü bölgedeki yatırımlar için vergi indirimi, sigorta primi işveren hissesi desteği, yatırım yeri tahsisi, faiz desteği, KDV istisnası ve gümrük vergisi muafiyeti
2. Büyük ölçekli teşvik uygulamaları kapsamında yatırım yapacakların yararlanabilecekleri başlıklar şu şekildedir: vergi indirimi, sigorta primi işveren hissesi desteği, yatırım yeri tahsisi, KDV istisnası ve gümrük vergisi muafiyeti
3. Genel teşvik uygulamalarından kapsamında yatırım yapacakların yararlanabilecekleri başlıklar şu şekildedir: KDV istisnası ve gümrük vergisi muafiyeti.

Bu sistem yukarıda destek unsurlarında ayrıntılı anlatıldığı üzere;

- Bölgesel teşvik uygulamaları,
- Büyük projeler için teşvik uygulamaları,
- Genel teşvik uygulamaları

olmak üzere üç temel başlıktan oluşmuştur.

Yürürlüğe girişinde amacı ve destek unsurları ayrıntılı olarak belirlenmiş olan bu teşvik sisteminin arzulan neticeyi vermediği görülmüş, bunun üzerine daha ayrıntılı ve kapsayıcı yeni bir teşvik sisteminin yürürlüğe girmesi gerektiği kanaati oluşmuştur. 2009 yılındaki teşvik sistemine yönelik değişiklik talepleri aşağıdaki unsurlardan oluşmaktadır (Gökmen ve Kartaloğlu, 2012):

- Yatırım yapılacak dönemde uygulanacak vergi indirimi,
- Yeniden düzenlenecek bir bölgesel harita,
- Destek oranlarının ve sürelerinin uzatılması,
- Desteklenecek olan yatırım konularının yeniden düzenlenmesi,
- Katma değeri yüksek teknolojik dönüşüm ve stratejik alanlarda yapılacak yatırımların desteklenmesi,

- En az gelişmiş bölgelerden başlanmak üzere yatırımlar için belirlenen destek miktarlarının artırılması.

Yeni teşvik sistemiyle birlikte stratejik ve öncelikli yatırım konularına ilk defa yer verilmiştir. 2009 yılındaki uygulamadan farklı olarak destek unsularında indirimli vergi uygulamasının yatırım yapılan dönemde uygulanması, gelir vergisi stopajı desteği, sigorta primi işveren hissesi desteği ve KDV iadesi desteği gibi yeni unsurlara da yer verilmiştir (Gökmen ve Kartaloğlu, 2012).

2.2. YENİ YATIRIM TEŞVİK SİSTEMİNİN AMACI VE KAPSAMI

2012 yılında yürürlüğe giren teşvik sistemi Türkiye'nin, dünyanın en güçlü ekonomiye sahip ülkelerin arasında yer alması, kişi başına düşen gelirin 25.000 dolar seviyelerine çıkarılması ve 500 milyar dolarlık ihracata rakamına ulaşılması hedefleri doğrultusunda hazırlanmıştır. Belirlenen hedeflere ulaşılabilmesinin ancak devletin aktif bir görev üstleneceği ve sunacağı yapısal ve yasal destekler ile sağlanabileceği düşünülerek yeni teşvik sistemi tam olarak belirtilen hedefleri içerecek şekilde hazırlanmıştır. Belirlenen hedeflerin gerçekleştirilebilmesi için bazı reformların yapılması zorunlu bir hale gelmiştir. Bu çerçevede üretimi arttırıp ve işsizliği azaltacak istihdam ortamını sağlamak için, bölgesel gelişmişlik farklarını azaltmak yeni teşvik sisteminin mikro hedefi olarak belirlenmiştir (Akdeve ve Karagöl, 2013:330).

Yeni uygulamayla birlikte genel kural olarak il bazlı bölgesel teşvik uygulamasına geçilmiş olup; illerin bulunduğu bölgelerde yer alan Organize Sanayi Bölgelerinde (OSB) yapılacak olan yeni yatırımlar, temel sektörlerde iş birliğinin sağlanmasına yönelik yapılan çalışmalar ve Ar-Ge, çevre ile teşvik sistemi başlıklarından biri olan büyük ölçekli yatırımlar için daha kapsamlı ve avantajlı teşvikler sağlanmaktadır. Eski sisteme göre bu iki farklı yeni konu teşvik sisteminde tanımlanmıştır. Bu uygulamayla birlikte ilk defa yeni konular belirlenmiş olup, bunlar stratejik yatırım uygulamaları ve öncelikli yatırım uygulamalarıdır (Gökmen ve Kartaloğlu, 2012).

2012 yılında yürürlüğe giren teşvik sistemi;

- Bölgeler arasındaki gelişmişlik farklılıklarını azaltmayı,
- Tasarrufları yüksek katma değerli teknolojik yatırımlara yönlendirmeyi,

- Üretim arttırıp, istihdam olanakları yaratmayı,
- Ulusal ve uluslararası piyasa şartlarında rekabet edebilme gücünü arttıracak ve Ar-Ge kapsamı genişletilerek büyük ölçekli ile stratejik yatırım niteliğine haiz yatırımları özendirip yatırım ortamı yaratmayı,
- Uluslararası piyasalardan gelecek doğrudan yatırımları arttırmayı,
- Bölgeler arasında oluşan gelişmişlik farklılıklarını ortadan kaldırmayı,
- Kümelenme ve çevre korumaya yönelik yatırımları özendirmeyi amaçlamaktadır.

2.3. YENİ YATIRIM TEŞVİK SİSTEMİNİN UYGULAMALARI

Türkiye'nin ekonomik sorunlarının başında, bölgeler arasındaki dengesizlikler ve bölgesel gelişmişlik farklılıkları gelmektedir. Tüm Türkiye coğrafyasında uzun yıllardır bölgesel kalkınma ile bölgesel gelişme farklılıklarının giderilmesine yönelik çalışmalar olmasına rağmen, bölgeler arasındaki farklılıklar önemli düzeyde azaltılamamıştır. Türkiye, bu bölgesel dengesizlik sorununu ortadan kaldırma için çeşitli bölgesel kalkınma araçlarını³ kullanmış, ülke içindeki bölgesel farklılıkların önlenmesi ve kalkınmanın sağlanabilmesi amacıyla tercih edilen en önemli araç, yatırım teşvikleri olmuştur. Geri kalmış yörelerin diğer yörelerle farkının önlenmesi ve kalkındırılması için Kalkınmada Öncelikli Yöreler (KÖY) uygulaması hayata geçirilmiştir (T.C. Kalkınma Bakanlığı, 2000).

1968 yılında uygulanmaya başlanan KÖY uygulaması uzun yıllar yürürlükte kalmasına rağmen bölgesel farklılıkların dengelenmesinde istenilen sonucu verememiştir. Uygulama neticesinde gerek akademik çevreler gerekse bölgedeki aktörler uygulanan yatırım teşvikleri ve KÖY uygulamalarından sürekli şikayetçi olmuş ve sistemden istenilen neticenin alınmadığı dile getirilmiştir. Bu uygulamaların başarısızlığının yanı sıra KÖY uygulamasındaki başarısızlığın yanı sıra Avrupa Birliği'ne (AB) üyelik ve uyum fasılları da dikkate alındığında yeni bir yatırım teşvik sistemi hazırlanmış ve uygulamaya konulmuştur. Yürürlüğe giren bu uygulama ile KÖY uygulamasına esas olan sistem sona ermiş ve yeni teşvikler 2009 yılında yürürlüğe giren teşvik sistemi dört bölgeyi bir model üzerine kurulmuştur. 1960'lı yıllardan beri tercih edilen KÖY uygulamasından vazgeçilmiş olup, bölgesel

---

³ Bölgesel kalkınmayı amaçlayan planları, kırsal kalkınmayı destekleyen programları vb.

farklılıkların azaltılmasında yeni bir açılım olarak 2009 yılında yürürlüğe giren yatırım teşvik sistemi bölgesel gelişme politikası çerçevesinde uygulanmaya başlanmıştır (Yavan, 2011b:14). 2009 yılındaki uygulama ise günümüz koşullarını karşılayamadığından derin bir revizyon ile 2012 yılında yürürlüğe giren yeni paketle birlikte uygulamadan kaldırılmıştır.

Yeni teşvik sisteminin temel bileşenleri bölgesel, büyük ölçekli, genel, öncelikli ve stratejik yatırım uygulamalarını kapsar. Yeni sistemin temelini oluşturan beş ayaklı bu uygulama aşağıda ayrı başlıklar halinde incelenecektir.

2.3.1. Bölgesel Teşvikler

Bölgesel yatırım teşvik uygulamasını incelemeye önce, çalışmanın temelini oluşturan bölgesel yatırım teşvik sistemine esas olan bölgesel farklılıklar hakkında bilgi verilecektir.

2.3.1.1. Bölgesel Farklılıklar

Ekonomik büyüme ve kalkınmanın sağlanması için temel ilke, ülkede var olan kaynak ve imkânların en etkin ve verimli şekilde kullanılmasıdır. Günümüzde birçok ülkedeki ekonomik ve sosyal faaliyetler doğal bir merkez etrafında toplanmış olup, bu doğal merkezdeki yapılanma ülkenin diğer bölgeleri ile gelişme düzeyleri arasındaki farklılıkları artırmıştır. Bu merkezleşme diğer taraftan, ülke ekonomisini etkilemiş, nüfus düzenini ve dağılımını bozmuş, bölgeler arasındaki farkı ve çevrenin doğal dokusunu olumsuz etkilemiş, büyüme ve kalkınmanın maliyetini arttırmış ve ekonomik faaliyetlerin ülke genelinde dengeli bir şekilde dağılmasını engellemiştir (Arslan, 2005:276).

Bölgesel dengesizliklerin azaltılması için sürdürülebilir bir kalkınma politikası izlemenin ön koşuldur. Küreselleşme süreci ile birlikte bölgesel gelişme konusu farklı bir boyut kazanmıştır. Daha çok gelişmiş ülkelerde cereyan eden ekonomik, teknolojik gelişmeler sayesinde, bölgeler arasındaki farklılığın azaltılmasında önemli gelişmeler oluşmuştur (Akan ve Arslan, 2008:111).

Özellikle gelişmekte olan ülkelerin en önemli ekonomik sorunlarından birisi, ülke içindeki bölgeler arasındaki eşitsizlikler ve gelişme farklılıklarıdır. Türkiye’de

planlı dönemle birlikte bölgeler arasındaki gelişme farklılıkları ve bölgesel dengesizliklerin giderilmesine yönelik özel çalışmalar yapılmıştır. Bu noktada temel araç olan bölgesel gelişme farklılıklarını azaltma planlarının yanı sıra; yatırım teşvik uygulamaları, KÖY politikaları başta olmak üzere çeşitli araçlar uygulamaya konulmuştur (Sarıca, 2001:155).

Teşviklerin bölgesel farklılıklar üzerinde yarattığı etki, uygulanan politikaları bölgelerarası büyüme ve gelir eşitsizliği farkına neden olup olmadığı hem araştırmacılar hem de karar alıcılar açısından en önemli çözüm bekleyen sorunlardan biri olarak görülmüştür. Bölgesel farklılıkların giderilmesinde, doğru ve etkin araçlarından birinin yatırım teşvikleri olduğu düşünüldüğünde, teşviklerin sektörel dağılımı, bölgesel politikaların düzenlenmesindeki en önemli hususlardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır (Aykın, 2017). Ekonomik ve sosyal açıdan geri kalmış bölgelerin kalkınmasını sağlamak ve geri kalmış bölgeler için ayrıcalık tanıyan politikaları uygulamak ancak tercih edilen teşvik sisteminin mekânsal açıdan optimal olanın seçilmesi ile mümkün olacaktır. 2012’de uygulanmaya başlanan yeni teşvik sistemine kadar Türkiye’deki yatırım teşviklerinin illere dağılımına bakıldığında, teşviklerin mekânsal ve bölgeler arasındaki farklılıklar bakımından eşit olmayan ve çarpıklığa sebep olacak şekilde bir dağılım arz ettiği görülmektedir (Yavan, 2012).

2002/4720 sayılı karar ile Türkiye’deki bölgelerin istatistiklerinin derlenmesi, toplanması, ileriye yönelik olarak planlanması, bölgelerdeki illerin sosyoekonomik etkinliğinin ölçülmesi, uygulanacak olan politikaların çerçevesinin tespiti ve Avrupa Birliği Bölgesel İstatistik Sistemine (NUTS) uygun, birbiriyle kıyaslanabilir bir elektronik ortam yaratılması için ülkenin tamamında İstatistiki Bölge Birimleri sınıflandırmasına gidilmiştir. Bu çerçevede Kalkınma Bakanlığı⁴ tarafından iller ve bölgeler arasındaki gelişmelerin ölçülmesinde Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması (SEGE) Araştırmaları yapılmaktadır (Sakarya ve İbişoğlu, 2015:213).

---

⁴Anayasada yapılan değişikliklere uyum sağlanması amacıyla bazı kanun ve kanun hükmünde kararnamelerde değişikliği uyarınca (703 nolu KHK) Kalkınma Bakanlığı’nın yetkileri, 13 sayılı CBK ile T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı’na devredilmiştir. Yine aynı KHK ile Ekonomi Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı’na dönüştürülmüştür.

Bölgesel gelişmişlik farklarını ortaya koymak üzere yapılan 2003 tarihli SEGE çalışmasında 10 alt kategoride 58 adet değişken kullanılmıştır. Tablo 4’te düzey 1 kodunda TR7 Bölgesinde yer alan iller gösterilmiştir.

Tablo 4: TR7 Bölgesindeki İller

Düzy 1 Kod	Düzy 1 Bölge Adı	Düzy 2 Kod	Düzy 2 Bölgelerinin kapsadığı iller (Düzy 3)
TR7	Orta Anadolu	TR71 TR72	Kırıkkale, Aksaray, Niğde, Nevşehir, Kırşehir, Kayseri, Sivas ve Yozgat

Kaynak: Ahiler Kalkınma Ajansı, (2018), <https://ahika.gov.tr/assets/ilgidosyalar/2014-2023-Taslak-Bolge-Plani-Versiyon-3.pdf> (Erişim Tarihi: 15.09.2018).

2011 yılında illerin ve bölgelerin sosyoekonomik gelişmişlik seviyesi 8 alt kategoride⁵, çoğunluğu 2009-2010 yıllarına ait 61 değişken kullanılarak Kalkınma Bakanlığı tarafından hazırlanmıştır.

2.3.1.2. Bölgesel Yatırım Teşvik Uygulamaları

Sosyo-ekonomik gelişmenin zaman ve mekan için birtakım farklılıklarının gösterdiği ve bölgelerin gelişmişlik düzeylerinde eşitsizliklerin olduğu hatta zaman içinde bölgesel eşitsizliklerin değiştiği bilinmektedir. Sosyo-ekonomik farklılıklar ülkeler arasında olabildiği gibi, ülkenin bütünü düşünüldüğünde kendi bölgeleri içinde de bölgesel farklılıklar görülebilmektedir (Albayrak, vd., 2004:102).

Bölgesel teşvik uygulamalarında temel hedef, illerin üretim ve ihracat değerlerinin artırılmasını sağlayarak, iller ve dolayısıyla bölgeler arasındaki farklılıkları azaltmaktır. Bu uygulamada il bazlı bölgesel teşvik sistemi belirlenmiş, bir önceki teşvik uygulamasına benzer bir model olmasına rağmen bölge sayısı artırılmıştır. Bu sınıflandırma neticesinde oluşturulan harita, doğu batı yönündeki gelişmişlik farklarını açıkça sergilemektedir. Bölgeler arasında oluşan gelişme düzeyi farklılıkları, her bir şehrin ekonomik ve coğrafi şartlarına göre belirlenen yöntemleri gerekli kılmakta, kalkınma politikalarının mekânsal duyarlılığının dikkate alınmasını gerektirmektedir (Gökmen ve Kartaloğlu, 2012). Bu çerçevede Türkiye’de illerin rekabet güçlerinin ve gelişme düzeylerinin farklılık göstermesi, bu sistem oluşturulurken bölgesel koşulların göz önüne alınmasını gerekli kılmaktadır. Bu

⁵ Demografi, eğitim, sağlık, istihdam, rekabetçi ve yenilikçi kapasite, mali kapasite, erişilebilirlik ve yaşam kalitesi.

nedenle, her bir bölge için sunulacak destekler belirlenirken bölgelerin gelişmişlik düzeylerine uygun destek unsurlarının ortaya konulması önem arz etmektedir.

Yeni yatırım teşvik sisteminde yer alan bölgeler ve iller, sosyo-ekonomik gelişmişlik farklılıklarına göre belirlenmiş ve 3305 sayılı Karar'ın⁶ ekinde Tablo 5'deki gibi gösterilmiştir.

Tablo 5: Yatırım Teşvik Sisteminde Yer Alan Bölgeler ve İller

1. Bölge	2. Bölge	3. Bölge	4. Bölge	5. Bölge	6. Bölge
Ankara	Adana	Balıkesir	Afyonkarahisar	Adıyaman	Ağrı
Antalya	Aydın	Bilecik	Amasya	Aksaray	Ardahan
Bursa	Bolu	Burdur	Artvin	Bayburt	Batman
Eskişehir	Çanakkale (Bozcaada- Gökçeada İlçeleri Hariç)	Gaziantep	Bartın	Çankırı	Bingöl
İstanbul	Denizli	Karabük	Çorum	Erzurum	Bitlis
İzmir	Edirne	Karaman	Düzce	Giresun	Diyarbakır
Kocaeli	Isparta	Manisa	Elazığ	Gümüşhane	Hakkari
Muğla	Kayseri	Mersin	Erzincan	Kahramanmaraş	Iğdır
	Kırklareli	Samsun	Hatay	Kilis	Kars
	Konya	Trabzon	Kastamonu	Niğde	Mardin
	Sakarya	Uşak	Kırıkkale	Ordu	Muş
	Tekirdağ	Zonguldak	Kırşehir	Osmaniye	Siirt
	Yalova		Kütahya	Sinop	Şanlıurfa
			Malatya	Tokat	Şırnak
			Nevşehir	Tunceli	Van
			Rize	Yozgat	Bozcaada ve Gökçeada İlçeleri
			Sivas		

Kaynak: T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, (2019), <https://tuys.sanayi.gov.tr/Handlers/DokumanGetHandler.ashx?dokumanId=4d729857-70b2-4d8f-9cc6-cdc5f2bec3> (Erişim Tarihi: 31.01.2019).

Başlanılan çalışmalarda, kamusal kaynak kullanımı ve özel teşebbüs yatırımlarının etkin bir şekilde yönlendirilmesi ile diğer alanlarda belirlenen stratejiler önemli bir değer ölçüsü niteliği taşımaktadır. Bölgelerin gelişmişlik düzeylerindeki farklılığın ortaya konulması ile yatırımcıların tercihlerini, illerin teknolojik donanımlarını, bölgesel işgücü hareketliliklerini ve doğrudan birçok sektörde gelişmenin bölgesel kaynaklarını etkileyebilecek olan bölgesel teşviklerin yapılandırılması mümkün olmuştur (Albayrak, vd., 2004:103).

⁶ Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Karar değişen ekonomik şartlara daha iyi ve daha etkili cevap verebilmek için 2018 yılı sonuna kadar 18 defa değişikliğe uğramıştır.

Bölgesel teşvik sisteminde illerde destekten yararlanacak alanlar, şehirlerin kapasiteleri ve ekonomik yapılarına göre tespit edilmiş olup, şehirlerin gelişme farklılıkları dikkate alınarak sağlanacak yardımlar farklılaştırılmıştır.

Uygulamada bölgeler arasındaki sosyo-ekonomik dengesizlikleri ortadan kaldırmak, sürdürülebilir ve dengeli kalkınmayı sağlamak için diğerlerine göre gelişmesini tamamlayamamış bölgelerde işsizliği azaltan ve katma değeri yüksek olan yatırım harcamaları için ihtiyaç duyulan desteğin sağlanması gerekmektedir. Yatırım teşvikleri bölgeler arasındaki farklılığı azaltmak için bir düzen üzerine kurgulanarak, gelişmesini tamamlayamamış bölgelerde planlanan yatırım harcamalarının daha fazla teşvik harcaması ile finansmanın sağlanması şeklinde düzenlenmiştir. Bu kapsamda Türkiye’de şehirler sosyo-ekonomik gelişme farklılıklarını da dikkate alarak altı farklı bölgeye ayrılmış olup, ilk bölge ekonomik olarak daha iyi durumdaki şehirlerin bulunduğu bölge iken son bölgede en az gelişmiş iller yer almaktadır. Bu bölgedeki yatırımlara sağlanan destek unsurlarının çeşitlilikleri ve yoğunlukları artırılmıştır.

Bu uygulama oluşturulurken, mekânsal tespitlerin yanı sıra desteklerden faydalanacak sektörler de yeniden ele alınmıştır. Düzenlemeye göre hangi illerde hangi konularda bölgesel uygulamalardan faydalanılabileceği, asgari sabit yatırım tutarları ve kapasiteleri belirlenmiştir. Böylece yatırım projelerinin desteklerden faydalanabilmesi için her il ve bölge için belirtilen asgari yatırım miktarı ve kapasite belirlenmeye çalışılmıştır.

Bölgesel teşvik uygulaması genel teşvik uygulamasında sunulan desteklerden farklı olarak KDV ve gümrük vergisi muafiyetine ek olarak, vergisel indirimler, sigorta ve işveren destekleri, yatırımcı için yatırım yapılacak alan tahsisi; uygun faiz oranlarında finansman desteği gibi destekleri ihtiva etmektedir. Sağlanan bu desteklerle, avantajlı durumdaki illerle dezavantajlı olan iller arasındaki farkın giderilmesi amaçlanmıştır. Yatırımcıların 6. Bölgeyi seçmesi durumunda, sayılan destek unsurlarına ilave olarak sosyal sigorta desteği ile gelir vergisi kesintisinde de destek verilmektedir.

Bölgesel teşvik uygulanmasında sağlanan destekler bölgeler arasında farklılık gösterdiğinden, yatırım yapılacak bölgeyi belirlemede faydalanılacak destek unsurları büyük önem taşımaktadır. Aynı sektör için yapılacak bir yatırım 1. Bölgede daha az

avantajlı destek unsurlarından faydalanmasına rağmen, aynı yatırımın 5. ve 6.bölgede yapılması halinde yatırımcının sağlayacağı avantaj en optimal seviyeye ulaşmaktadır. Örneğin 6. Bölgede yapılacak bir yatırım diğer bölgelerde yapılması durumunda, diğer bölgelere göre vergi indirimi daha yüksek bir yatırıma katkı oranına ve daha düşük kurumlar vergisi oranına dahil olurken, daha uzun süreli şekilde sigorta primi işveren hissesi desteğinden ve daha yüksek oranda faiz desteğinden yararlanabilecektir.

Yatırım teşvik belgeleri kapsamında, imalat sanayisine yönelik 1/1/2017 ile 31/12/2018 tarihleri arasında tesis edilecek yatırımlar için yatırım katkı oranı her bir bölgede geçerli olan yatırıma katkı oranına 15 puan eklenerek uygulanmaktadır. Ayrıca imalat sanayisine yönelik gerçekleştirilecek inşaatlar için KDV iadesi yapılacağı belirtilmiştir.

Tablo 6'da bölgesel yatırım teşvik sisteminde yer alan destek unsurları gösterilmektedir.

Tablo 6: Bölgesel Yatırım Teşvik Sisteminin Destek Unsurları

DESTEK UNSURLARI			BÖLGELER					
			1	2	3	4	5	6
KDV İstisnası			✓					
Gümrük Vergisi Muafiyeti			✓					
Vergi İndirimi	Yatırıma Katkı Oranı (%)	O.S.B. ve E.B. Dışı	15	20	25	30	40	50
		O.S.B. ve E.B. İçi	20	25	30	40	50	55
Sigorta Primi İşveren Hissesi Desteği		O.S.B. ve E.B. Dışı	2 sene	3 sene	5 sene	6 sene	7 sene	10 sene
		O.S.B. ve E.B. İçi	3 sene	5 sene	6 sene	7 sene	10 sene	12 sene
Arazi Tahsisi			✓					
Faiz Desteği	İç Kredi		-	-	3 Puan	4 Puan	5 Puan	7 Puan
	Döviz / Döviz Endeksli Kredi		-	-	1 Puan	1 Puan	2 Puan	2 Puan
Sigorta Primi İşçi Hissesi Desteği			-	-	-	-	-	10 sene
Gelir Vergisi Stopajı Desteği			-	-	-	-	-	10 sene

Kaynak: T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, (2019), <https://tuys.sanayi.gov.tr/Handlers/DokumanGetHandler.ashx?dokumanId=4d729857-70b2-4d8f-9cc6-cdc5fb2bec3> (Erişim Tarihi: 31.01.2019).

Teşvik sisteminin bölgesel yatırım uygulamaları kapsamında yapılacak olan yatırımlarda Kurumlar Vergisi Kanununda, öngörülen yatırım katkı oranına ulaşınca

kadar bölgesel farklılığı ve dezavantajlı olan coğrafi durum göz önünde bulundurularak Tablo 7’de gösterilen oranlarda uygulanır.

Tablo 7: Bölgesel Teşvik Uygulamasında Vergi İndirimi.

Bölge	Yatırım Katkı Oranı (%)	KV ve GV indirim Oranı (%)
1	15	%50
2	20	%55
3	25	%60
4	30	%70
5	40	%80
6	50	%90

Kaynak: 2012/3305 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı

Tablodan görülebileceği gibi, birinci bölgede tercih edilerek yapılacak yatırımlar için yeni teşvik sistemine göre, yatırıma %15 oranında katkı sağlanmakta olup, yapılacak yatırımın %15’ine ulaşına kadar, vergi oranı %50 indirim sağlanarak uygulanmaktadır. İkinci bölge tercih edilerek yapılacak yatırımlar için, yapılacak yatırımın %20’sine ulaşına kadar, vergi oranı %55 indirim sağlanarak; üçüncü bölge tercih edilerek yapılacak yatırımlar için, yapılacak yatırımın %25’ine ulaşına kadar, vergi oranı %60 indirim sağlanarak; dördüncü bölge tercih edilerek yapılacak yatırımlar için, yapılacak yatırımın %30’una ulaşına kadar, vergi oranı %70 indirim sağlanarak; beşinci bölge tercih edilerek yapılacak yatırımlar için, yapılacak yatırımın %40’ına ulaşına kadar, vergi oranı %80 indirim sağlanarak son bölge olan altıncı bölge tercih edilerek yapılacak yatırımlar için, yapılacak yatırımın %50’sine ulaşına kadar, vergi oranı %90 indirim sağlanarak uygulaması söz konusudur.

Tablo 8’de yatırımların yararlanabilecekleri katkı oranları gösterilmektedir.

Tablo 8: Yatırımcıların Yatırım ve İşletme Döneminde Yararlanacağı Katkı Oranları

Bölgeler	Yatırım Dönemi	İşletme Dönemi
1	0	%100
2	%10	%90
3	%20	%80
4	%30	%70
5	%50	%50
6	%80	%20

Kaynak: 2012/3305 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı

2.3.2. Büyük Ölçekli Yatırımlarda Teşvik Uygulaması

2012/1 Sayılı Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Kararın Uygulamasına İlişkin Tebliğ çerçevesinde asgari elli milyon TL, bazı yatırımlarda elli milyon TL'den daha yüksek tutarda asgari yatırım tutarı öngörülen 3305 sayılı kararda belirtilen sektörlerde yapılacak yatırımlar, bu başlık altında teşvik sisteminden yararlanmaktadır. Büyük ölçekli yatırımların teşvik uygulamasına dahil edilmesindeki asıl gaye ülke ekonomisinde önemli yere sahip teknoloji ve Ar-Ge değerini katlayacak, uluslararası piyasalarda rekabet etme potansiyeli sağlayacak yatırımların desteklenmesidir.

Büyük ölçekli yatırım teşvik uygulamalarından faydalanabilecek yatırımlar için 2012/3305 sayılı kararın ekinde belirtilmiş olup, Tablo 9'da gösterilmiştir.

Tablo 9: Büyük Ölçekli Yatırım Teşvik Konuları

Sıra No	YATIRIM KONULARI	Asgari Sabit Yatırım Tutarları (Milyon TL)
1	Rafine Edilmiş Petrol Ürünleri İmalatı	1000
2	Kimyasal Madde ve Ürünlerin İmalatı	200
3	Liman ve Liman Hizmetleri Yatırımları ile Havalimanı Yatırımları	200
4	Motorlu Kara Taşıtlarının İmalatı Yatırımları:	
	a) Motorlu Kara Taşıtları Ana Sanayi Yatırımları	200
	b) Motorlu Kara Taşıtları Yan Sanayi Yatırımları	50
5	Demiryolu ve Tramvay Lokomotifleri ve/veya Vagon İmalatı Yatırımları	
6	Transit Boru Hattıyla Taşımacılık Hizmetleri Yatırımları	
7	Elektronik Sanayi Yatırımları	
8	Tıbbi Alet, Hassas ve Optik Aletler İmalatı Yatırımları	
9	İlaç Üretimi Yatırımları	
10	Hava ve Uzay Taşıtları ve/veya Parçaları İmalatı Yatırımları	50
11	Makine (Elektrikli Makine ve Cihazlar Dahil) İmalatı Yatırımları	
12	Metal Üretimine Yönelik Yatırımlar:	
	[Maden Kanununda belirtilen IV/c grubu metalik madenlerin cevher ve/veya konsantresinden nihai metal üretimine yönelik yatırımlar (bu tesislere entegre madencilik yatırımları dahil)]	

Kaynak: 2012/3305 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı

Büyük ölçekli yatırımlar uygulamaları kapsamında desteklenen yatırımlarda söz konusu destek Tablo 10'da belirtilen sürelerde uygulanır.

Tablo 10: Bölgelere Göre Teşvik Süreleri

Bölge	31.12.2013 öncesi yatırımlar	01.01.2014 sonrasındaki yatırımlar
1	2 yıl	-
2	3 yıl	-
3	5 yıl	3 yıl
4	6 yıl	5 yıl
5	7 yıl	6 yıl
6	10 yıl	7 yıl

Kaynak: 2012/3305 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı

Büyük ölçekli yatırımların teşviki uygulaması kapsamında gerçekleştirilecek yatırımlarda, Kurumlar Vergisi Kanununun gereği vergiler, belirtilen katkı miktarına kadar Tablo 11’de gösterilen oranlarda indirimli sağlanır.

Tablo 11: Bölgelerde Yapılacak Yatırımlarda Uygulanacak Yatırım Katkı, KV ve GV İndirim Oranları

Bölgeler	Yatırım Katkı Oranı	KV ve GV indirim oranı
1	%25	%50
2	%30	%55
3	%35	%60
4	%40	%70
5	%50	%80
6	%60	%90

Kaynak: 2012/3305 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı

Büyük ölçekli yatırım teşvik uygulaması başlığında 3305 sayılı karar göre belirlenen oranlarda yatırıma yapılacak katkı tutarına mahsuben, yapılacak yatırım miktarını aşmamak ve toplam yatırıma yapılacak katkı miktarının bu başlık altında, ikinci bölgede %10, üçüncü bölgede %20, dördüncü bölgede %30, beşinci bölgede %50 ve altıncı bölgede %80’ini geçmemek koşuluyla yapılan yatırımın bu dönemle sınırlı kalmak şartıyla, yatırımcının bu faaliyet dışındaki diğer kazançlarına indirimli vergi uygulanabilir.

Büyük ölçekli yatırım teşvik uygulaması kapsamında sağlanan destek unsurları Tablo 12’de gösterilmiştir.

Tablo 12: Büyük Ölçekli Yatırımın Destek Unsurları

DESTEK UNSURLARI			BÖLGELER					
			I	II	III	IV	V	VI
KDV İstisnası			✓	✓	✓	✓	✓	✓
Gümrük Vergisi Muafiyeti			✓	✓	✓	✓	✓	✓
Vergi İndirimi	Yatırıma Katkı Oranı (%)	OSB ve EB* Dışı	25	30	35	40	50	60
		OSB ve EB İçi	30	35	40	50	60	65
Sigorta Primi İşveren Hissesi Desteği		OSB ve EB Dışı	2 sene	3 sene	5 sene	6 sene	7 sene	10 sene
		OSB ve EB İçi	3 sene	5 sene	6 sene	7 sene	10 sene	12 sene
Yatırım Yeri Tahsisi			✓	✓	✓	✓	✓	✓
Faiz Desteği	İç Kredi				3 Puan	4 Puan	5 Puan	7 Puan
	Döviz / Döviz Endeksli Kredi	-	-		1 Puan	1 Puan	2 Puan	2 Puan
Sigorta Primi İşçi Hissesi Desteği			-	-	-	-	-	10 sene
Gelir Vergisi Stopajı Desteği			-	-	-	-	-	10 sene

Kaynak: T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, (2019), <https://tuys.sanayi.gov.tr/Handlers/DokumanGetHandler.ashx?dokumanId=4d729857-70b2-4d8f-9cc6-cdcd5fb2bec3> (Erişim Tarihi: 31.01.2019).

*: Endüstri Bölgeleri

Tablodan görülebileceği gibi, büyük ölçekli yatırım uygulamalarında, bölgesel yatırım uygulamasında yer alan faiz indirimi desteği bulunmamaktadır.

2.3.3. Stratejik Yatırımlarda Teşvik Uygulaması

Yeni yatırım teşvik sisteminin bir ürünü olan uygulamanın en önemli amacı, cari açığı azaltmak amacıyla dışa bağımlılığı yüksek olan ara malların üretimini ve ülke ekonomisinin uluslararası arenada yarışabilir olması ve bu gücü arttırmaya yönelik Ar-Ge önceliği olan, ileri teknoloji ve katma değeri yüksek olan malları üretebilen stratejik olan alanları teşvik etmektir. Yeni yatırım teşvik sisteminin önceliği ithalat bağımlılığı yüksek olan ürünlerin üretimini özendirme. Bu nedenle katma değeri, yüksek teknolojisi ve Ar-Ge içeriği yüksek yatırımların desteklenmesi amaçlanmaktadır.

Hangi yatırımların stratejik yatırım olarak destekleneceği ve gerekli koşulları 2012/3305 sayılı kararda belirtilmiştir. Bunlar aşağıdaki gibidir:

- Asgari sabit yatırım tutarının elli milyon Türk lirası olması,

- Teşvik sisteminden yararlanarak üretimi tercih edilecek ürünün yurtiçi üretim miktarının, yurt dışı ithalatından daha az olması,
- Sistemden faydalanacak yatırımlarla sağlanacak katma değer oranının asgari %40 olması.

Yatırıma konu tesiste üretilecek ürünle ilgili gerçekleşecek toplam ithalat miktarının son bir yıl içinde elli milyon doları geçmemesi gerekmektedir. Ayrıca sabit yatırım miktarı üç milyar TL'nin üzerindeyse yapılan yatırım konusu stratejik yatırım başlığında kabul edilmektedir.

Stratejik yatırımlarda teşvik uygulaması kapsamında sağlanan destekler Tablo 13'de gösterilmiştir.

Tablo 13: Stratejik Yatırımlarda Teşvik Destek Unsurları, Oranları Ve Süreleri

DESTEK UNSURLARI		DESTEK ORAN VE SÜRELERİ	
KDV İstisnası		✓	
Gümrük Vergisi Muafiyeti		✓	
Vergi İndirimi (Yatırım Katkı Oranı %)		50	
Sigorta Primi İşveren Hissesi Desteği		7 Sene (6. Bölge 10 Sene)	
Yatırım Yeri Tahsisi		✓	
Faiz Desteği İç Kredi/Döviz Endeksli Kredi		5 Puan / 2 Puan	
Sigorta Primi İşçi Hissesi Desteği		Sadece 6. Bölgedeki yatırımlar için 10 Sene	
Gelir Vergisi Stopajı Desteği		Sadece 6. Bölgedeki yatırımlar için 10 Sene	
KDV İadesi		Sadece 500 milyon TL ve üzeri yatırımlar için	
DESTEK UNSURLARI	1 – 5 Bölge	6 Bölge	
KDV İstisnası	✓	✓	
Gümrük Vergisi Muafiyeti	✓	✓	
Vergi İndirimi (Yatırım Katkı Oranı %)		50	
Sigorta Primi İşveren Hissesi Desteği	7 Sene	10 Sene	
Yatırım Yeri Tahsisi	✓	✓	
Faiz Desteği İç Kredi/Döviz Endeksli Kredi	5 Puan / 2 Puan	5 Puan / 2 Puan	
Sigorta Primi İşçi Hissesi Desteği	-	Sadece 6. Bölgedeki yatırımlar için 10 Yıl	
Gelir Vergisi Stopajı Desteği	-	Sadece 6. Bölgedeki yatırımlar için 10 Yıl	
KDV İadesi	Sadece 500 milyon TL ve üzeri yatırımlar için	Sadece 500 milyon TL ve üzeri yatırımlar için	

Kaynak: T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, (2019), <https://tuys.sanayi.gov.tr/Handlers/DokumanGetHandler.ashx?dokumanId=4d729857-70b2-4d8f-9cc6-cdcd5fb2bec3> (Erişim Tarihi: 31.01.2019).

Stratejik teşvik uygulamaları bölgesel ve büyük ölçekli teşvik uygulamalarına göre daha avantajlıdır. Faiz desteği 6. Bölgede gerçekleştirilen yatırımlarda bölgesel ve büyük ölçekli yatırımlara göre daha yüksek orandadır. Tablodan da anlaşılacağı üzere 500 milyon TL üzeri yatırımlarda KDV iadesi sağlanmaktadır. Bu iki duruma

göre bölgesel ve büyük ölçekli yatırım teşvik uygulamalarına göre daha avantajlı bir görünüm sergilemektedir.

2.3.4. Genel Yatırımlarda Teşvik Uygulaması

Bu başlıkta, önceki üç uygulamadan farklı olarak yatırım teşvik uygulamalarındaki destek kapsamına girmeyen yatırımlar, bölge ve il ayrımı yapılmaksızın diğer unsurlar çerçevesinde değerlendirilecektir. Bu kapsamda teşvik edilmeyen yatırım konularında yer alması ve sabit yatırım tutarındaki kriteri sağlaması yeterli görülmektedir.

Genel teşvik uygulamalarında asgari sabit yatırım miktarı ilk iki bölge için bir milyon TL, sonraki 4 bölge için 500 bin TL'dir. Bu uygulamalarda diğer uygulamalarda olduğu gibi belirlenen herhangi bir yatırım konusu bulunmamaktadır. Bununla birlikte yapılması gereken bir asgari yatırım tutarı da her il için sabit tutardadır. Ayrıca genel teşvik uygulamasında destek unsurları, bölgesel teşviklere göre daha da sınırlandırılmıştır.

Uygulama kapsamında destekten yararlanacak yatırımlar yalnızca KDV istisnası ve Gümrük Vergisi muafiyetinden yararlanmakta olup, yapılacak yatırım Altıncı Bölgede ise yatırım yapanlar on yıl yıl süreyle Gelir Vergisi kesintisinden faydalanabilmektedir.

2.3.5. Öncelikli Yatırımlarda Teşviki Uygulaması

Yüksek teknoloji ürünlerin üretilmesi ve ekonominin öncelikli yatırım olarak belirlediği ve teşviklerle birlikte gelişmesi istenilen alanlarda bölge şartına bakılmaksızın, daha avantajlı desteklerden yararlanma imkanı getirilmiştir.

Bu uygulamada yapılacak yatırımlardaki sabit yatırım 1 milyar TL ve fazla ise vergi indirimi Beşinci Bölgedeki yatırımlara katkı oranına 10 puan ilave edilerek uygulanmaktadır. Yani yatırım yerine bakılmaksızın beşinci bölgeye sağlanan bölgesel desteklerden yararlanabilmektedir. Ancak yapılacak yatırım öncelikli yatırım konusuna giriyorsa ve yapılan yatırım Altıncı Bölgede ise bu bölgeye has desteklerden faydalanabilmektedirler. Öncelikli yatırım konuları arasında sayılan yatırımların OSB'lerde yapılması durumunda herhangi bir ayrıcalık sağlanması söz konusu

değildir. Fakat bu yatırımlar Beşinci Bölgede yapılması halinde altıncı bölgede uygulanan oran ve sürelerde vergi indirimi ve sigorta primi işveren desteği sağlanabilmektedir.

Öncelikli yatırım konu başlığına giren alanlar 2012/3305 sayılı kararda ayrıntılı olarak 10 madde halinde belirtilmiştir. Öncelikli yatırım alanlarından faydalanacak yatırımlardaki katkı oranı %30'a ulaşana kadar %70 vergi indirimi avantajı tanınmaktadır. Bu oran 2014 yılından önceki yatırımlar için yatırıma katkı oranı %40'a ulaşınca kadar %80 vergi indirimi avantajı tanınmaktadır.

2.4. YENİ YATIRIM TEŞVİK SİSTEMİNİN UYGULAMALARI

Yeni yatırım teşvik sistemi kapsamında yatırımcıların faydalanabileceği ve yapılan yatırımları destekleyecek unsurlar ayrıntılı olarak belirtilmiştir. Söz konusu destek unsurları aşağıda yer alan Tablo 14'te gösterildiği gibi uygulanmaktadır. Genel teşvik uygulamaları destek unsurlarından en az fayda sağlayan uygulama olurken, stratejik yatırım konuları ise destek unsurlarının tamamından faydalanma imkânına sahip bir uygulama alanı sunmaktadır.

Tablo 14: Yeni Yatırım Teşvik Uygulamasında Destek Unsurları

Destek Unsurları	Genel Teşvik Uygulamaları	Bölgesel Teşvik Uygulamaları	Öncelikli Yatırımların Teşviki	Büyük Ölçekli Yatırımların Teşviki	Stratejik Yatırımların Teşviki
KDV İstisnası	✓	✓	✓	✓	✓
Gümrük Vergisi Muafiyeti	✓	✓	✓	✓	✓
Vergi İndirimi		✓	✓	✓	✓
Sigorta Primi İşveren Hissesi Desteği		✓	✓	✓	✓
Gelir Vergisi Stopajı Desteği	✓	✓	✓	✓	✓
Sigorta Primi İşçi Hissesi Desteği		✓	✓	✓	✓
Faiz Desteği		✓	✓		✓
Yatırım Yeri Tahsisi		✓	✓	✓	✓
KDV İadesi					✓

Kaynak: T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, (2019), <https://tuys.sanayi.gov.tr/Handlers/DokumanGetHandler.ashx?dokumanId=4d729857-70b2-4d8f-9cc6-cdcd5fb2bec3> (Erişim Tarihi: 31.01.2019).

2.4.1. Katma Değer Vergisi İstisnası

Katma Değer Vergisi genel olarak harcamalar üzerinden alınan bir vergidir. Verginin konusunu ticari, sınai, zirai faaliyet ve serbest meslek faaliyetleri oluşturmaktadır. Belirtilen faaliyetler neticesinde yapılan teslim ve hizmetler, her türlü mal ve hizmet ithalatı ve diğer faaliyetlerden doğan teslim ve hizmetler verginin konusuna girmektedir (3065 Sayılı Katma Değer Vergisi Kanunu, 1984). Bu kapsamda, vergiden istisna tutulan teslim ve hizmetler arasında teşvik belgesine sahip olanlara verilen istisna da bulunmaktadır. Teşvik belgesine sahip yatırımcılar, 3065 sayılı Katma Değer Vergisi Kanununda belirtildiği üzere belge ile yapılabilen makine ve teçhizat teslimlerini KDV'den istisna edilebilmektedir. Belirtilen malların kısmi teslimlerinde de bu hüküm uygulanabilmektedir (2012/3305 Karar Sayılı Bakanlar Kurulu Kararı).

İstisna uygulamasından yararlanabilmek için, KDV mükellefi olan ve teşvik belgesine sahip olan birimler, bu haklarını makine ve teçhizat indirim hakkı tanınan işlemlerde kullanmaları gerekmektedir. Eğer istisnaya konu teşvik yatırımı, öngörülen şekilde gerçekleştirilmediyse, zarara uğratılan vergi, teşviktan yararlandıktan sonra vergi ziyayı cezası terettüp edilerek, gecikme faizi ile aynı anda tahsil edilebilmektedir.

2.4.2. Gümrük Vergisi Muafiyeti

Gümrük vergisi, ticari eşyaların gümrükten geçerken yer değiştirmesinden dolayı, diğer bir tanımlamayla, gümrüğe tabi eşyaların ülkeye giriş çıkışı veya transit geçişinde alınan vergidir. Gümrükten alınan verginin konusu, uluslararası piyasada dolaşan ticari niteliğe haiz taşınabilir eşyalardır.

Teşvik sistemindeki gümrük vergisine tanınan muafiyet, teşvik belgesi kapsamında yurt dışından getirilecek yatırıma esas olacak araçlar için gümrük vergisinden müstesna olmasıdır. Yatırım teşvik belgesi kapsamında yurt dışından getirilecek yatırıma esas olacak araçlar, İthalat Rejim Kararı'ndaki gümrük vergisinden müstesna olarak getirilmektedir (2012/3305 Karar Sayılı Bakanlar Kurulu Kararı, Madde 9). Katma Değer Vergisi istisnasında olduğu gibi, bu destekte teşvik edilmeyecek yatırım konuları ile aranan koşulları sağlayamayan yatırım konuları hariç olmak üzere, asgari yatırım tutarının üzerindeki tüm teşvik belgeli yatırımlar için

uygulanabilecek bir teşvik unsurudur. Bununla birlikte, makine ve teçhizat bedelinin %5'ine kadar yedek parça gümrük vergisi muafiyetine tabi olmaksızın, sabit yatırım tutarına dahil edilmektedir.

2.4.3. Vergi İndirimi

Vergi, kamu harcamalarının finansmanını için karşılıksız ve zorunlu olarak alınan ekonomik değerlerdir. Başka bir ifadeyle, devletin veya yetkili kamu tüzel kişiliğine haiz kurumların kendi kamusal faaliyetlerinin yürütmek amacıyla ve kanuni sınırlamaları dikkate alarak cebren, karşılıksız olarak topladıkları tutarlardır. Vergiler kamu ihtiyaçlarının ifa edilmesindeki en temel gelir kaynaklarından olup, sosyal güvenlik hizmetleri, devlet yatırımları ve diğer kamusal giderlerin karşılanmasında önemli bir fon kaynağıdır (Korkmaz, 1982). Tablo 15'de teşvik sisteminde uygulanan desteklerden vergi indirimlerinin oranları gösterilmektedir.

Tablo 15: Yeni teşvik Sistemi Kapsamında Yapılan Vergi İndirimleri

Bölgesel Ve Büyük Ölçekli Yatırımların Teşviki Uygulamalarında Vergi İndirimi				
	Yatırım Katkı Oranı (%)*	Vergi İndirim Oranı (%)	İşletme/Yatırım Döneminde Uygulanacak Yatırıma Katkı Oranı (%)	
			Yatırım Dönemi	İşletme Dönemi
1. Bölge	15 (25)	50	80	20
2. Bölge	20 (30)	55	80	20
3. Bölge	25 (35)	60	80	20
4. Bölge	30 (40)	70	80	20
5. Bölge	40 (50)	80	80	20
6. Bölge	50 (60)	90	80	20

Kaynak: T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, (2019), <https://tuys.sanayi.gov.tr/Handlers/DokumanGetHandler.ashx?dokumanId=4d729857-70b2-4d8f-9cc6-cdcd5fb2bec3> (Erişim Tarihi: 31.01.2019).

* Büyük Ölçekli Yatırımlar

Devlet vergi politikaları ile birlikte birçok ekonomik değişkene etki etmektedir. Vergiler, mal ve hizmet üretimi, fiyatlar genel düzeyi, paranın satın alma gücü ve bölgesel kalkınma gibi birçok alana etki etmektedir. Ekonomik büyüme ve yatırımlar üzerinde vergi indirimleri beş farklı etki yaratmaktadır. Bunlar (Çelik, vd., 2013:30):

1. Dolaylı vergilerde indirim, malların fiyatlarını aşağı çekmekte böylece toplam talebin artmasını sağlamaktadır.

2. Özellikle Gelir Vergisi Kanunu (GVK) ve Kurumlar Vergisinde (KV) firmaların kar potansiyeline pozitif etki yapıp, yapılacak yatırımların finansmanında önemli bir yükü azaltmaktadır.
3. Vergi indirimi kişilerin kullanılabilir gelirini artırarak yatırım kararı almalarında pozitif etki yaratmaktadır.
4. Vergi indirimleri vergiye tahsis edilen kalemlerin, tekrar yatırım harcamalarına ayrılmasına yardımcı olmaktadır.
5. Vergi indirimleri dolaylı bir şekilde kayıt altına alınmadan yürütülen ekonomik faaliyetleri azaltacağından, üretim seviyesini yükseltir.

Ekonomi Bakanlığınca⁷ teşvik belgesi ile yapılan yatırımlar neticesinde elde edilen kazançlar, yapılan yatırımın kısmen veya tamamen işletilmesine başlanılan hesap döneminden itibaren yatırıma katkı tutarına ulaşıncaya kadar indirimli oranlara tabi tutulmaktadır. Teşvik uygulaması kapsamında vergi indiriminden faydalanmak isteyen yatırımcılar, teşvik belgesine sahip olmalı ve teşvik belgesi kapsamında kayıtlı destek unsurları arasında vergi indirimi desteğinde bulunmalıdır.

2.4.4. Sosyal Sigortalar Prim Desteği

Sosyal sigorta destek primi, belirli yaş, sigortaya tabi olduğu süre ve ödenen primli gün şartlarını sağlayıp, emeklilik ve yaşlılık aylığı almaya hak kazanan sigortalıların, yaşlılık aylığı kesilmeden hizmet akdine tabi çalışmaları halinde işverenlerinden, kendi nam ve hesabına tabi çalışmaları halinde kendilerinden alınan primdir.

Ülkemizde uygulanan sosyal güvenlik sisteminde işverenlere getirilen en önemli yükümlülüklerin başında sigorta primlerinin ödenmesi vardır. İşverenler bir ay içinde çalıştırdıkları sigortalıların, sigorta primine esas olan kazançları üzerinden hesapladıkları primleri, sigortalının ücretinden kazancından tevkif ederek, paylarına düşen primlerini de bu tutarlara ilave ederek en geç takip eden ayın sonuna kadar SGK'ya yatırmalıdır (T.C. Ekonomi Bakanlığı, 2013).

---

⁷Anayasada yapılan değişikliklere uyum sağlanması amacıyla bazı kanun ve kanun hükmünde kararnamelerde değişikliği uyarınca (703 no'lu KHK) Ekonomi Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı olarak değiştirilmiştir.

Büyük ölçekli ve bölgesel teşvik uygulamalarındaki desteklerden yararlanan yatırımlardaki sigorta primi işveren hissesi desteği Tablo 16’da belirtilen sürelerdeki gibidir.

Tablo 16: Sigorta Primi İşveren Hissesi Desteği

Bölge	31/12/2013 tarihine kadar (bu tarih dahil) başlanılan yatırımlar	01/01/2014 tarihinden itibaren başlayan yatırımlar
1	2 sene	-
2	3 sene	-
3	5 sene	3 sene
4	6 sene	5 sene
5	7 sene	6 sene
6	10 sene	7 sene

Kaynak: 2012/3305 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı

Sigorta primi işveren hissesi desteğinden faydalanılan meblağ, bölgesel teşvik uygulamaları ile desteklenen yatırımlar ile büyük ölçekli yatırımlarda sabit yatırım tutarının Tablo 17’deki belirtilen oranlarını geçmemesi gerekir.

Tablo 17: Sigorta Primi İşveren Hissesi Desteği Süreleri ve Oranları

Bölgeler	Bölgesel Teşvik Uygulamaları	Büyük Ölçekli Yatırımlar
	Sigorta Primi İşveren Hissesi Desteği Süreleri	Sigorta Primi İşveren Hissesi Desteğinin Sabit Yatırım Tutarına Oranı
1	10 sene	%3
2	15 sene	%5
3	20 sene	%8
4	25 sene	%10
5	35 sene	%11
6	50 sene	%15

Kaynak: 2012/3305 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı

Sigorta primi işveren hissesi desteğinden yararlanan stratejik yatırımlar için bu destek altıncı bölgede on yıl, diğer bölgelerde yedi yıl süreyle uygulanmaktadır. Sigorta primi işveren hissesi desteğinin sabit yatırım tutarı oranı stratejik yatırım konularında %15 olarak uygulanmaktadır.

Tablo 18: Stratejik Yatırım Uygulamalarında Sigorta Primi İşveren Hissesi Desteği Süreleri ve Oranları

Bölgeler	Stratejik Yatırımlar	Stratejik Yatırımlar
	Sigorta Primi İşveren Hissesi Desteğinin Sabit Yatırım Tutarına Oranı	Sigorta Primi İşveren Hissesi Desteğinin Sabit Yatırım Tutarına Oranı
1	%2	%15
2	%3	%15
3	%5	%15
4	%6	%115
5	%7	%15
6	%10	-

Kaynak: 2012/3305 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı

Teşvik belgesi kapsamı yatırımcılara tanınan ek istihdam için ödenmesi gereken sigorta primi işçi hissesinin asgari ücrete tekabül eden kısmı 10 yıl süreyle Ekonomi Bakanlığınca⁸ karşılanmaktadır.

2.4.5. Gelir Vergisi Stopajı İndirimi

Stopaj, vergiye tabi bir kazancın işverenler tarafından veya vergi tevkifatı yapmaya yetkili olanlarca, hak edilen ücretin ödenmesi sırasında, kanunlarda belirtilen oranlar nispetinde, vergi dairesine işveren tarafından peşin olarak yatırılması için alınan bedeldir. Buradan anlaşılacağı üzere, stopaj kaynaktan kesilen vergi demektir. Stopajın temel amacı, vergi hasılatını kolaylaştırmak ve özellikle düşük tutarlı matrahların bile vergi sistemine dahil edilmesini sağlamaktır.

6322 sayılı GVK'nin geçici 80. maddesinde de belirtildiği üzere, kişi başı milli gelir veya sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyleri dikkate alınmak suretiyle belirlenen illerde yapılacak yatırımlar için Ekonomi Bakanlığınca teşvikten yararlanmak için düzenlenen yatırım teşvik belgesi, 31/12/2023 tarihine kadar yapılacak yatırımlarda teşvik belgelerinde öngörülen ve fiilen istihdam edilen işçilerin ücretlerinin sanayi kesiminde çalışan 16 yaşından büyük işçiler için uygulanan asgari ücretin brüt tutarına tekabül eden kısmı üzerinden hesaplanan gelir vergisi, yatırımın kısmen veya tamamen işletilmesine başlanılan tarihten itibaren 10 yıl süreyle verilecek muhtasar beyanname üzerinden tahakkuk eden vergiden terkin edilir (2012/3305 Karar sayılı Bakanlar Kurulu Kararı, 2012).

⁸Anayasada yapılan değişikliklere uyum sağlanması amacıyla bazı kanun ve kanun hükmünde kararnamelerde değişikliği uyarınca (703 no'lu KHK) Ekonomi Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı olarak değiştirilmiştir.

Belirtilen teşvik unsurundan faydalanılabilmesi için, yapılan yatırımın faaliyete başlaması gerekiyor olup stopaj teşviki başlangıç tarihi ise faaliyete başlama tarihi olarak kabul edilmektedir. Bununla birlikte, belgede belirtilen işçilerden 8'i için teşvikten faydalanılabilmekte olup, diğer işçiler için yatırımcı teşvikten fayda sağlayamamaktadır.

Yatırımın tamamlanmaması ya da belgenin iptal edilmesi durumunda, bu destek unsuru için terkin edilen vergiler, vergi ziyayı cezası uygulanmadan, gecikme faizi ile birlikte tahsil edilmektedir

2.4.6. Faiz Oranı Desteği

Teşviklerin yatırımların desteklenmesi kapsamında, nakit olarak uygulanması öngörülen tek destek unsuru faiz oranı desteğidir. Destek konusu faiz oranına konu yatırım, bölgesel teşvik uygulamaları ve stratejik yatırımlar ile AR-GE ve çevre yatırımları kapsamında desteklerden yararlanacak yatırımlar için bankalardan kullanılacak en az bir yıl olarak vadeli şekilde sağlanan kredileri kapsamaktadır. Bu kapsamda, kayıtlı sabit yatırım tutarının %70'ine kadar kullanılan kredileye ilişkin ödenecek faizin ve kâr payının belli kısmı Bakanlıkça da uygun görülmesi halinde azami ilk beş yıl için ödenmek kaydıyla bütçe kaynaklarından karşılanmaktadır (2012/3305 Karar Sayılı Bakanlar Kurulu Kararı, 2012).

Faiz desteği yatırım teşvik belgesi kapsamında kullanılan en az bir yıl vadeli krediler için sağlanan bir finansman desteğidir. Teşvik belgesine kayıtlı sabit sermaye yatırım tutarının %70'ine kadar kullanılan krediye ilişkin ödenecek faizin veya kâr payının bir kısmı Ekonomi Bakanlığı'nca karşılanmaktadır.

Tablo 19: Faiz Oranı Desteği

UYGULAMALAR		DESTEK ORANI		AZAMI DESTEK TUTARI (BİN TL)
		TL Cinsi Kredi	Döviz Cinsi Kredi	
Ar-Ge ve Çevre		5 Puan	2 Puan	500
Stratejik Yatırımlar		5 Puan	2 Puan	Yatırımın %5'i ve azami 50.000
Bölgesel Teşvik	3. Bölge	3 Puan	1 Puan	500
	4. Bölge	4 Puan	1 Puan	600
	5. Bölge	5 Puan	2 Puan	700
	6. Bölge	7 Puan	2 Puan	900

Kaynak: T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, (2019), <https://tuys.sanayi.gov.tr/Handlers/DokumanGetHandler.ashx?dokumanId=4d729857-70b2-4d8f-9cc6-cdcd5fb2bec3> (Erişim Tarihi: 31.01.2019).

Faiz desteği tutarının, bölge ayrımı olmaksızın AR-GE ve çevre yatırımlarında beş yüz bin Türk Lirasını, stratejik yatırımlarda ise sabit yatırım tutarının yüzde beşini aşmamak kaydıyla elli milyon Türk Lirasını geçemeyeceği belirtilmiştir. 31/12/2013 tarihine kadar yapılacak müracaatlara istinaden sadece stratejik yatırımlarla ilgili olarak düzenlenecek teşvik belgeleri kapsamında faiz desteği öngörülmüştür. Ayrıca aynı teşvik belgesi kapsamında faiz desteği uygulamasına birden fazla aracı kurumun talepte bulunamayacağı hükme bağlanmıştır.

Faiz desteği kapsamında kullanılan kredinin amacı dışında kullanıldığının tespiti halinde, Bakanlıkça ödenen faiz desteği tutarına ilgili bankanın bu kapsamdaki krediye uyguladığı faiz oranı uygulanmak suretiyle bankaca tespit edilecek meblağın beş iş günü içerisinde bütçeye gelir yazılmak üzere muhasebe birimi hesabına yatırılması gerekmektedir. Aksi takdirde sağlanan faiz desteği Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB) nezdindeki karşılık hesabından virman yapılarak veya 6183 sayılı Amme Alacaklarının Tahsil Usulü Hakkında Kanun hükümleri uygulanarak geri alınır.

2.4.7. Yatırım Yeri Tahsisi

Teşvik belgesi düzenlenmiş büyük ölçekli yatırımlar, stratejik yatırımlar ve bölgesel desteklerden yararlanacak yatırımlar için, Hazine ve Maliye Bakanlığınca belirlenen usul ve esaslara göre yatırım yeri tahsis edilebileceği düzenlenmiştir.

Yatırım yapılacağı ilde yatırıma uygun arazi olması halinde ihale yoluyla yatırım tahsis edilebilmektedir. Bu destek unsurundan yararlanabilmek için söz konusu yatırım için düzenlenmiş yatırım teşvik belgesinin bulunması ve bedelsiz yatırım yeri tahsisinin belgeye işlenmiş olması gerekiyor olup, teşvik belgesinin kaydedilmiş olması yatırımcının bu destek unsurundan yararlanabilmesinin ön koşulu oluşturmaktadır.

2.4.8. KDV İadesi

KDV harcamalar üzerinden alınan bir muamele vergisidir. Mal ya da hizmetin üretiminden tüketiciye kadar her safhada alınan yaygın ancak kümülatif etkisi olmayan bir vergidir. “Başka bir ifade ile ticari, zirai ve serbest meslek faaliyeti kapsamında bulunan tüm mal teslimleri ve hizmet ifalarının ilk üretiminden nihai tüketiciye satılıncaya kadar geçtiği her aşamada satıcı fiyatı üzerine, bu fiyatla orantılı olarak konulan ve bir önceki aşamada yüklenilen verginin indirilmesine imkân veren genel bir tüketim vergisidir” (Değer, 2014).

Katma Değer Vergisi Kanunu gereğince, teşvik belgesini haiz yatırımcılara teşvik belgesi kapsamında yapılacak makine ve teçhizat ithal ve yerli teslimleri KDV’den istisna edilebileceği hükmü, yatırım teşvik sisteminde de düzenlenmiş olup, teşvik belgesinin veya teşvik belgesi kapsamı makine ve teçhizatın devir işlemleri ile makine ve teçhizat listelerinde set, ünite, takım vb. olarak belirtilen malların kısmi teslimlerinde de uygulanabilmektedir. Sabit yatırım tutarı beş yüz milyon Türk Lirasının üzerindeki stratejik yatırımlar kapsamında yapılacak bina-inşaat harcamaları KDV iadesinden yararlandırılabilir.

2.4.9. Teşvik Belgesi

Teşvik belgesi, yatırımın temel özelliklerini ve değerlerini içeren, yatırımın bu değerlere ve tespit edilen şartlara uygun olarak gerçekleştirilmesi halinde üzerinde kayıtlı destek unsurlarından yararlanma imkânı sağlayan ve yatırım teşviklerinden faydalanılabilmesi için yetkili kurum tarafından düzenlenen belgedir. 2012/3305 sayılı Bakanlar Kurulu Kararının 7. Maddesinin 1. fıkrasında da bildirildiği üzere, yapılacak yatırımın kararda belirtilen destek unsurlarından yararlanabilmesi, projenin uygun görülmesi ve teşvik belgesinin düzenlenmesi gerekmektedir.

Teşvik belgesinin düzenlenmesinden önce gerçekleştirilmiş yatırımlar teşvik belgesi kapsamına alınmadığı gibi, teşvik belgesinin düzenlenmiş olması diğer mevzuat gereği başkaca kamu kurum ve kuruluşlarından alınması gereken izin ve ruhsat gibi belgelerin yerine geçmediği ve temin edilmesi gerekliliğini de ortadan kaldırmaz (2012/3305 Karar Sayılı Bakanlar Kurulu Kararı).

Teşvik belgesi alabilecek gerçek ve tüzel kişiler 2012/3305 sayılı kararın tamamlayıcısı olan 2012/1 sayılı tebliğde sayılmıştır. Bunlar,

- Gerçek kişiler
- Adi ortaklıklar
- Sermaye Şirketleri⁹
- Kooperatifler
- Birlikler
- İş ortaklıkları
- Kamu kurum ve kuruluşları¹⁰

Teşvik belgesinin müracaat merci için temel yetkili organ Ekonomi Bakanlığıdır¹¹. Ancak genel teşvik uygulamalarına tabi olan programlarda, sabit yatırım oranı on milyon Türk Lirasını aşmayan yatırımlar için talep sahipleri yerel birimlere başvurabilir.

2.4.10. Sabit Sermaye Yatırımı Karşılığı Vatandaşlık Uygulaması

Resmî Gazetede yayımlanarak yürürlüğe giren 19 Eylül 2018 tarihli 30540 sayılı “Türk Vatandaşlığı Kanununun Uygulanmasına İlişkin Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik” ile 500.000 Amerikan Doları veya karşılığı döviz ya da Türk Lirası tutarında sabit sermaye yatırımı gerçekleştirdiği Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı’nca tespit edilen yabancı uyruklu şahıslara İçişleri Bakanlığı’nın teklifi ve Cumhurbaşkanı’nın Kararı ile vatandaşlık verilebileceği hususu karar altına alınmıştır.

⁹ Anonim, limited ve sermayesi paylara bölünmüş komandit şirketleri kapsar.

¹⁰ Genel ve özel bütçeli kurum ve kuruluşlar, il özel idareleri, belediyeler ve kamu iktisadi teşebbüsleri ile bunların sermaye bileşimindeki hisse oranları %50’yi geçen kurum ve kuruluşları kapsar.

¹¹ Anayasada yapılan değişikliklere uyum sağlanması amacıyla bazı kanun ve kanun hükmünde kararnamelerde değişikliği uyarınca (703 nolu KHK) Ekonomi Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı’na dönüştürülmüştür.

Yönetmelikteki şartlardan yararlanmak isteyen yabancı gerçek kişiler Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı'na yazılı başvuruda bulunarak yönetmelik ekinde bildirilen belgeleri teslim etmesi gerekmektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BÖLGESEL YATIRIM TEŞVİK SİSTEMİ: KIRIKKALE ÖRNEĞİ

Çalışmanın bu bölümünde Kırıkkale ilinin sosyal ve ekonomik yapısı hakkında değerlendirmeler yapılacak, İldeki yatırım teşviklerine ait istatistiki veriler incelenecek ve oluşturulan bir model yardımıyla söz konusu teşviklerin etkinliği analiz edilecektir.

3.1. KIRIKKALE’NİN SOSYO-EKONOMİK DURUMU

Sanayi kenti olarak inşa edilen Kırıkkale’de, 1925 senesinde tesis edilen Top ve Mühimmat Fabrikası sanayinin ilk çekirdeğini oluşturur. Bu sebeple ilin köklü bir sanayi geçmişi bulunmaktadır. 1944 - 1989 yılları arasında ülkenin başkenti Ankara’ya bağlı bir ilçe olan Kırıkkale, 21 Haziran 1989 tarihinde Resmi Gazetede yayımlanan 3578 Sayılı yasa gereğince il statüsü kazanmıştır. Bugün 9 ilçe ve 185 köyden oluşan Kırıkkale'nin tarihini şehrin çekirdeğini oluşturan fabrikaların temelini atıldığı 1925'li yıllardan başlatmak mümkündür. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucuları savunma sanayisinin tesisi için yer arayışına girmiş ve başkente yakın olan Kırıkkale’yi tercih etmişlerdir. Orta Anadolu’nun bu tür bir sanayi için güvenli bir bölge olarak görülmesinin yanı sıra; başkente yakınlık, ulaşım kolaylığı, ırmak kenarı olması ve geniş arazi imkânının olması bu tercihi etkileyen etmenler olarak gösterilebilir.

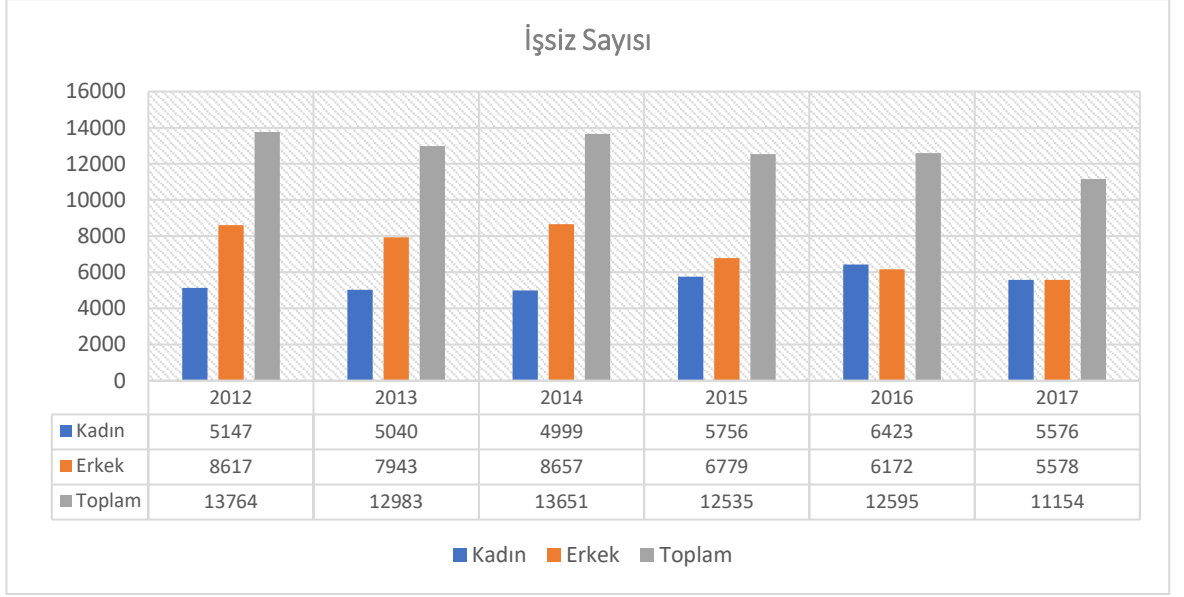
Kırıkkale’nin Ankara’nın otoyol bağlantısına uzaklığı 60 km’dir. Ankara’nın Elmadağ ilçesine yapılan viyadüğün hizmete açılması ile başkente yapılacak yolculuğun süresi iyice azalmış, ayrıca yolun konforu ve güvenliği artmıştır. Ankara, Kırıkkale üzerinden doğusundaki 43 ile bölünmüş karayolu aracılığıyla açılmaktadır. Kırıkkale sınırları içindeki demiryolunun kullanabileceği ray uzunluğu yaklaşık 100 km olup, demiryolu üzerinde toplamda 4 istasyon bulunmaktadır. Demiryolu ağı yolcu trenleri ile günlük olarak yük taşıyan trenler tarafından kullanılmaktadır. Ayrıca Ankara-Kırıkkale arasında her gün 2 gidişi 2 gelişi olan RAYBÜS taşımacılığı mevcuttur. Çalışmalarında sona gelinen Ankara-Sivas hızlı tren demiryolu ağı Kırıkkale’den geçmektedir. Hızlı tren projesinin tamamlanması ile birlikte Kırıkkale’den başkente ulaşım daha da etkin olacaktır.

Kırıkkale 1989 yılında il olmuştur. 1990 yılı nüfus sayımında ilin nüfusu 349.396 iken bu sayı 2000 yılında 383.508'e yükselmiştir. İlerleyen yıllarda nüfus sürekli azalma göstermiştir. 2015 yılında nüfus 270.271 olarak en düşük sayıya gerilemiştir. 2016 yılında nüfus bir önceki yıla göre %2,85 artmış, 2017 yılında ise bir önceki yıla göre %0,28 oranında artmıştır.

3.1.1. İşsizlik ve İşgücüne Katılma Oranı

2017 yılı TÜİK verilerine göre Kırıkkale'nin de içinde bulunduğu TR71(Kırıkkale, Aksaray, Niğde, Nevşehir, Kırşehir) bölgesinde işsizlik oranı 11.4'tür. İŞKUR tarafından 2018 yılında düzenlenen "İşgücü Piyasası Araştırma Raporuna" göre 2017 yılındaki Kırıkkale ilinin istihdam oranı 46,5, iş gücüne katılma oranı 51,6 olarak gerçekleştirilmiştir. 2017 yılında toplam çalışanların %77'si erkek, %23'ü kadınlardan oluşmaktadır. Kadın çalışanların daha çok, bilgi ve iletişim, insan sağlığı ve sosyal hizmetler ve eğitim gibi alanlarda belirli bir eğitim düzeyi gerektiren işlerde çalıştıkları anlaşılmaktadır. Ülke genelinde olduğu gibi, Kırıkkale'de de çalışan kadınların ancak belirli bir eğitim düzeyine sahip olduktan sonra iş gücü piyasasına girme şansı yakalayabildikleri görülmektedir (Altıntaş, 2018:21).

Şekil 2'de İldeki işsiz sayısı gösterilmektedir. Buna göre, 2012 yılında Kırıkkale ilinde İŞKUR'a kayıtlı 13764 işsiz bulunmaktadır. Kayıtların 8.617'si erkek, 5.147'si ise kadınlardan oluşmaktadır. Toplamda 11.154 kişi 2017 yılında işsiz olarak gözükmektedir. Yıllara göre işsiz sayısı dikkate alındığında toplam kayıtlı işsiz sayısında bir denge olmadığı görülmektedir. 2015 yılındaki düşüşün nedeni ise 2015 yılı içinde kayıtlı işsiz sorgulamalarında SGK kayıtlarının baz alınması yöntemine geçilmesidir (Altıntaş, 2018; 6).

Şekil 2: Kırıkkale'nin Yıllar İtibariyle Cinsiyete Göre Kayıtlı İşsizlik Sayısı

Kaynak: TÜİK, (2018), <https://biruni.tuik.gov.tr/ilgosterge/?locale=tr> (Erişim Tarihi:10.10.2018)

Kırıkkale ilinin 2017 yılındaki iş gücüne katılma oranı, işsizlik oranı ve istihdam oranı Tablo 20'de gösterilmektedir. Tablodan da anlaşılacağı üzere, Kırıkkale'deki iş gücüne katılma oranı ülke geneli ile uyumludur.

Tablo 20: 2017 yılı İşgücüne Katılma, İşsizlik ve İstihdam oranları

	İş Gücüne Katılma oranı	İşsizlik Oranı %	İstihdam Oranı %
Kırıkkale	52,6	13,4	45,6
Türkiye	52,0	10,9	46,3

Kaynak: TÜİK, (2018), <https://biruni.tuik.gov.tr/ilgosterge/?locale=tr> (Erişim Tarihi:10.10.2018)

Temel işgücü göstergeleri incelendiğinde, 2016 ve 2017 yılı verilerine göre tarım, sanayi ve hizmetler sektörü arasında, tarım ve sanayi sektörünün dağılımı ülke ortalamasına yakın iken, hizmetler sektöründe çalışanların sayısı ülke ortalamasına göre yaklaşık %7 fazladır.

Tablo 21: Temel İş Gücü Göstergeleri (2017)

	Tarım		Sanayi		Hizmetler		Toplam	
	Bin Kişi	Yüzde	Bin Kişi	Yüzde	Bin Kişi	Yüzde	Bin Kişi	Yüzde
Kırıkkale	16	21.2	16	21.5	43	57.3	75	100
Türkiye	5.531	22.7	6.605	27.2	12.184	50.1	24.330	100

Kaynak: TÜİK, (2018), <https://biruni.tuik.gov.tr/ilgosterge/?locale=tr> (Erişim Tarihi:10.10.2018)

3.1.2. İlin GSYH Verileri

Kırıkkale ilinin GSYH rakamları düzenli olarak artış göstermektedir. Tablo 22 incelendiğinde toplam GSYH ve kişi başına GSYH Türk Lirası cinsinden sürekli artış göstermiştir. Ancak dolar cinsinden kişi başına GSYH dalgalı bir seyir izlemiştir.

Tablo 22: Kırıkkale ve Türkiye GSYH Karşılaştırma Tablosu 2012 – 2017 Yılları Arası

Kırıkkale	2012	2013	2014	2015	2016	2017
GSYH (Bin TL)	4.408.394	5.023.813	5.346.655	6.019.947	6.620.757	8.873.912
Kişi başına GSYH (\$)	8.901	9.604	8.959	8.196	7.988	8.738
Kişi başına GSYH (TL)	16.039	18.289	19.594	22.240	24.152	31.879

Kaynak: TÜİK, (2018), <https://biruni.tuik.gov.tr/ilgosterge/?locale=tr> (Erişim Tarihi:10.10.2018)

Tablodan görülebileceği gibi, Kırıkkale de 2012 yılında kişi başı GSYH 16.039 TL iken, 2017 yılında bu rakam 31.879 TL'ye yükselmiştir. Türkiye verileri dikkate alındığında, kişi başı GSYH 2012 yılında 20.880 TL iken, 2017 yılında 38.681 TL'ye yükselmiştir. Kırıkkale'nin sosyo-ekonomik yapısı göz önüne alındığında, ülke kişi başı GSYH düzeyine göre Kırıkkale GSYH söz konusu rakamın altında kalmaktadır. Ayrıca 2012 yılında 8.901 dolar olan kişi başı GSYH 2017 yılında 8.738 dolara düşmüştür. Buradaki durum kur farkından kaynaklanmaktadır.

Tablo 23'de Kırıkkale ve Türkiye'ye ait faaliyet kollarına göre GSYH rakamları gösterilmektedir.

Tablo 23: İl ve Ülke Bazında GSYH, İktisadi Faaliyet Kollarına Göre, Cari Fiyatlarla (2012-2017) (Bin TL)

	Yıl	Tarım	Sanayi	Hizmetler	Sektörler Toplamı	Vergi - Sübvansiyon	GSYH
Kırıkkale	2012	442 031	1 399 944	2 048 929	3 890 905	517 489	4 408 394
Türkiye	2012	121 692 893	420 266 164	843 453 712	1 385 412 768	184 259 347	1 569 672 115
Kırıkkale	2013	558 687	1 559 988	2 282 231	4 400 906	622 907	5 023 813
Türkiye	2013	121 709 079	501 220 607	962 395 396	1 585 325 082	224 388 005	1 809 713 087
Kırıkkale	2014	511 279	1 585 810	2 631 661	4 728 750	617 905	5 346 655
Türkiye	2014	134 724 745	576 440 635	1 097 024 575	1 808 189 955	236 275 921	2 044 465 876
Kırıkkale	2015	623 196	1 760 605	2 920 746	5 304 547	715 400	6 019 947
Türkiye	2015	161 447 917	652 582 965	1 246 695 908	2 060 726 790	277 920 704	2 338 647 494
Kırıkkale	2016	561 971	1 898 568	3 374 341	5 834 880	785 877	6 620 757
Türkiye	2016	161 304 618	735 168 540	1 402 423 306	2 298 896 464	309 629 285	2 608 525 749
Kırıkkale	2017	750 355	3 200 197	3 912 450	7 863 001	1 010 911	8 873 912
Türkiye	2017	189 000 175	905 819 274	1 657 822 396	2 752 641 846	353 894 906	3 106 536 751

Kaynak: TÜİK, (2018), <https://biruni.tuik.gov.tr/ilgosterge/?locale=tr> (Erişim Tarihi:10.10.2018)

Tabloya göre faaliyet kollarına göre GSYH rakamları hizmetler ve sanayi sektöründe sürekli artış göstermiş, tarım sektöründe de ise 2012 yılı hariç sürekli bir artış ortaya çıkmıştır.

3.1.3. Kırıkkale'nin Sanayi Profili

Kırıkkale merkezde kamu ağırlıklı sanayi görünümüne sahipken, merkezden uzak ilçelerin ve kırsal kesimin ekonomisi tarım ağırlıklı bir yapıdadır. Kırıkkale'de imalat sanayi kamuya ait büyük sanayi yapıları ile özel sektöre ait küçük ve orta ölçekli sanayi yapılarından oluşmaktadır. Makine ve Kimya Endüstrisi Kurumu (MKEK) fabrikaları ve TÜPRAŞ Rafinerisi ilin ekonomik yapısının büyük bir bölümünü oluşturmaktadır. Kamu kesiminde işçi ve memur ağırlıklı istihdam, ücretlere bağlı olarak ticari yaşamı da etkilemektedir. Kamu kesimine dayalı olarak gelişen Kırıkkale imalat sanayinde; savunma, metal ve petro-kimya sanayisinde yoğunlaşma söz konusudur. Özel sektör genellikle bu sanayi kollarına bağlı olarak gelişme göstermiş, bunun yanında tarım makineleri, gıda ve yem sanayi, toprak, tekstil, ağaç ve mobilya işleri sanayine yönelik olarak da gelişme olmuştur (Besleme ve Altıntığ, 2017:7-8).

Ankara ve Orta Anadolu Bölgesindeki illerin birçoğunun petrol ürünleri ihtiyacını karşılayan, Hacılar beldesinde 25.10.1986 tarihinde faaliyete geçen ve işletme kapasitesi yıllık 5 milyon ton olan TÜPRAŞ Orta Anadolu Rafinerisi, 2005 yılında özelleştirilmiştir.

Tablo 24’de görüleceği üzere, Organize Sanayi Bölgesi (OSB) 150 hektar üzerine tesis edilmiş ve altyapı çalışmaları 2001 yılında tamamlanarak hizmete açılmıştır. I. Organize Sanayi Bölgesi’nde 7 sanayi parselinin 68’i müteşebbise tahsis edilmiştir. Söz konusu firmaların 41’i üretim, 7’si gayri faal durumda, 5’i inşaat halinde, 14’ü hafriyat ve proje düzenlenmesi aşamasındadır. Kırıkkale OSB’de üretime geçen tesislerde 20 adet yeni metal makine teçhizat imalat, 6 adet gıda, 1 adet kağıt, 1 adet inşaat, 6 adet mobilya sanayi, 3 adet petro-kimya, 2 adet plastik, 2 adet yem fabrikası faaliyette bulunmaktadır.

Tablo 24: Kırıkkale ve Keskin OSB'nin Durumu

Genel Bilgiler	Kırıkkale OSB	Keskin OSB	
		1. Etap	2. Etap
Proje Alanı	150 Hektar	66 Hektar	87 Hektar
Toplam Parsel Sayısı	70	28	59
Firma Sayısı	59	15	1
Tahsis Edilen Parsel Sayısı	68	15	
Boş Parsel Sayısı	-	13	1
Üretime Geçen Tesis Sayısı	41	12	58
Faaliyette Olmayan Tesis Sayısı	7	-	-
Kaba İnşaatını Yapan Firma Sayısı	7	-	-
İnşaat Aşamasında Firma Sayısı	4	5	-
Proje Aşamasında Firma Sayısı	7	8	1
Boş Arsa	2	-	-
Faaliyete Olan Firmaların İstihdam Sayısı	1800 Kişi	20	-
Yönetim Durumu	Özel Sektör	Müteşebbis Heyet	

Kaynak: Kahraman, H. (2018). *Stratejik Plan 2018-2021*. Kırıkkale Ticaret Borsası Yayınları.

Makine ve Kimya Endüstrisi Kurumunun (MKEK) Kırıkkale’de yer alan 5 fabrikası ve yakın mesafedeki diğer fabrikaların kurulmasıyla birçok girişimci bu fabrikalara çeşitli ara malı ve hammadde temin etmek için ilde yatırım yapmış ve böylece ilde savunma sanayine yönelik bir yoğunlaşma meydana gelmiştir. MKEK, yerli savunma yan sanayiden alım oranını her yıl %5 oranında artırmaya çalışmaktadır. Özel sektörle iş birliğine açık bir şekilde ürünlerindeki yerli katkı oranını sürekli artırmayı hedeflemesi ilde savunma yan sanayi oluşumu için büyük bir potansiyel

yaratmaktadır. MKEK aynı zamanda, başta makine imalatı ve savunma sanayi olmak üzere birçok sektörde tecrübeli işgücü yetiştirmesine önemli katkılar sağlayan bir okul vazifesi görmektedir. Tüm bu avantajların yanında Kırıkkale; Türkiye'nin ilk ve tek silah ihtisas organize sanayi bölgesinin kurulma aşamasında olması, havacılık, elektronik, iletişim, ARGE alanlarında merkez olan ve düzenleyici kamu kuruluşlarına ev sahipliği yapan Başkent'e yakınlığı nedeniyle ülkemizde savunma sanayii alanında yapılacak yatırımlar için ideal ortam sunmaktadır (Kırıkkale Ticaret ve Sanayi Odası, 2018).

Kırıkkale bir sanayi şehridir. MKEK Fabrikaları ile TÜPRAŞ Rafinerisi İlin ekonomik yapısına canlılık kazandırmaktadır. MKEK tesislerinde 3651 kişi, özelleştirme kapsamına alınan ve ERDEMİR'e bağlanan ÇELBOR AŞ'de 101 kişi, TÜPRAŞ Rafinerisinde ise 983 kişi istihdam edilmiştir. 376 iş merkezinin bulunduğu Küçük Sanayi Sitesi, İlin ekonomik yapısında önemli yer tutmaktadır. Orta ve büyük ölçekli sanayi kuruluşlarında 7.000'e yakın işçi istihdam edilmektedir. Küçük Sanayi Sitesi ile Organize Sanayi Bölgesinin Kırıkkale Üniversitesine çok yakın olması nedeni ile bilimsel danışma hizmetlerinin yapılması ekonomik büyümeye önemli katkı sağlamaktadır (Kırıkkale Valiliği, Sanayi ve Teknoloji Müdürlüğü, 2019:85).

Kalkınma Bakanlığı¹² tarafından gerçekleştirilen 2011 yılı İllerin Sosyal ve Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması çalışmasına göre Kırıkkale ili 81 il arasında 41. sırada, dördüncü kademe gelişmiş iller arasında yer almaktadır. Kırıkkale ilinin içinde yer aldığı TR71 Bölgesi aynı çalışma içinde 26 Düzey 2 Bölgesi arasında 18. sırada yer almaktadır. Ankara çekim merkezinin etkisinde olan Kırıkkale'de işgücüne katılma oranı ve istihdam oranı Türkiye ortalamasının gerisindedir. 2010 yılı verilerine göre, Kırıkkale'de bu oranlar sırasıyla yüzde 42,4 ve yüzde 37,3 olurken, ülke ortalamaları yüzde 48,8 ve yüzde 43'tür. Kırıkkale'nin rekabetçilik ve yenilikçilik kapasitesi oldukça düşüktür. İlin ülke ihracatı içerisindeki payı çok düşük olup, kişi başına düşen ihracat tutarı ülke ortalamasının onda biri seviyesindedir ve marka ile patent başvuru sayıları ülke ortalamasının oldukça gerisindedir. Ülke genelinde teşvik

---

¹² Anayasada yapılan değişikliklere uyum sağlanması amacıyla bazı kanun ve kanun hükmünde kararnamelerde değişikliği uyarınca (703 no'lu KHK) Kalkınma Bakanlığı'nın yetkileri,13 sayılı CBK ile T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı'na devredilmiştir

belgesi kapsamında yapılan yatırımların ancak binde biri Kırıkkale’de bulunmaktadır (T.C. Kalkınma Bakanlığı, 2017).

3.1.4. Kırıkkale’nin Enerji kaynakları

Kırıkkale’de 54 MW kapasiteli Kapulukaya ve 17 MW kapasiteli Sulakyurt (Hamzalı) Hidroelektrik Enerji Santrali (HES) yer almaktadır. Mavi Akım Doğalgaz Boru Hattı ile İran Doğalgaz Boru Hattının belirli kısımları Kırıkkale’den geçmektedir. Avrupa’ya 31 milyar m³ doğalgaz taşıyacağı tahmin edilen NABUCCO hattının da Kırıkkale’den geçeceği tahmin edilmektedir.

Büyüyen ekonomi, nüfusun hızlı artışının yanında kentleşme oranındaki artış Türkiye’de elektrik tüketiminde yıllık %8 oranında artışa neden olmaktadır. Bu oranda, dünyada Çin’den sonra ikinci ülke olan ve stratejik konumu gereği yaptığı uluslararası anlaşmalarla bir enerji oyuncusu haline gelen Türkiye’nin, elektrik enerjisi talebini karşılamak için her yıl 4-5 milyar dolar değerinde yatırıma ihtiyaç duyması, özel sektörün enerji alanında yatırıma ilgisinin artmasına yol açmaktadır. Üretilen elektrik enerjisinin mevcut yüksek gerilim enerji nakil hatları vasıtasıyla Türkiye enterkonnekte iletim sistemine kolaylıkla aktarılabilmesine imkan veren Kırıkkale, enerji üretimi alanında ideal yatırım ortamı sunmaktadır. 2,7 milyar USD değerinde ve 2.432 MW gücünde 3 doğalgaz kombine çevrim santralinin de yatırıma başlama aşamasına gelmiş olması İlin enerji yatırımı kapasitesini ortaya koymaktadır (Ahiler Kalkınma Ajansı, 2014).

3.1.5. Kırıkkale’de Dış Ticaret Göstergeleri

Kırıkkale ilinde ihracatçı firma sayısı 2017 yılında 16 iken, 2018 yılında 14’e düşmüştür. Türkiye genelindeki ihracatçı sayısı ise 2017 yılında 64.503 ve 2018 yılında 68.901’dir. Buna göre ülke genelinde 6,8’lik bir artış vardır. İlin toplam ihracatçı sayısı 2017 yılında 15 iken, 2018 yılında 14’e düşmüştür. Kırıkkale ihracat değeri 2017 yılında 10.342.446 dolar iken 2018 yılında 10.785.666 dolar olmuştur. Bir önceki yıla göre %0,04’lük bir artış vardır.

Tablo 25: Kırıkkale İhracat Rakamları

	2017	2018	Değişim (%)
İhracatçı Firma Sayısı	16	14	-12,5
İhracat Değeri (Dolar)	10.342.446	10.785.666	0.04

Kaynak: Kırıkkale Ticaret ve Sanayi Odası (2018) Faaliyet Raporu, <http://www.kirikkaletso.org.tr/ktso/dosyalar/2018%20Faaliyet%20raporu.pdf> (Erişim Tarihi:01.09.2019)

Tablo 26’da görüleceği üzere, Kırıkkale’nin 2019 yılı başındaki verilere göre, son 5 yıllık ihracat rakamları incelendiğinde ihracat gelirlerinde istikrarsızlık olduğu görülmektedir.

Tablo 26: 2014 – 2018 Yılları Arası Kırıkkale ve Türkiye İhracat Değerleri

Yıllar	Kırıkkale (\$)	Türkiye (\$)
2014	17.291.876	157.610.157.690
2015	16.624.561	143.838.871.428
2016	19.912.768	142.529.583.808
2017	10.342.446	156.992.940.414
2018	10.785.666	167.933.943.346

Kaynak: TÜİK, (2018), <https://biruni.tuik.gov.tr/ilgosterge/?locale=tr> (Erişim Tarihi:10.10.2018)

Tabloya göre 2014-2018 arasında ihracat rakamlarının en yüksek olduğu yıl 2016 yılıdır. Tablo 27’de görüleceği üzere, Kırıkkale ilinin ihracat içerisindeki en büyük payı gıda ürünleri ve içecek sektörü almaktadır. Nitekim sektörün ilin toplam ihracatındaki payı 2016 itibariyle %68,5 düzeyindedir.

Tablo 27: Kırıkkale İlinin 2016 Yılı İhracat Kalemleri

İhracat Konu Ürün Grupları	İhracat TL (2016)	Toplam İhracat İçindeki Oranı (%)
Gıda Ürünleri ve İçecek	40.923.601	68.5
Başka Yerde Sınıflandırılmamış Makine ve Teçhizat	7.709.833	12.9
Plastik ve Kauçuk Ürünleri	4.045.493	6.8
Metal Eşya Sanayi (Makine ve Teçhizat Hariç)	3.243.143	5.4
Kimyasal Madde ve Ürünleri	1.961.081	3.3
Tarım ve Hayvancılık	571.703	1.0
Tıbbi Aletler, Hassas Optik Aletler ve Saat	388.388	0.7
Başka Yerde Sınıflandırılmamış Makine ve	197.671	0.3
Metalik Olmayan Diğer Mineral Ürünler	183.516	0.3
Ana Metal Sanayi	122.453	0.2
Motorlu Kara Taşıtı ve Römorklar	92.963	0.2
Tekstil Ürünleri	88.582	0.1
Mobilya ve Başka Yerde Sınıflandırılmamış Diğer Ürünler	76.250	0.1
Kok Kömürü, Rafine Edilmiş Petrol Ürünleri ve Nükleer Yakıtlar	45.186	0.1
Radyo, Televizyon, Haberleşme Teçhizatı ve Cihazları	44.313	0.1
Atık ve Hurdalar	10.112	0.02
Diğer Ulaşım Araçları	1.342	0.002
Toplam	59.705.580	%100

Kaynak: Kırıkkale Ticaret ve Sanayi Odası,

<http://www.kirikkaletso.org.tr/ktso/dosyalar/2016-2017%20IHRACAT.PDF>

(Erişim Tarihi: 03.04.2019)

İldeki ithalat verilerine bakıldığında, ithalatçı firma sayısının 2017 yılında 21 iken, %85,7'lik bir artışa 2018 yılında 39'a yükseldiği görülmektedir. Türkiye genelindeki ithalatçı sayısı ise 2017 yılında 66.631 ve 2018 yılında 62.938'dir. Buna göre ülke genelinde 5,5'lik bir düşüş vardır. Toplam ithalatçı içindeki oranı yaklaşık 2017 yılında %0,03 ve 2018 yılında %0,06'dır. Kırıkkale ilinin toplam ithalatı 2017 yılında 6.566.825 dolar iken 2018 yılında 13.905.399 dolar olmuştur. Bir önceki yıla göre %111'lik bir artış vardır.

Tablo 28: Kırıkkale İthalat Rakamları

	2017	2018	Değişim (%)
İthalatçı Firma Sayısı	21	39	85.7
İthalat Değeri (Dolar)	6.566.825	13.905.399	111,7

Kaynak: Kırıkkale Ticaret ve Sanayi Odası (2018) Faaliyet Raporu,

<http://www.kirikkaletso.org.tr/ktso/dosyalar/2018%20Faaliyet%20raporu.pdf>

(Erişim Tarihi:01.09.2019)

Kırıkkale'ye ve Türkiye'ye ait son 5 yılı kapsayan 2014-2018 yılları arasındaki ithalat verileri Tablo 29'da gösterilmiştir. Son 5 yıllık periyotta ithalat verileri ilde istikrarsız bir görünüm arz etmektedir.

Tablo 29: 2014 – 2018 Yılları Arası Kırıkkale ve Türkiye İthalat Değerleri

Yıllar	Kırıkkale (\$)	Türkiye (\$)
2014	13.946.962	242.177.117.073
2015	13.451.344	207.234.358.616
2016	17.447.315	198.618.235.047
2017	6.566.825	233.799.651.234
2018	13.905.399	223.047.438.086

Kaynak: TÜİK, (2018), <https://biruni.tuik.gov.tr/ilgosterge/?locale=tr> (Erişim Tarihi:10.10.2018)

Tablo 30’da İlin ithalatında en önde gelen sektörün Radyo, Televizyon, Haberleşme Teçhizatı ve Cihazları sektörü olduğu görülmektedir. Nitekim söz konusu sektörün ithalat içindeki payı 2016 yılı itibariyle %41,9 düzeyindedir.

Tablo 30: Kırıkkale İlinin 2016 Yılı İthalat Kalemleri

İTHALAT KONU ÜRÜN GRUPLARI	İthalat TL (2016)	Toplam İthalat İçindeki Oranı (%)
Radyo, Televizyon, Haberleşme Teçhizatı ve Cihazları	21.840.714	41.9
Tarım ve Hayvancılık	16.480.233	31.6
Kimyasal Madde ve Ürünleri	3.382.837	6.5
Tekstil Ürünleri	3.075.960	5.9
Ana Metal Sanayi	1.336.933	2.6
Mobilya Eşya Sanayi (Makine ve Teçhizat Hariç)	1.224.348	2.4
Metal Eşya Sanayi (Makine ve Teçhizat Hariç)	1.054.154	2.0
Gıda Ürünleri ve İçecek	1.043.373	2.0
Başka Yerde Sınıflandırılmamış Makine ve Teçhizat	946.407	1.8
Kok Kömürü, Rafine Edilmiş Petrol Ürünleri ve Nükleer Yakıtlar	925.568	1.8
Tıbbi Aletler, Hassas Optik Aletler ve Saat	539.263	1.0
Motorlu Kara Taşıtı ve Römorklar	82.251	0.2
Plastik ve Kauçuk Ürünleri	62.132	0.1
Atık ve Hurdalar	49.444	0.1
Metalik Olmayan Diğer Mineral Ürünler	28.572	0.1
Başka Yerde Sınıflandırılmamış Elektrikli Makine ve Cihazlar	10.258	0
Basım ve Yayım; Plak, Kaset vb.	1.079	0
Giyim Eşyası	580	0
Toplam	52.084.166	

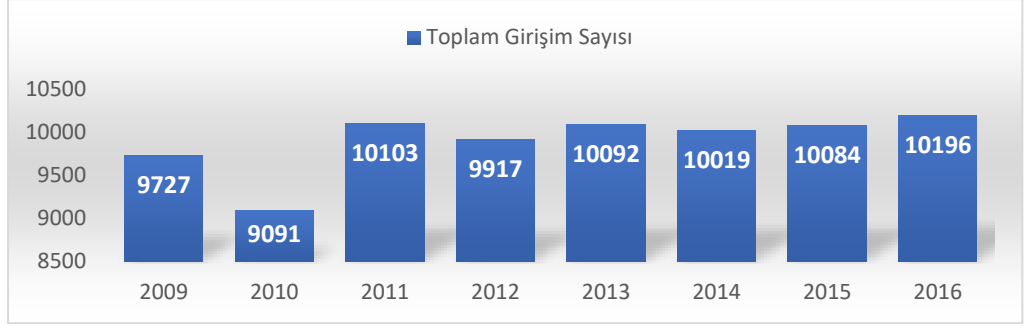
Kaynak: Kırıkkale Ticaret ve Sanayi Odası,

<http://www.kirikkaletso.org.tr/ktso/dosyalar/2016-2017%20ITHALAT.PDF>

(Erişim Tarihi: 03.04.2019)

3.1.6. Kırıkkale İlinde Girişimcilik

Kırıkkale ilindeki 2009 ve 2016 yılları arasındaki girişimci sayısı Şekil 3’de gösterilmiştir. Şekilden anlaşılacağı üzere 2011 yılı sonrası girişimcilik düzeyi ortalama olarak çok değişim göstermemiştir. 2016 yılına gelindiğinde girişim sayısı 10.196 olmuştur.

Şekil 3: Kırıkkale Toplam Girişimci Sayısı (2009-2016)

Kaynak: TÜİK, (2018), <https://biruni.tuik.gov.tr/ilgosterge/?locale=tr> (Erişim Tarihi:10.10.2018)

2018 yılı itibariyle Kırıkkale’de kurulan şirket sayısı toplamda 114 adettir. Bunlardan 2 tanesi kooperatif, 28 tanesi gerçek kişilerce kurulmuş ve geri kalan 84 şirket ise diğer tüzel kişilere aittir. Tablo 31’de gösterildiği üzere, Türkiye’de kurulan şirket sayısı geneline bakıldığında ortalamanın altında bir seyir gözükmektedir.

Tablo 31: Kırıkkale'deki Tüzel Kişi/ Gerçek Kişi ve Kooperatif Şirketlerinin Durumu

İl Adı	Tüzel Kişi				Gerçek Kişi		Kooperatif		
	Kurulan	Sermaye	Kapanan	Tasfiye	Kurulan	Kapanan	Kurulan	Kapanan	Tasfiye
Kırıkkale	84	13.931.000	7	9	28	26	2	1	4
Türkiye	71.991	21.036.840.69	9.474	9.929	29.576	15.822	893	829	714

Kaynak: Kırıkkale Ticaret ve Sanayi Odası, <http://www.kirikkaletso.org.tr/ktso/dosyalar/2018%20EK%C4%B0M%20AYINA%20A%C4%B0T%20KURULAN%20ve%20KAPANAN%20C5%9E%C4%B0RKET%20C4%B0STAT%C4%B0ST%C4%B0KLER%C4%B0.pdf> (Erişim Tarihi: 03.04.2019)

3.2. YENİ YATIRIM TEŞVİK SİSTEMİNİN KIRIKKALE İLİNDEKİ YANSIMALARI

Önceki bölümlerde de belirtildiği gibi, Türkiye’deki teşvik sistemi 2012 yılında köklü bir değişikliğe uğramış ve ülkemizin 2023 yılı hedefleri doğrultusunda yeni bir düzenlemeye gidilmiştir. Yeni sistem bölgelerin gelişmişlik düzeyleri göz önünde bulundurularak hazırlanmış, bu kapsamda az gelişmiş yerlere daha yoğunluklu destek unsurları uygulamaya konulmuştur.

Kırıkkale İlinde yatırım teşvik belgesi müracaatları Ahiler Kalkınma Ajansı Yatırım Destek Ofisi tarafından yürütülmektedir. Bu bağlamda aşağıda Ahiler Kalkınma Ajansı hakkında temel bilgilere yer verilecek ve Ajans bünyesindeki destek

başlıkları açıklanacaktır. Daha sonra Kırıkkale'ye ait teşvik verileri üzerinden bazı genel değerlendirmeler yapılacaktır.

3.2.1. Ahiler Kalkınma Ajansı ve Destek Konuları

Ahiler Kalkınma Ajansı 2009 yılında 2009/15236 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile merkezi Nevşehir olmak üzere kurulmuştur. Nevşehir, Niğde, Aksaray, Kırşehir ve Kırıkkale illerini kapsayan bir yetki alanında görevlendirilen Ajans, kuruluş kanunundaki yetkiye dayanarak yetki alanındaki illerin bölgesel gelişmişlik farklılıklarını azaltmayı amaçlamaktadır. Bunu gerçekleştirirken gerek bölge içi gerek bölge dışındaki koordinasyonu sağlamak, araştırma ve analiz yapmak, bölge planı ve mali destek programları hazırlamak gibi temel faaliyetleri üstlenmektedir (AHİKA, 2014:13).

Ahiler Kalkınma Ajansı'nın yetki alanında bulunan illerin nüfusu ülke nüfusunun %2'sini barındırmakta, ülke üretimindeki Gayri Safi Katma Değerin (GSKD) yaklaşık olarak %1,5'ni üretmektedir. Faaliyet kolları açısından değerlendirildiğinde öne çıkan sektör tarımdır. Tarımın ülke genelindeki GSKD oranı %9,5 iken Ajans bölgesinde bu oran yaklaşık %23,8'tir. Sanayinin ülke genelindeki GSKD oranı %26,40 iken, bölgedeki sanayini payı yaklaşık %21,2; hizmetler sektörünün ülke genelindeki GSKD payı %64,1 iken, bölgedeki payı ise yaklaşık olarak %55'tir (Altıntaş, 2016:79).

Ahiler Kalkınma Ajansı kuruluş kanununun 5. maddesi görev ve yetkilerini tanımlamaktadır. Kanun maddesine göre Ajansın görev ve yetkileri şunlardır:

- Kamu kurum ve kuruluşları, özel sektör çalışanları ve Sivil Toplum Kuruluşları (STK) ile koordineli çalışarak mali ve teknik destek sağlamak,
- Firmaların gelişimine katkı sağlamak amaçlı teknik toplantı ve çalıştaylar hazırlamak,
- Ajans tarafından verilen desteklerin takibini sağlamak ve etkinliğini ölçmek,
- Ajans tarafından hazırlanan çalışmalar ve raporlamalarla sağlanan desteklerin bölgenin kalkınmasında nasıl bir etki yarattığını araştırmak vardır.

Ahiler Kalkınma Ajansı yıllık çalışma programında göstermek şartıyla koordineli olarak çalıştığı gerçek ve tüzel kişilere mali destekler sağlamaktadır. Ajans bu çerçevede sağladığı destekleri 3'e ayırmıştır. Bunlar (AHİKA, 2014:114):

- Doğrudan finansman desteği
- Faiz desteği
- Faizsiz kredi desteği

Doğrudan Finansman Desteği: Ajansın temelde proje teklif çağrısı yöntemiyle sağladığı destekleri kapsamaktadır. Ancak proje teklif desteği yöntemindeki prosedürlerin ağırlığı nedeniyle, bu prosedürleri azaltmak ve projenin hazırlanması sürecinde kendisi rol alarak, fizibilite desteği ve güdümlü proje desteği de sağlayabilmektedir. Proje teklif çağrısı, önceden tanımlanmış konular ve koşullara uygun olarak, destekten yararlanabilecek potansiyel başvuru sahiplerinin tekliflerini sunmasını sağladıkları bir yöntemdir. Fizibilite desteği, ajans yetki alanında bulunan çalışmalar için yenilik getiren ve girişimcilik kapasitesini artırmayı hedefleyen projelerin fizibilite çalışmalarına sağlanan doğrudan verilebilen mali desteklerdir. Güdümlü proje desteği, ajans tarafından konusu ve koşulları önceden belirlenen, bölgenin önceliği olan konulara sağlanan destekleri tanımlamaktadır. Ajans ilgili ve yetkili bakanlık tarafından kabul edilmiş güdümlü projelere destek verebilmektedir.

Faiz Desteği: Ajans tarafından hazırlanacak konularda gerçek ve tüzel kişilerin kar amacı güden faaliyetlerinde kullanmak üzere aldıkları kredi faizlerini ödemeyi öngören karşılıksız yardımlardır.

Faizsiz Kredi Desteği: Ajans tarafından konuları belirlenen projeler için gerçek ve tüzel kişilere yönelik olarak kar amacı güden faaliyetleriyle ilgili aracı kuruluşlar kanalıyla kredi sağlanmasını ve bu desteğin faiz olmaksızın belirlenen taksitler halinde ajansa geri ödenmesini öngören karşılıksız desteklerdir. Bu destek kaleminde kredi 4 yıl içinde geri ödenmelidir. Ayrıca 3 ay geri ödemesiz dönem tanınmaktadır.

3.2.2. Kırıkkale İline Ait Teşvik İstatistikleri

Bu başlık altında Teşvik Uygulama ve Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü Veri Tabanından elde edilen Kırıkkale iline ait teşvik verileri değerlendirilecektir. Bu

çerçevede ilk olarak aşağıda yer alan Tablo 32’de 2012 – 2018 yılları arasındaki yatırımları teşvik için düzenlenen teşvik belgesi sayısına yer verilmiştir.

Tablo 32: Kırıkkale İlinde Yatırım Çeşidine Göre Teşvik Belge Adedi

Yıllar	Tevsi Yatırım*	Komple Yeni Yatırım	Diğer Yatırım	Toplam
2012	5	10	-	15
2013	2	18	1	21
2014	4	10	1	15
2015	1	8	4	13
2016	2	27	-	29
2017	6	36	2	44
2018	1	14	3	18

Kaynak: Strateji Geliştirme Başkanlığı, (2019), <https://tuys.sanayi.gov.tr/page.html?sayfald=a1fb69a4-2c8d-4ce4-a8b4-fc515d7096fc&lang=tr> (Erişim Tarihi: 03.05.2019)

*Üretim kapasitesini arttırmak için yapılan yatırımlar

Tabloda görüleceği üzere, Kırıkkale’de teşvik belgeli yatırımların büyük çoğunluğunu komple yeni yatırımlar oluşturmaktadır. Komple yeni yatırımları sırasıyla tevsi yatırımlar ve diğer yatırımlar için alınan belgeler takip etmektedir. Teşvik belgeli yatırımların sektörel dağılımının gösterildiği Tablo 33 incelendiğinde, 2018 yılında en fazla belgenin imalat sanayiinde düzenlendiği görülmektedir. İmalat sanayiini hizmetler ve madencilik sektörleri takip etmiştir.

Tablo 33: Kırıkkale İlinde Teşvik Belgelerinin Sektörel Dağılımı

Yıllar	Enerji	Hizmetler	İmalat	Madencilik	Tarım	Toplam
2012	2	3	8	0	2	15
2013	1	10	9	1	0	21
2014	0	8	4	2	1	15
2015	0	4	9	0	0	13
2016	21	4	3	0	1	29
2017	18	15	8	2	1	44
2018	0	7	10	1	0	18

Kaynak: Strateji Geliştirme Başkanlığı, (2019), <https://tuys.sanayi.gov.tr/page.html?sayfaId=a1fb69a4-2c8d-4ce4-a8b4-fc515d7096fc&lang=tr> (Erişim Tarihi: 03.05.2019)

Tablodan, İldeki yatırımların sektörel çeşitliliği yeterli düzeyde olmadığı görülmektedir. Madencilik ve tarım sektöründe düzenlenen belge sayısının azlığı da dikkat çekmektedir. Bu iki sektör açısından belge sayısındaki azlığın nedeninin, İlin potansiyelinden ziyade, 2012/3305 sayılı karardaki asgari yatırım tutarlarının yüksek meblağlar teşkil etmesi olduğu düşünülmektedir.

Tablo 34'te 2012-2018 yılları arasında İldeki yatırımların tutarı gösterilmektedir.

Tablo 34: Kırıkkale İlinde Yatırım Çeşidine Göre Sabit Sermaye Tutarı (Milyon TL)

Yıllar	Tevsi Yatırım	Komple Yeni Yatırım	Diğer Yatırım	Toplam
2012	22	48	-	71
2013	91	1.486	2	1.579
2014	12	39	2	53
2015	11	17	61	89
2016	16	107	-	123
2017	50	172	11	234
2018	2	125	58	185

Kaynak: Strateji Geliştirme Başkanlığı, (2019), <https://tuys.sanayi.gov.tr/page.html?sayfaId=a1fb69a4-2c8d-4ce4-a8b4-fc515d7096fc&lang=tr> (Erişim Tarihi: 03.05.2019)

Yatırım teşvik belgesine paralel bir sermaye yapısı Tablo 40'de gösterilmektedir. Sermaye tutarının büyük bölümü komple yeni yatırımlardan oluşmaktadır. Sermaye tutarının ikinci sırasında tevsi yatırım son sırada ise diğer yatırımlar yer almaktadır. 2013 yılında enerji sektöründe yapılan komple yeni yatırımlar İldeki sabit sermaye tutarında ani bir yükselmeye neden olmuştur.

Tablo 35'den Kırıkkale'de yapılan sabit sermaye yatırımlarının yatırımcı türüne göre gösterdiği dağılım izlenebilir.

Tablo 35: Kırıkkale İlinde Yatırımcı Türüne Göre Sabit Sermaye Tutarı (Milyon TL)

Yıllar	Yerli Sermaye	Yabancı Sermaye	Toplam Sermaye
2012	71	-	71
2013	1.540	39	1.579
2014	48	5	53
2015	88	1	89
2016	121	2	123
2017	219	15	234
2018	159	26	185

Kaynak: Strateji Geliştirme Başkanlığı, (2019), <https://tuys.sanayi.gov.tr/page.html?sayfaId=a1fb69a4-2c8d-4ce4-a8b4-fc515d7096fc&lang=tr> (Erişim Tarihi: 03.05.2019)

Tablodan son 7 yıllık zaman diliminde yerli sermayenin yabancı sermayeye göre daha fazla yatırım teşviklerinden yararlandığı görülmektedir. 2013 yılında bu yerli sermaye miktarı yabancı sermaye miktarının yaklaşık 40 katı kadardır. 2012/3305 sayılı kararın ilk uygulanmaya başladığı 2012 yılında ise yatırım teşvik sistemi kapsamında İlde yabancı sermayeli yatırımının bulunmadığı anlaşılmaktadır.

Kırıkkale’de yatırım teşvik sistemi ile oluşturulan istihdam sayısı Tablo 36’da gösterilmiştir.

Tablo 36: Kırıkkale İlinde Yatırım Teşvikleri ile Oluşturulan İstihdam Sayısı

Yıllar	Tevsi Yatırım	Komple Yeni Yatırım	Diğer Yatırım	Toplam
2012	42	224	0	266
2013	145	953	13	1.111
2014	61	212	5	278
2015	0	183	7	190
2016	38	315	0	353
2017	93	522	15	630
2018	250	538	0	788

Kaynak: Strateji Geliştirme Başkanlığı, (2019), <https://tuys.sanayi.gov.tr/page.html?sayfaId=a1fb69a4-2c8d-4ce4-a8b4-fc515d7096fc&lang=tr> (Erişim Tarihi: 03.05.2019)

Yatırım teşvikleri sonucu oluşturulan istihdamda ilk sırada komple yeni yatırımlar bulunmaktadır. 2015-2018 yılları arası istihdam oranı sürekli artış göstererek 2018 yılında 788 kişi olarak gerçekleşmiştir. Komple yeni yatırımları, tevsi yatırımlar takip ederken son sırada diğer yatırımlar bulunmaktadır. Yatırım teşviki neticesinde ilde son 7 yılda toplamda 3616 kişi istihdam edilmiştir. Bu sayı 2013 yılında 1111 kişiye kadar ulaşmıştır.

Kırıkkale ilinde 2012-2018 yılları arasında düzenlenen belge adedi ve sermaye tutarı dikkate alındığında, bölgesel teşviklerin daha çok tercih edildiği görülmektedir. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı Teşvik Uygulama ve Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü’nün verilerine göre Kırıkkale’de 2012-2018 yılları arasında sadece bölgesel ve genel teşvik uygulamalarından faydalanılmış olup, İlde büyük ölçekli, stratejik ve öncelikli yatırım teşvik uygulamalarından faydalanan firma bulunmamaktadır.

Tablo 37: Kırıkkale İlinde Destek Sınıfına Göre Belge Sayısı ve Sermaye Miktarı

	Bölgesel Teşvikler		Genel Teşvikler	
	Belge Sayısı (Adet)	Sabit Sermaye (Milyon TL)	Belge Sayısı (Adet)	Sabit Sermaye (Milyon TL)
2012	7	26	8	44
2013	14	201	7	1.378
2014	11	43	4	10
2015	11	84	2	4
2016	6	39	23	83
2017	19	132	25	102
2018	16	184	2	1

Kaynak: Strateji Geliştirme Başkanlığı, (2019), <https://tuys.sanayi.gov.tr/page.html?sayfaId=a1fb69a4-2c8d-4ce4-a8b4-fc515d7096fc&lang=tr> (Erişim Tarihi: 03.05.2019)

Düzenlenen teşvik belgesi bakımından Kırıkkale'nin potansiyeli Türkiye ortalamasına kıyasla düşük gözükmektedir. 2016 ve 2017 yıllarında düzenlenen belge sayısında daha önceki yıllara göre ciddi bir artış söz konusudur. Bunun nedeninin 2012/3305 sayılı kararda yapılan revizyonlar sonrası yatırımların ilde daha cazip duruma getirilmesi olduğu düşünülmektedir. Uygulamaya konulan devlet desteklerinin kapsamı ve içeriği teşvik belgelerine başvuru sayısını artırmıştır.

3.3. MODEL VE ANALİZ SONUÇLARI

Çalışmanın bu bölümünde, bölgesel yatırım teşviklerinin Kırıkkale ilindeki etkinliği oluşturulacak bir model yardımıyla analiz edilecek, bu çerçevede öncelikle kullanılacak model üzerinde durulacak ve sonrasında bu modelin tahmin edilmesinde kullanılan yöntemle ilişkin bilgi verilecek ve uygulama sonucunda elde edilen bulgular değerlendirilecektir.

Çalışmada oluşturulan model En Küçük Kareler Yöntemiyle (EKK) çözümlenmiştir. EKK Yöntemi hata kareleri toplamını en küçük yapmayı hedefleyen istatistiksel bir analizdir. Yöntem aracılığıyla analizi yapılacak verilerin normallik, sabit varyans ve sapma değeri içermemesi gibi durumların sağlandığı varsayımların güvenilir tahminlere ulaşması amaçlanır (Barnett and Lewis, 1994). Sapma değeri, örnekleme gözlemlenen durumun sahip olduğu dağılım ve modele adapte olamayan gözlemler olarak tanımlanmaktadır. Bu yöntem, istatistiksel çözümlerinde matematiksel işlemler için tercih edilen en ideal yöntem olarak kullanılmaktadır (Gürünlü Alma ve Vupa, 2008:220).

EKK yöntemi, regrasyon çözümlenmesi analizlerinde en fazla tercih edilen yöntemlerden birisidir. Regrasyon analizi ise aralarında sebep sonuç ilişkisi olan en az iki farklı değişken arasındaki etkileşimin, etkilendikleri olay özelinde tahmin ve değerlendirmesi için yapılan analizdir. Regrasyon çözümlenmesi ile parametrelerin doğru biçimde tahmin edilmesi ve değerlendirilmesi amaçlanır (Yalta, 2011).

Regrasyon analizi, aralarında sebep sonuç ilişkisi olan ve en az iki değişken arasındaki ilişkiyi ortaya koymak ve bu ilişkiyi kullanarak konuyla ilgili tahmin ve analiz yapabilmek için kullanılan istatistiksel bir yöntemdir. Bu analizde iki veya daha fazla değişken arasındaki bağlantıyı açıklamak amacıyla bir model kurulur ve bu modele regrasyon modeli denir (Birkes and Dodge, 1993).

Kurulan regresyon modelinin geçerliliğini araştırmak regresyon analizinin önemli bir parçasıdır. Kurgulanan modelin gerçek modele ne derece yaklaştığını belirleyebilmek için seçilen EKK yönteminin regresyon analizinin varsayımlarını karşılayıp karşılamadığının kontrol edilmesi gerekmektedir. Eğer kurgulanan model kullanılan verilere uygun değilse alınan sonuçlar yanıltıcı olabilmektedir (Wilcox, 1997).

Bağlanım çözümlenmesinde amaç, örneklem bağlanım işlevi temel alıp, anakütle bağlanım işlevinin doğru olarak tahmin edilmesi olarak tanımlanabilir (Gujarati, 1999). Yöntemi anlamak için anakütle bağlanım işlevi;

$$y := \beta_1 + \beta_2 x_i + U_i$$

(1)

olarak ifade edilir.

y bağımlı değişkeni, x_i bağımsız değişkeni, β_1 kurulan denklemin bilinmeyen parametresini ve U_i tahmin edilemeyen hata terimlerini göstermek için kullanılan basit doğrusal regrasyon denklemini ifade etmektedir. (Gujarati, 2016)

Güncel ekonometrik denklemlerde β_1 ve β_2 parametlerinin tahmini için en çok tercih edilen yöntemlerden biri EKK yöntemidir. Kitle regrasyon modelinde yer alan β_1 ve β_2 parametreleri örneklemelerden elde edilen kestirmeleri $\hat{\beta}_1$ ve $\hat{\beta}_2$ olarak ele

aldığında tek değişkenli regresyon modeli aşağıdaki (2) numaralı denklem şeklinde yazılmaktadır. Denklemde yer alan $\hat{\beta}_1$ ve $\hat{\beta}_2$ parametrelerinin değerini bulmak amacıyla kullanılan EKK yönteminin temelini, toplam sapmaların karelerinin toplamını en küçük yapacak değerlerin bulunması oluşturur. Hata terimlerini gözlemlenen $\hat{Y}_i$ değeri ile beklenen $\hat{U}_i$ değerleri arasındaki fark oluşturmaktadır (Ryan, 1997).

Anakütle bağlanım işlevinin gözlemlenemediği, örneklem bağlanım işlevi kullanılarak tahmin edilir;

$$y_j = \hat{\beta}_1 + \hat{\beta}_2 x_i + \hat{U}_i \quad (2)$$

$$= \hat{Y}_i + \hat{U}_i \quad (3)$$

Örneklem bağlanım işlevinin kendisini bulmak için, hata terimi kullanılır;

$$U_i = Y_i - \hat{Y}_i \quad (4)$$

$$= Y_i - \hat{\beta}_1 - \hat{\beta}_2 X_i \quad (5)$$

Burada örneklem bağlanım işlevine ne kadar yakın ya da uzak olursa olsun tüm kalıntılar eşit önem taşımaktadır (Yalta, 2011).

EKK yöntemi aynı zamanda belirli varsayımlara ulaşmak amacıyla tercih edilmektedir. EKK yönteminin tercih edilmesinin ardındaki varsayımlar, kullanılan regresyon modeli ve veri hazırlama sürecindeki durumu ifade etmektedir. EKK ile kurulan modelin iyi bir tahmin olabilmesi için varsayımları içermesi gerekmektedir. Oluşturulan birçok model bu varsayımları karşılamaz. Ayrıca veri setlerinin çoğu da ideal koşulları sağlamaz ama kurgulanan model kıyas noktası oluşturur. İdeal koşulların bilinmesi de kurgulanan model için önemlidir. Çünkü bu sayede modelin sağlanmadığı durumların kontrol edilebilmesi ve EKK yöntemi sonuçlarının sapmazlığını koruyabilmek mümkün olur (Güriş ve Çağlayan, 2010).

3.3.1. Literatür Özeti

Konuyla ilgili literatürde farklı modeller üzerinden teşvik uygulamalarının çeşitli ekonomik göstergeler üzerindeki etkilerinin analiz edildiği birçok çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmalardan önemli görülenler aşağıda kısaca özetlenmiştir.

Kaynar (2001) tarafından yapılan çalışmada alt sektör verileri baz alınarak yatırım istihdam arasındaki ilişki incelenmiş, analiz sonucunda sabit yatırımların istihdam üzerinde anlamlı bir etkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Karaçay Çakmak ve Erden (2004) tarafından yapılan çalışmada teşviklerin özel kesim yatırımları üzerine etkisi incelenmiş; teşviklerin az gelişmiş bölgelerde tamamlayıcı etkisi olduğu, gelişmiş bölgelerde ise dışlayıcı bir etki doğurduğu tespit edilmiştir.

Ay (2005) tarafından yapılan çalışmada Türkiye’de 1980 – 2003 yılları arasındaki teşvik verilerinin yatırım teşviklerinin sabit sermaye yatırımlarını artırdığı sonucuna ulaşılmıştır. Akan ve Aslan (2008) tarafından yapılan çalışmada ise yatırımlar ile teşvikler arasında doğrusal bir ilişki olduğu ve teşviklerin istihdamı pozitif etkilediği bulgusu elde edilmiştir.

Klemm ve Parys’nin (2009) 47 ülkeyi kapsayan çalışmasında teşviklerin yatırım ve büyüme üzerindeki etkisi inceleme konusu yapılmış; teşviklerin yabancı sermaye yatırımlarını pozitif yönde etkilediği sonucuna ulaşılrken, özel sektör sabit sermaye yatırımları ve büyümeyi olumlu etkilediğine dair belirgin sonuçlar elde edilememiştir.

Bulut (2009) tarafından yapılan çalışmada 1989-2005 yıllarında Türkiye’deki vergisel teşviklerin doğrudan yabancı yatırımlar üzerindeki etkisi tahmin edilmiş; vergi oranlarının yatırımları etkileyen bir değişken olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Ancak efektif vergi oranları değişkeni eklendiğinde, yatırımlarla ters yönlü bir ilişkinin tespit edilmiştir.

Gerni (2009) tarafından yapılan çalışmada 1991-2000 yılları arasında illere verilen yatırım teşviklerinin yanında diğer faktörlerin illerin GSYH’si üzerindeki etkileri analiz edilmiş, analiz sonucunda yatırım teşviklerinin illerin büyümesinde anlamlı bir etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Yavuz (2010) tarafından yapılan çalışmada teşvik sisteminde kullanılan kaynakların, sektör ve istihdam ilişkisinin incelenmiş, teşviklerin sektörler üzerinde pozitif etki yaratarak istihdamı olumlu etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.

Yavan (2011) tarafından yapılan çalışmada Türkiye’de 2000 yılında yatırım teşviklerinin bölgesel ekonomik büyümeye etkisini yatay kesit regresyon yöntemi ile analiz edilmiş ve analiz sonucunda bir bölgede teşvikle yapılan yatırımların artmasının bölgenin GSYH’sini artırdığı bulgusu elde edilmiştir.

Adepeju’nun (2012) yaptığı çalışmada 1990-2010 yılları arasında vergisel teşviklerin petrol ve gaz sektöründeki yatırımlar üzerindeki etkisi incelenmiş, yatırımların belirleyici unsurlarından birinin de vergisel teşvikler olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Adamek ve Rybkova’nın (2015) çalışmalarında Çek Cumhuriyeti’nde 1998-2014 yılları arasında yatırım teşviklerinin bölgesel istihdama etkisi Panel WLS tahmini yöntemiyle analiz edilmiş; analiz neticesinde yatırım teşviklerinin bölgesel istihdam üzerinde pozitif bir etkiye sahip olduğu tespiti yapılmıştır.

Gerni’nin (2015) çalışmasında 2004-2012 yılları arasında yatırım teşviklerinin bölgesel kalkınma üzerine etkileri Yakınsama Yöntemiyle analiz edilmiş ve yatırım teşviklerinin bölgesel düzeyde gelir yakınsamasına olumlu etki yapmadığı bulgusuna ulaşılmıştır.

Recepoğlu ve Değer (2016) tarafından yapılan çalışmada kurulan model panel veri eşbütünleşme ve nedensellik analizleri ile tahmin edilmiş; eşbütünleşme testi sonuçlarına göre, yatırım teşviklerinin uzun dönemde bölgesel ekonomik büyüme üzerinde anlamlı ve pozitif etkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Nedensellik testi sonuçlarına göre ise, gelişmiş ve gelişmekte olan bölgelerde yatırım teşvikleri ile ekonomik büyüme arasında iki yönlü ilişki söz konusu iken, az gelişmiş bölgelerde ise yatırım teşviklerinden bölgesel ekonomik büyümeye doğru tek yönlü nedensellik olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Akan ve Arslan (2008) tarafından yapılan çalışmada Doğu Anadolu Bölgesinde 1980-2006 yılları arasındaki yatırım teşvik sistemi verileri ve istihdam verileri kullanılmıştır. Tahmin edilen modelde yatırım teşvik verilerinin istihdamı nasıl etkilediği araştırılmıştır. Kurulan regresyon modeli En Küçük Kareler yöntemiyle tahmin edilmiş ve Doğu Anadolu bölgesinde uygulanan teşvik yatırımları ile istihdam arasında doğrusal bir ilişki olduğu sonucuna varılmıştır.

3.3.2. Model

Çalışmada Akan ve Arslan (2008) tarafından kullanılan model esas alınmış, beş değişkenin kullanılarak üç farklı model kurulmuş ve kurulan regresyon modellerinin parametreleri EKK yöntemiyle tahmin edilmiştir.

3.3.2.1. Bağımlı ve Bağımsız Değişkenlerin Tercih

Bu çalışmanın amacı Kırıkkale’de yatırım teşvik verilerinin il ekonomisi üzerinde etkinlik yaratıp yaratmadığını ampirik olarak test etmektir. Çalışmada 3 model kurulmuş her model farklı bağımlı değişken tercih edilmiştir.

Çalışmada kullanılan ilk modelde bağımlı değişken teşvik sistemi ile yaratılan istihdam sayısıdır. İstihdamın seçilme nedeni ildeki işsiz sayısında bir azalmanın ildeki ekonomik veriler üzerinde olumlu etki yaratacağı düşüncesidir. İkinci modeldeki bağımlı değişken ilin ihracat miktarıdır. İhracat miktarı ilin hem zenginliğinin hem de sektörel büyüklüğünün bir göstergesi olarak kullanılmaktadır. Üçüncü modelde tercih edilen bağımlı değişken ise ithalat miktarıdır. İthalat miktarı ildeki üretim ve tüketimin bir göstergesi olarak kullanılmaktadır. Bu nedenlerle istihdam sayısı, ihracat ve ithalat miktarları bağımlı değişken olarak tercih edilmiştir.

Modellerde tercih edilen 4 bağımsız değişken kullanılmıştır. Birinci modelde bağımsız değişkenler, birer teşvik verisi olan belge adedi ve sabit sermaye miktarı ile dış ticaret verilerinden oluşturulmuştur. İkinci modelde bağımsız değişkenler, birer teşvik verisi olan belge adedi, sabit sermaye miktarı, istihdam miktarı ve dış ticaret verilerinden ithalat tercih edilerek oluşturulmuştur. Üçüncü modelde ise bağımsız değişkenler birer teşvik verisi olan belge adedi, sabit sermaye miktarı, istihdam miktarı ve dış ticaret verilerinden ihracat tercih edilerek oluşturulmuştur.

3.3.2.2. Veri Seti ve Kaynakları

Bu çalışmada kullanılan değişkenlere ait veriler Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı Teşvik Uygulamaları ve Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü ile Türkiye İstatistik Kurumunun (TÜİK) veri tabanından alınarak derlenmiştir. Yapılan ampirik analizin temel değişkenlerini oluşturan teşvik belge sayısı, sabit yatırım tutarı ve istihdam

edilen kişi sayısı Teşvik Uygulamaları ve Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü'nden; ihracat ve ithalat verileri TÜİK veri tabanından elde edilmiştir.

Çalışmada Kırıkkale iline ait 2002-2018 yıllarına ait çeyrek dönemlik verilerden oluşan bir yatay kesit veri seti kullanılmıştır. 2002 tarihinin başlangıç olarak alınmasının nedeni, Teşvik Uygulamaları ve Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü veri tabanında il bazında 2002 öncesi teşvik sistemine ait verilerin bulunmamasıdır. Bu durum çalışmanın en önemli veri kısıtlarından birini oluşturmaktadır. Diğer taraftan, Kırıkkale Ticaret ve Sanayi Odası'nın 2018 yılında yayımladığı "Kırıkkale İli 2016-2017 Yılı Karşılaştırmalı Ekonomik Verileri" raporunda da belirtildiği üzere, Kırıkkale'de bulunan ve Türkiye'nin önemli sanayi kuruluşlarından sayılan MKEK ve TÜPRAŞ gibi firmaların genel merkezleri Kırıkkale dışında bulunduğundan, bu firmalara ait veriler çalışmada kullanılamamıştır.

Çalışmada kurulacak modellerin veri seti Kırıkkale İlinin yıllara göre çeyrek dönemler halindeki verileri baz alınarak mekânsal analiz birimi ile oluşturulmuştur. Çeyrek dönemlik veriler, kurulacak modeller için daha iyi tahmin gücü sağlamasından dolayı tercih edilmiştir.

Tablo 38'de modellerde kullanılan değişkenler, değişkenlerin kısaltmaları ve değişkenlere ait açıklamalar yer almaktadır.

Tablo 38 : Veri Setleri

Değişkenler	Kısaltmaları	Değişkenlere İlişkin Açıklamalar
İstihdam Sayısı	LNIST	Teşvik belgesi sonucu yapılan yatırımlar neticesinde istihdam edilen kişi sayısı ifade etmektedir.
Belge Sayısı	BA	Yatırım teşvikinden yararlanmak için alınması gereken belgedir.
Sabit Yatırımlar (Milyon TL)	SY	Önceki başlıkta bahsedildiği üzere Sabit Yatırımlar değişkeni 2013'ün birinci çeyreğindeki değeri çok yüksek olduğundan, seride yapısal bir kırılma ortaya çıkarmıştır. Bu yapısal kırılmaya bağlı olarak Sabit yatırımlar değişkeni Akan ve Aslan'ın (2008) çalışmasını takip ederek, kukla değişken aracılığı ile seri yapısal kırılmadan arındırılmış ve analize dahil edilmiştir.
İhracat (\$)	LNİHR	Kırıkkale ilinde 2002-2018 yılları arasında yapılan ihracat tutarının doğal logaritmasıdır.
İthalat (\$)	LNİTH	Kırıkkale ilinde 2002-2018 yılları arasında yapılan ithalat tutarının doğal logaritmasıdır.

3.3.2.3. Ekonometrik Model

Bu çalışmanın amacı, Kırıkkale ilindeki yatırım teşvik verilerinin İlin ekonomisi üzerindeki etkisini ampirik olarak analiz etmek olarak belirlendiği için çalışmada regresyon analizi kullanılmıştır. Teşvik verilerinin ilin ekonomisi üzerinde etkinliğinin belirlenebilmesi amacıyla kurulan regresyon modeli parametreleri EKK yöntemi ile tahmin edilmiştir. Regresyon modeli parametrelerine göre kurulan EKK modelleri aşağıdaki gibidir.

$$LNIST_t = \beta_0 + \beta_1 BA_t + \beta_2 SY_T + \beta_3 LNİHR_t + \beta_4 LNİTH_t + u_t \quad (1)$$

$$LNİHR_t = \beta_0 + \beta_1 BA_t + \beta_2 SY_T + \beta_3 LNİST_t + \beta_4 LNİTH_t + u_t \quad (2)$$

$$LNİTH_t = \beta_0 + \beta_1 BA_t + \beta_2 SY_T + \beta_3 LNİST_t + \beta_4 LNİHR_t + u_t \quad (3)$$

(1) no'lu modelde LNİST_t, Kırıkkale ili için teşvik sistemi kapsamında istihdam edilen kişi sayılarının doğal logaritmasıdır. BA_t Kırıkkale ilindeki yatırım teşvik sistemi ile verilen yatırım belge sayısı; SY_T, ise Kırıkkale ilindeki sabit sermaye yatırım miktarını, LNİHR_t, İlin ihracat miktarının doğal logaritmasını, LNİTH_t, İlin ithalat miktarının doğal logaritmasını göstermektedir.

(2) no'lu modelde LNİHR_t, Kırıkkale ili için ihracat miktarının doğal logaritmasıdır. BA_t, İldeki yatırım teşvik sistemi ile verilen yatırım belge sayısı; SY_T, ise İldeki sabit sermaye yatırım miktarını, LNİST_t, Kırıkkale ili için teşvik sistemi kapsamında istihdam edilen kişi sayılarının, LNİTH_t, İlin ithalat miktarının göstermektedir.

(3) no'lu modelde LNİTH_t, Kırıkkale ili için ihracat miktarının doğal logaritmasıdır. BA_t, İldeki yatırım teşvik sistemi ile verilen yatırım belge sayısı; SY_T, ise İldeki sabit sermaye yatırım miktarını, LNİST_t, Kırıkkale ili için teşvik sistemi kapsamında istihdam edilen kişi sayılarının, LNİHR_t, İlin ithalat miktarını göstermektedir.

Model yarı logaritmik bir model olup,

- (1) No'lu modelde LNİST bağımsız değişkeni, BA, SY, LNİHR ve LNİTH'deki değişimler bağımlı değişkendeki yüzde değişimleri,
- (2) No'lu modelde LNİHR bağımsız değişkeni BA, SY, LNİST ve LNİTH'deki değişimler bağımlı değişkendeki yüzde değişimleri
- (3) No'lu modelde LNİTH bağımsız değişkeni BA, SY, LNİST ve LNİHR'deki değişimler bağımlı değişkendeki yüzde değişimleri ifade etmektedir.

3.3.2.4. Özet İstatistikler

Ampirik çalışmada kullanılan verilerin yapısını özetleyen her bir değişkene ait gözlem sayısı, ortalama, minimum, maksimum değer ve standart sapma ile ilgili değerlere Tablo 39'da özet istatistikler olarak yer verilmiştir. Tablodan gözlem sayısının 68 olduğu, standart sapma değeri istihdam verisi için 103.96, belge sayısı için 3.35, sabit sermaye için 181.43, ihracat miktarı için 1.03, ithalat miktarı için 1.19 olduğu görülmektedir.. Özellikle ortalama ve standart sapma verilerinin farklı olması, değişkenlerin belirleyici faktör olabileceğini göstermektedir.

Tablo 39: Özet İstatistikler

Değişkenler	Gözlem Sayısı	Ortalama	Standart Sapma	Min.	Mak.
<i>IST</i>	68	71,73	103,96	0,00	595,00
<i>BA</i>	68	3,27	3,35	0,00	16,00
<i>SY</i>	68	37,73	181,43	0,00	1500,00
<i>LNİHR</i>	68	14.18	1.03	12.47	17.35
<i>LNİTH</i>	68	14.02	1.19	10.70	15.65

Tablo 40'da analizde kullanılan değişkenlerle ilgili olarak ikili kovaryans ve korelasyon değerleri verilmektedir. Tabloda istihdam, belge sayısı, sabit sermaye, ihracat ve ithalat miktarlarının ikili korelasyonları ve kovaryansları ayrı ayrı gösterilmiştir.

Tablo 40: Değişkenlerin Kovaryans ve Korelasyon Matrisi

Değişkenler	IST	BA	SY	LNİHR	LNİTH
IST	10650,46 1,00	-	-		
BA	186,13 0,54	11.08 1.00	-		
SY	12434,79 0,66	197,75 0,32	32432,96 1.00		
LNİHR	24.84 0.23	1.10 0.32	16.48 0.08	1.05 1.00	
LNİTH	34.22 0.28	1.16 0.29	17.09 0.08	0.65 0.53	1.40 1.00

Tablo 40 incelendiğinde BA, IST, LNİHR VE LNİTH değişkenin bağımlı değişkenle korelasyon katsayılarının sırasıyla 0,54, 0,66, 0,23 ve 0,28 olmak üzere pozitif olduğu görülmektedir. Bu sonuçlar teorik beklentilere uygundur. Yani, iki seri aynı yönde hareket etmektedir. Diğer taraftan değişkenler arasındaki korelasyon katsayısı BA ve IST için 0,32, BA ve LNİHR için 0,32, BA ve LNİTH için 0,29, IST ve LNİHR için 0,23, IST ve LNİHT için 0,28, LNİHR ve LNİTH için 0,53 çıkmış olmakla birlikte, yeterince yüksek değildir. Bu durum modelde çoklu doğrusal bağlantı probleminin olmadığına işaret olarak görülebilir.

3.3.2.5. Bulgular ve Analiz Sonuçları

Bölgesel yatırım teşvik sistemi ile ülke genelindeki illerin bulunduğu bölge ve coğrafyadan kaynaklanan farklılıkların giderilmesi hedeflenmiştir. Kırıkkale'nin gelişmesine katkıda bulunmak, yeni bir ivme kazandırmak için bölgesel yatırım teşvik uygulamaları kapsamında belirli kriterler belirlenmiş olup, kriterleri karşılayanların teşvikten yararlanabilmesi sağlanmıştır. Tablo 41'de teşvikten yararlanan firmaların verileri ile yapılan analize yer verilmiştir.

Tablo 41: 1 No'lu Model İçin EKK ile Analiz Sonuçları

Değişken	Katsayılar	Standard Hatası	t-istatistik	Olasılık
BA	9.7857	2.847216	3.43694	0.0010*
SY	0.000000317	0.0000000495	6.406464	0.0000*
LNİHR	0.962591	9.903741	0.097195	0.9229
LNİTH	11.96875	8.514952	1.405615	0.1648
Gözlem Sayısı	68	F İstatistik	21.90769	
R ² Değeri	0.58175	F-Olasılık	0,000	
Düzeltilmiş R ²	0.55520	Durbin-Watson İstatistiği	1.85451	

*% 1 anlamlılık düzeyi kullanılmıştır.

Tablo 41 (1) nolu model parametreleri EKK yöntemi ile tahmin edilen regresyon analizi sonuçlarını vermektedir. Bağımlı değişken varyansını ne kadar açıkladığını gösteren R² değeri yaklaşık %58,1 çıkmıştır. Bu sonuca göre istihdam edilen kişi sayısındaki değişmelerin yaklaşık %58,1'i, sabit yatırımlar, yatırım teşvik belgesi, ihracat ve ithalat miktarlarında meydana gelen değişmeler tarafından açıklanmaktadır

Modele ait F olasılık değeri sonucu incelendiğinde, tahmin edilen modellerden elde edilen sonuçların yorumlanmasını engelleyici sorunun olmadığı görülmektedir. Bu nedenle tahmin edilen (1) no'lu modelin güvenilir ve doğru olduğu kabul edilerek yapılan tahmin yorumlarında bir sakınca görülmemektedir.

(1) nolu model beklentilere uygun olarak yatırım teşvikleri (belge adedi ve sabit yatırım miktarı) istihdamı arttırmaktadır. Tablo 41 incelediğinde de olasılık değeri (p=0.0010 ve p=0.0000) olarak çıkmıştır.

Yatırım teşviklerini temsil eden değişkenler (belge adedi ve sabit yatırım miktarı) (1) nolu model içinde en büyük değere sahip olduklarından (t=6.4064 ve t=3.4369) bu değişkenlerin bağımlı değişken olan istihdama en büyük katkıyı sağlayan ve en önemli değişkenler oldukları söylenebilir.

(1) no'lu modelde diğ er değişkenlerin etkileri sabit tutulduğ unda, belge adedi değişkeninin regresyon katsayısı tahminleri, istihdamı yaklaşık %0,9 oranında arttırmakta olduğunu anlatmaktadır. Aynı şekilde sabit yatırım miktarı değişkeninin regresyon katsayısı tahminleri, istihdamı yaklaşık %0,3 oranında arttırmaktadır. Elde edilen bulgular neticesinde yatırım teşviklerinin ana iki değişkeni olan teşvik belgesi ve sabit yatırım miktarının artmasının istihdamı arttırdığı görülmektedir. Bu bulgu yatırım teşvik sisteminin beklenen etkiyi gösterdiği, istihdam düzeyine pozitif etki yaparak ilde ekonomik etkinlik yarattığı hipotezini doğrulamaktadır.

Kurgulanan model, Durbin ve Watson tarafından geliştirilen serisel kolerasyonun tespit edilmesinde en bilinen ve sıkça kullanılan sınama yöntemiyle de test edilmiştir. Modeldeki hata terimleri arasındaki otokorelasyonu ve yönünü gösteren Durbin Watson istatistiğinin değeri 1,85 olarak çıkmıştır. Değer otokorelasyonun varlığına ilişkin kararsız bölgede kalmaktadır. Dolayısıyla genel olarak modelde otokorelasyon olmadığı sonucuna varılabilir.

Bu çerçeve de (1) no'lu modelde elde edilen bulgular, yatırım teşvik verilerinin kullanıldıkları modelde pozitif yönde etki sağladığını ortaya koyan ampirik çalışmalardan Akan ile Aslan (2008) ve Yavan (2011) tarafından yapılan çalışmalardaki bulguları desteklemektedir. Bu kapsamda ildeki istihdamın geliştirilmesi açısından yatırım teşvikleri ve istihdamın sektörel mekansal analizi ve ildeki insan kaynaklarının geliştirilmesi konusunda sektörel yeni plan ve projelerinin neler olabileceğinin belirlenmesi önem arz etmektedir.

Tablo 41'den (1) no'lu modelde dış ticaret değişkenlerinin teşvik sistemi kapsamında istihdam edilenler üzerinde anlamlı bir etkisinin olmadığı görülmektedir.

2013 yılında yayımlanan Yatırım Teşvik Sistemi Yıllık Değerlendirme Raporunda da belirtildiğ i üzere, yeni yatırım teşvik sisteminin önemli hedeflerinden biri, büyük ölçekli ve stratejik yatırım uygulamalarını özendirmek; tasarrufları katma değeri yüksek yatırımlara yönlendirmek, üretimi ve istihdamı arttırmak, uluslararası rekabet gücünün artıracak ve Ar-Ge içeriğ i yüksek yatırımların yapılmasını sağlamak olarak belirlenmiştir. Tablo 37'de de gösterildiğ i üzere, Kırıkkale ilinde 5 teşvik uygulamasından sadece bölgesel ve genel teşvik uygulamaları başlığında teşvik belgesi düzenlenmiş olup, dış ticaret verilerinin ildeki istihdam üzerinde anlamlı bir

etkisinin daha fazla olabileceği yüksek sabit yatırım miktarı gerektiren büyük ölçekli ve stratejik yatırımların hayata geçirilmesinin İlin ekonomik gelişmişliği açısından önemli sonuçları olacaktır.

Tablo 42’de (2) no’lu model çerçevesinde ortaya çıkan sonuçlar gösterilmektedir.

Tablo 42: 2 No’lu Model İçin EKK ile Analiz Sonuçları

Değişken	Katsayılar	Standard Hatası	t-istatistik	Olasılık
BA	0.054912	0.038856	1.413222	0.1625
SY	-0.00000000106	0.000000000809	-0.131381	0.8959
İST	0.000156	0.001602	0.09719,	0.9229
LNİTH	0.417478	0.096608	4.321361	0.0001*
Gözlem Sayısı	68	F İstatistik	7.325913	
R ² Değeri	0.317470	F-Olasılık	0.0000	
Düzeltilmiş R ²	0.274135	Durbin-Watson İstatistiği	0.782087	

* %1 anlamlılık düzeyi kullanılmıştır.

Bağımlı değişken varyansını ne kadar açıkladığını gösteren R² değeri yaklaşık %32 çıkmıştır. Bir başka ifadeyle (2) no’lu modelde bağımsız değişkenler bağımlı değişkeni yaklaşık %32 açıklamaktadır. Modele ait F olasılık değeri sonucu incelendiğinde dış ticaret verileri arasında (ihracat ve ithalat) %99,9 güven seviyesinde (p=0.000) tahmin edilen modellerden elde edilen sonuçların yorumlanmasını engelleyici sorunun olmadığını göstermektedir.

Tablo 42 incelediğinde olasılık değeri ithalat değişkeni için p=0.0001 olarak çıkmıştır. %1 anlamlılık düzeyinde anlamlıdır. Bu ihracat değişkeni ile ithalat değişkeni arasında istatistiksel olarak çok yüksek düzeyde anlamlı ve pozitif bir ilişkinin olduğunu göstermektedir.

Dış ticaretin bağımsız değişkeni (ithalat) (2) no'lu model içinde en büyük değere sahip olduğundan ($t=4.321361$) bu değişkenlerin bağımlı değişken olan ihracat en büyük katkıyı sağlayan ve en önemli değişkenler olduğu görülmektedir

(2) no'lu modelde diğer değişkenlerin etkileri sabit tutulduğunda, ithalat değişkeninin regresyon katsayısı tahminleri, istihdamı yaklaşık %4 oranında arttırmaktadır. Elde edilen bulgular neticesinde dış ticaretin ana değişkeni olan ithalatın artmasının ihracatı arttırdığı anlaşılmaktadır.

(2) no'lu modeldeki diğer üç bağımlı değişken (belge sayısı, sabit sermaye miktarı ve istihdam) ihracat üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkiye sahip değildir. Diğer taraftan sabit yatırım değişkeninin işareti de negatife dönüşmektedir. Buradan, yatırım teşvik sisteminden yararlanan firmaların ilde ekonomik bir etkinlik yaratacak seviyede ihracata önem vermediği sonucuna ulaşılabilir. Tablo 26'daki veriler incelendiğinde, Kırıkkale ilinin ihracat verilerinin yıllar itibariyle istikrarlı bir görünüm arz etmemesi, teşvik sistemi değişkenlerinden sabit yatırım, belge adedi ve istihdam değişkeni ile paralel bir görünüme sahip olmaması da (2) no'lu modelin anlamlı bir etkisinin olmaması hususunu açıklayıcı niteliktedir.

Ayrıca (2) no'lu modelde bağımlı değişken ihracat olduğu için modelin tahmin etme gücü ciddi bir kayba uğramış ve R^2 değeri düşük çıkmıştır. Tahmin edilen modelin R^2 değerinin yaklaşık %32 olması, modelin açıklanmasında bağımsız değişkenler haricinde yaklaşık %68 gibi ciddi bir oranda diğer faktörlerin etkisinin bulunduğunu göstermektedir. Bu nedenle teşvik sistemi değişkenleri (belge adedi, sabit yatırım miktarı, istihdam) ile ihracat verilerini arasında yapılan tahminin yorumlanması anlamlı değildir.

Tablo 26 incelendiğinde de Türkiye'nin ihracat değeri son 4 yılda sürekli artarken Kırıkkale'nin ihracat değeri dengeli bir görünüm arz etmediği gibi, son 2 yılda önemli oranda düşüş söz konusudur. Kırıkkale'nin ihracat payının ülke genelindeki payına oranı 2018 yılı için yaklaşık %0,006'dır. Bu oranın sanayi kenti olarak bilinen Kırıkkale için çok düşük olduğu gözden kaçırılmamalıdır.

Kırıkkale bir sanayi kenti görünümüne sahip olsa da Tablo 23'deki veriler incelendiğinde hizmetler ve tarım sektörünün İlin toplam GSYH'sinin yaklaşık

%60'na tekabül ettiği görülmektedir. Analiz sonucunda teşvik sistemi verileri ile ihracat arasında anlamlı bir ilişki kurulamamasında ilin toplam GSYH'sinde ihracat kalemlerinin önemli bir sektörü olan sanayi sektörünün payının düşük olması ve ilin ihracat miktarının ülkenin ihracat miktarına oranının çok düşük olmasının önemli bir payı olduğu düşünülmektedir.

Kırıkkale Ticaret ve Sanayi Odası'nın 2018 yılında yayımladığı "Kırıkkale İli 2016-2017 Yılı Karşılaştırmalı Ekonomik Verileri" raporunda, ülke geneli ve bölgedeki diğer illerle karşılaştırıldığında İldeki ihracatın yeterli düzeyde gerçekleşmediğine vurgu yapılmıştır. Bu durum (2) no'lu modelde ihracat ile teşvik sistemi arasında tahmin edilen durumun anlamlı bir etkisinin olmaması bulgusunu desteklemektedir.

(1) no'lu modelde belirtildiği üzere, dış ticaretin İldeki istihdam üzerinde anlamlı bir etkisinin olduğu görülmektedir. Bu çerçevede yüksek sabit yatırım miktarı gerektiren büyük ölçekli ve stratejik yatırım uygulamalarına başlanmasının İlin ekonomik gelişmişliği ve teşviklerin etkinliği açısından önemli bir fonksiyon göreceği düşünülmektedir.

Tablo 43: (3) No'lu Model İçin EKK ile Analiz Sonuçları

Değişken	Katsayılar	Standard Hatası	t-istatistik	Olasılık
BA	0.023370	0.045108	0.518093	0.6062
SY	-0.0000000868	0.0000000092	-0.943596	0.3490
İST	0.002541	0.001807	1.405615	0.1648
LNİHR	0.547674	0.126737	4.321361	0.0001*
Gözlem Sayısı	68	F İstatistik	7.610925	
R ² Değeri	0.325797	F-Olasılık	0.0000	
Düzeltilmiş R ²	0.282991	Durbin-Watson İstatistiği	1.278865	

*%1 anlam düzeyi kullanılmıştır.

Tablo 43 (3) no'lu model parametrelerinin EKK yöntemi ile tahmin edilen regresyon analizi sonuçlarını göstermektedir. Bağımlı değişken varyansını ne kadar

açıkladığını gösteren R^2 değeri yaklaşık %33 çıkmıştır. Bir başka ifadeyle (3) nolu modelde bağımsız değişkenler bağımlı değişkeni yaklaşık %33 açıklamaktadır. Bu değer düşük olmakla birlikte, modele ait F olasılık değerine göre tahmin edilen modellerden elde edilen sonuçların yorumlanmasını engelleyici bir durum bulunmamaktadır.

Tablo 43 incelediğinde de olasılık değeri ithalat değişkeni için $p=0.0001$ olarak çıkmıştır. %1 anlamlılık düzeyinde anlamlıdır. Bu dış ticaretin ithalat değişkeni ile ihracat değişkeni arasında istatistiksel olarak çok yüksek düzeyde anlamlı ve pozitif bir ilişkinin olduğunu göstermektedir.

Dış ticaretin bağımsız değişkeni (ihracat) (3) nolu model içinde en büyük değere sahip olduğundan ($t=4.321361$) bu değişkenlerin bağımlı değişken olan ithalata en büyük katkıyı sağlayan ve en önemli değişkenler olduğu görülmektedir.

(3) no'lu modelde diğer değişkenlerin etkileri sabit tutulduğunda, ithalat değişkeninin regresyon katsayısı tahminleri, istihdamı yaklaşık %4 oranında arttırmaktadır. Elde edilen bulgular, dış ticaretin ana değişkeni olan ihracattaki artışın ithalatı arttırdığını göstermektedir.

(3) no'lu modeldeki diğer 3 bağımlı değişkenin (belge sayısı, sabit sermaye miktarı ve istihdam) ithalat üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisinin olmadığı; sabit yatırım değişkeninde işaretin negatife dönüştüğü görülmektedir. Buradan, İlde yatırım teşvik sisteminden yararlanan firmaların ilde ekonomik bir etkinlik yaratacak seviyede ithalat yapmadığı sonucuna ulaşılabilir. Tablo 29'daki veriler incelendiğinde, Kırıkkale ilinin ithalat verilerinin yıllar itibariyle düzenli bir görünüm arz etmemesi, teşvik sistemi değişkenlerinden sabit yatırım, belge adedi ve istihdam değişkeni ile paralel bir görünüme sahip olmaması da (3) no'lu modelin anlamlı bir etkisinin olmadığını desteklemektedir. Ayrıca modelde bağımlı değişken ihracat olduğu için modelin tahmin etme gücü ciddi bir kayba uğramış ve R^2 değeri düşük çıkmıştır. Tahmin edilen modelin R^2 değeri yaklaşık %33 olması, modelin açıklanmasında bağımsız değişkenler haricinde yaklaşık %67 gibi ciddi bir oranda diğer faktörlerin etkisinin bulunduğunu göstermektedir. Bu nedenle teşvik sistemi değişkenleri (belge adedi, sabit yatırım miktarı, istihdam) ile ihracat verilerini arasında yapılan tahminin yorumlanması anlamlı değildir.

Tablo 29 incelendiğinde, Kırıkkale'nin ithalat rakamlarının dengeli bir görünüm arz etmediği gibi 2017 yılında önemli oranda düşüş gerçekleştiği görülecektir. Bu oranın ülke genelindeki payı 2018 yılı için yaklaşık %0,006'dır. Kırıkkale Ticaret ve Sanayi Odası'nın 2018 yılında yayımladığı "Kırıkkale İli 2016-2017 Yılı Karşılaştırmalı Ekonomik Verileri" raporunda da bahsedildiği üzere, ülke genelinde ve bölgedeki diğer illerle karşılaştırıldığında İlde ithalat düzeyi düşük olup, 2016 yılından 2017 yılına %42 oranında belirgin bir daralma olduğu görülmektedir. Bu durum (3) no'lu modelde ithalat ile teşvik sistemi arasında tahmin edilen durumun anlamlı bir etkisinin olmadığını desteklemektedir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Küresel ekonomik koşullarla rekabet edilebilmesi için hemen hemen her ekonomide devletler teşvik sisteminden faydalanmaktadırlar. Bölgesel farklılıkları azaltmak, kapasite kullanım oranlarını arttırmak ve atıl konumda bulunan faaliyet alanlarına işlerlik kazandırmak gibi birçok amacı gerçekleştirmek üzere, ekonomi politikaları içerisinde teşvik sistemleri özel bir yer tutmaktadır.

Teşvik sistemlerinin tercih nedenleri arasında, bölgeler arasındaki gelişme farklılıklarının asgari düzeye indirilmesi, AR-GE yatırımlarının artırılarak küresel ekonomik şartlarda firmaların rekabet edebilmesinin sağlanması, teknoloji düzeyi yüksek ürünler üretilmesi, yurtiçi üretimin küresel ölçekte rekabet edebilecek kalite ve düzeye çıkarılması ve bu bağlamda ihracatın artırılması hususları öne çıkmaktadır

Türkiye’de teşvik sisteminin geçmişi oldukça gerilere gitmektedir. Osmanlı Devleti’nin son dönemlerinde mütevazî ölçekte uygulamaya başlanılan ekonomik teşvikler, Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren giderek genişleyen bir uygulama alanı bulmuştur. Ancak geline nokta teşvikler özellikle bölgeler arası gelişmişlik farklarının azaltılmasında beklenen düzeyde etkili olamamıştır.

Türkiye’de uygulamaya konulan en son teşvik sistemi 2012 yılında yürürlüğe giren 3305 Sayılı Bakanlar Kurulu Kararı’dır. Bu karar 2009 yılında yürürlüğe giren teşvik sisteminde kapsamlı bir değişiklik sonucu yürürlüğe konulmuştur. Sistem günün ekonomik, sosyal ve diğer şartları da göz önüne alınarak güncellenmiştir. 2012/3305 sayılı kararı ile ülke altı farklı bölgeye ayrılmış; her bölgenin teşvik sisteminden yararlanma şartları ayrıntılı olarak belirlenmiştir.

Bu çalışmada Türkiye’de uygulanmakta olan yatırım teşvik sistemi, Kırıkkale İli özelinde bir etkinlik değerlendirmesine tabi tutulmuştur. İstatistikî veriler ve oluşturulan ekonometrik modeller yardımıyla, teşvik sisteminin Kırıkkale İlindeki etkinliği ile ilgili olarak aşağıdaki tespitler yapılmıştır.

Kırıkkale’de 2012 yılında yürürlüğe giren teşvik sistemi sonrası verileri incelendiğinde, sadece bölgesel ve genel teşvik uygulamalarından faydalandığı, büyük ölçekli, öncelikli ve stratejik yatırım başlıklarında talep olmadığı gibi, teşvik

belgesi de düzenlenmediği görülmektedir. Bölgesel teşvik uygulamalarının genel teşvik uygulamalarına göre daha çok tercih edildiği anlaşılmaktadır. Büyük ölçekli, stratejik ve öncelikli yatırım konularının İlde bulunmama nedeni yüksek yatırım harcamaları gerektirmesidir.

Kırıkkale'deki yatırım teşviklerinin sektörel dağılımı incelendiğinde, hizmetler sektöründe, enerji, imalat, madencilik ve tarım sektörüne göre daha çok teşvik belgesi düzenlendiği; hizmetler sektörünü imalat sektörünün takip ettiği ve son sırada ise tarım sektörünün olduğu anlaşılmaktadır.

İldeki yatırım teşviklerinin büyük çoğunluğunu komple yeni yatırımlar oluşturmakta, ikinci sırada tevsi, son sırada ise diğer yatırımlar yer almaktadır. Yatırımcı açısından değerlendirildiğinde, İlde yatırım teşvik sisteminden yararlanan yerli yatırımcıların önemli bir yeri olmakla birlikte, yabancı yatırımcı sayısının yerli yatırımcı sayısına göre çok olduğu anlaşılmaktadır. İlin sanayi profili ve OSB olanakları göz önüne alındığında, yabancı yatırımcı sayısının artırılması için gerekli çalışmaların, ilgili ve ilişkili kurumlar tarafından yapılması gerektiği görülmektedir.

Çalışmanın son bölümde Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı Teşvik Uygulamaları ve Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü ve Türkiye İstatistik Kurumundan (TÜİK) elde edilen veriler yardımıyla devlet teşviklerinin Kırıkkale İlinde bazı makroekonomik göstergeler üzerindeki etkisi analiz edilmiştir.

Oluşturulan modellerde istihdam (IST), belge adedi (BA), sabit sermaye miktarı (SY), ihracat (LNİHR) ve ithalat verileri (LNİTH) kullanılmış; istihdam, ihracat ve ithalat değişkenleri bağımsız değişken tercih edilerek üç farklı model oluşturulmuştur.

Özet istatistikler incelendiğinde, 68 gözlem sayısına ulaşılmış olup, istihdam, belge adedi, sabit sermaye miktarı, ihracat ve ithalat için standart sapma değerleri tespit edilmiştir. Kurulan (1) no'lu modelden yatırım teşvik sisteminin İlde istidamin artırılmasında etkili olduğu anlaşılmaktadır. Analiz sonuçlarına göre, belge adedinde 1 birim artış, istihdam edilen kişi sayısını %0,09 arttırmaktadır. Ayrıca yatırım teşvik sistemi çerçevesinde İlde yapılan sabit yatırım miktarlarının artmasının da istihdam oranını olumlu etkilediği görülmektedir. Teşvik sistemi kapsamında belge adedi ve

sabit yatırım miktarındaki artış ile istihdam düzeyi arasında anlamlı bir ilişki bulunmaktadır. Bu durum teorik beklentileri karşılamaktadır. Ayrıca bu kapsamda İldeki istihdamın artırılması açısından yatırım teşvikleri ve istihdamın sektörel mekânsal analizi ve ildeki insan kaynaklarının geliştirilmesi konusunda faaliyette bulunan sektörlerin yeni plan ve projelerinin neler olabileceğinin belirlenmesi önem arz etmektedir. Kurgulanacak plan ve projelerin teşvik sistemi kapsamında olmasının istihdam üzerinde pozitif bir etki oluşturması beklenir.

Tahmin edilen (2) ve (3) no'lu modellerde dış ticaret verileri üzerinde teşvik sisteminin etkinliği anlamlı çıkmamıştır. Bu durumun açıklanmasında Kırıkkale'nin dış ticaret rakamlarının istikrarsız seyri, İlin dış ticaret rakamlarının gerek ülke geneline göre, gerekse Bölgedeki diğer illere göre düşük olması ve İlin GSYH'deki sektörel dağılımının dış ticareti destekleyecek bir etkisinin olmaması hususları önce çıkmaktadır.

Mevcut durumda yatırım teşvik sisteminin Kırıkkale ekonomisi üzerindeki olumlu etkisinin beklenen düzeyin altında olduğu anlaşılmaktadır. Kırıkkale İlinin yatırımcılar açısından önem arz eden, altyapı imkânlarının oldukça iyi durumda olması, coğrafi konumu, Başkente yakınlığı, iki OSB'nin varlığı, verileri Kırıkkale'nin istatistiklerinde yer almamakla birlikte TÜPRAŞ ve MKEK gibi büyük kuruluşların ildeki yatırımları gibi özellikleri İlin teşvik sisteminde daha fazla yararlanabileceği bir zemin oluşturmaktadır.

Teşvik sisteminin İlde daha etkili sonuçlar doğurabilmesi için İlin yatırım teşvik sistemine olan talebinin artırılması, yatırımcı için cazip olacak ortamın oluşturulması ve coğrafi konumunun değerlendirilmesi gerekmektedir. Yine bu çerçevede teşviklerle ilgili olarak daha etkin bir tanıtım ve danışmanlık hizmeti sunulması da önem arz etmektedir. Bu konuda gerek Ahiler Kalkınma Ajansı'nın gerekse Kırıkkale Ticaret ve Sanayi Odası'nın yatırımcıları bilgilendirecek ve yönlendirecek çalışmaların sayısını ve içeriğini iyileştirmelerinin olumlu sonuçları olacaktır.

KAYNAKÇA

- Adepeju, S., (2012). “*The Impact of Tax Incentives on Foreign Direct Investment in the Oil and Gas Sector in Nigeria*”, Journal of Business and Management, 6 (1), pp.1-15
- Ahiler Kalkınma Ajansı, (2014). <http://investinkirikkale.com/assets/ilgiliidosyalar/Bir-Bakista-Kirikkale-TR-V.1.pdf>. (Erişim Tarihi:10.10. 2018).
- Ahiler Kalkınma Ajansı, (2017). *Kırıkkale'nin Ekonomik Göstergeleri*, Kırıkkale Yatırım Destek Ofisi.
- Akan, Y. ve Arslan, İ., (2008). “*Türkiye’de Sektörel Yatırım Teşvik Belgeleri ile İstihdam Analizi : Doğu Anadolu Bölgesi Üzerine Bir Uygulama*”, *Çalışma ve Toplum Dergisi*, (16), ss.107 - 119.
- Akdeve, E. ve Karagöl, E., (2013). “*Geçmişten Günümüze Türkiye’ de Teşvikler ve Ülke Uygulamaları*”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* (37), ss.330.
- Akdoğan, A., (2017). *Kamu Maliyesi*, Gazi Kitabevi, Ankara.
- Akkaya, S. (2006). “*Avrupa Birliği ve Türkiye’de Devlet Yardımları ve Ekonomik Etkileri*”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.
- Aksoy, Ş., (1998). *Kamu Maliyesi*, Filiz Kitabevi, İstanbul
- Aktürk, A., ve Şenol, H., (2010). “*KOBİ’ler Açısından İhracat Teşviklerinin Önemi Ve Etkinliğini Arttırılmasına Yönelik Öneriler*”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 15(2), ss. 375-391.
- Albayrak, A., Kalaycı, Ş. ve Karataş, A., (2004). “*Türkiye’de Coğrafi Bölgelere Göre İllerin Sosyoekonomik Gelişme Düzeylerinin Temel Bileşenler Analiziyle İncelenmesi*”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9(2), ss.101-103.
- Altıntaş, M., (2018). *2018 Yılı İşgücü Piyasası Araştırmaları*, Kırıkkale Çalışma ve İş Kurumu İl Müdürlüğü Yayınları, Kırıkkale.

- Arslan, K., (2005). “Bölgesel Kalkınma Farklılıklarının Giderilmesinde Etkin Bir Araç: Bölgesel Planlama ve Kalkınma Ajansları”, (7), ss.276-280.
- Atamer, M., (2015). *Türkiye’de Yatırım Teşvik Sisteminin Yatırımlar Üzerindeki Etkisi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Atış, E., (1994). “Türkiye’de 1980 Sonrası Yatırım Teşvik Uygulamaları ve Tarımsal Yatırımdaki Gelişmeler”, *Tarım Ekonomi Dergisi*, (2), ss.62-74.
- Ay, H., (2005). “Yatırım Teşviklerinin Sabit Sermaye Yatırımları Üzerindeki Etkisi”, *Selçuk Üniversitesi Karaman İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 5 (2), ss176-185.
- Aydın, U., (2008). *Globalization and the Politics of Subsidies*. European University Institute Working ss.2-20.
- Aydoğuş, İ., (2000). *Türkiye’nin Avrupa Birliği ile Bütünleşme Sürecinde Devlet Yardımları*. Afyon Kocatepe Üniversitesi Yayınları, Afyonkarahisar.
- Aykın, H., (2017). *Neden Teşvik Verilir? Teşviklerin Ekonomik Rasyonalitesi Üzerine*. <https://vergidosyasi.com/2017/03/03/neden-tesvik-verilir-tesviklerin-ekonomik-rasyonalitesi-uzerine/> (Erişim Tarihi:03.04. 2019).
- Bacila, N., (2010). “The Relation Between State Aid and Economic Development in the European Union”, *Romanian Economic Journal*, 13(36), ss.112-120.
- Bali, O. (1979). *Yatırım ve Teşvik Rehberi*. Doruk Matbaacılık, Ankara.
- Boratav, K., (2007). *Türkiye İktisat Tarihi 1908-2005*, İmge Kitabevi, Ankara.
- Barnett, V. and Lewis, T., (1994). *Outliers in Statistical Data. Canada*. John Wiley Sons.
- Baumüller, H., (2009). *Sustainable Development Impacts of Investment Incentives in South Asia*, International Institute for Sustainable Development.
- Besleme, M. ve Altıntığ, K., (2017). *Kırıkkale İli Ticari Hayatı ve Üretim Durumu*, Kırıkkale Ticaret ve Sanayi Odası Yayınları, Kırıkkale.
- Bilici, N., (2006). *Türkiye-AB İlişkileri*, Seçkin Yayıncılık, Ankara.

- Birkes, D. and Dodge, Y., (1993). *Alternative Methods of Regression*, New York: John Wiley Sons.
- Bulgan Aras, C., (2018). *Avrupa Birliği ve Dünya Ticaret Örgütü Çerçevesinde Uygulanan Teşvikler*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Toros Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin.
- Çelik, İ., Tunç , H. ve Kaya, M., (2013). “Vergi İndirimlerinin Yerel Ekonomilerin Büyümesindeki Rolü ve Burdur Örneği”, *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5 (8), ss.27-30.
- Çiloğlu, İ., (2000). “Teşvik Politikasının Yönlendirme Gücü”, *Hazine Dergisi*, (13), ss.29-48.
- Çiloğlu, İ., (2016). *Türkiye’de Bölgesel Kalkınma ve Teşvik Politikaları*. Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara.
- Çoban, Y., (2016). *Türkiye Ekonomisi*, İkinci Sayfa Yayınevi, İstanbul.
- Dalkıran, A., (2009). “1909’dan 2009’a Sanayinin 100 Yıllık Teşvik Macerası”, *Moment Dergi*, 3 (10), ss.36-40.
- Değer, N., (2014). *Açıklamalı ve Uygulamalı Katma Değer Vergisi Kanunu*, Yaklaşım Yayıncılık, Ankara.
- Doğan, S., (2014). *Avrupa Birliği Devlet Destekleri Muktesabatının Temel Kavram İlke ve Esasları*, Hazine Müsteşarlığı Uzmanlık Tezi, Ankara.
- Doğangün Yasa, B., (2017). “İktisat Düşüncesinde Devlet Müdahaleciliği”, *Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5 (2), ss.283-284.
- Duran, M., (2000). *Teşvik Politikaları ve Doğrudan Sermaye Yatırımları*, T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı Ekonomik Araştırmalar Genel Müdürlüğü Araştırma İnceleme Dizisi, Ankara.
- Eser, E., (2011). *Türkiye’de Uygulanan Yatırım Teşvik Sistemleri ve Mevcut Sistemin Yapısına Yönelik Öneriler*,Yayımlanmamış Uzmanlık Tezi. T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı, Ankara.
- Ezer, A. ve Şimşek, S., (2013). *Yeni Teşvik Sistemi Kapsamında Yatırımlara Devlet Yardımı*, Seçkin Yayıncılık, Ankara.

- Gerni, C., Değer, M. ve Emsen, S. (2009). *Provincial Economic Growth in Turkey: Cross - Sectional Analyses*. İktisat İşletme ve Finans, 24 (282), 54-81.
- Gerni, C., Sarı, S., Sevinç, H. ve Emsen, S. (2015). *Bölgesel Dengesizliklerin Giderilmesinde Yatırım Teşviklerinin Rolü ve Başarı Kriteri Olarak Yakınsama Analizleri: Türkiye Örneği*. Kazan/Rusya: International Conference on Eurasian Economies.
- Gökmen, S. ve Kartaloğlu, E., (2012). *Yeni Teşvik Sistemi*, İSMMMO Yayınları, İstanbul.
- Gujarati, D., (1999). *Temel Ekonometri*, Literatür Yayıncılık, İstanbul
- Gujarati, D., (2016). *Örneklerle Ekonometri*, BB101 Yayınları, İstanbul.
- Gülmez, M. ve Noyan Yalman, İ., (2010). “Yatırım Teşviklerinin Bölgesel Kalkınmaya Etkileri: Sivas Örneği”, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 24 (2), ss.235-255.
- Güriş, S. ve Çağlayan, E., (2010). *Ekonometri Temel Kavramlar*. İstanbul: Der Yayınları.
- Gürünlü Alma, Ö. ve Vupa, Ö., (2008). Regresyon Analizinde Kullanılan En Küçük Kareler ve En Küçük Medyan Kareler Yöntemlerinin Karşılaştırılması. Süleyman Demirel Üniversitesi, *Fen Edebiyat Fakültesi Fen Dergisi*, 3(2), 219-229.
- Güven, A., (2007). “Türkiye’de İller Arası Gelir Eşitsizliğinde Teşvik Politikasının Rolü: Bir Ayrıştırma Analizi”, *Akdeniz Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 7(14), ss.20-38.
- İlhan, B., (2010). “Avrupa Birliği Rekabet Politikasında Devlet Yardımları ve Türkiye'nin Uyumu”, *Sayıştay Dergisi*, (76), ss.105.
- İncekara, A., (1995). *Türkiye’de Teşvik Sistemi*, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, İstanbul.
- Kahraman, H., (2018). *Stratejik Plan 2018-2021*, Kırıkkale Ticaret Borsası Yayınları, Kırıkkale.

- T.C. Kalkınma Bakanlığı, (2000). *Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005)*, Bölgesel Gelişme Özel İhtisas Komisyonu Raporu, T.C. Kalkınma Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- T.C. Kalkınma Bakanlığı, (2013). *Bölgesel Gelişme Ulusal Stratejisi 2014-2023*, T.C. Kalkınma Bakanlığı, Ankara.
- T.C. Kalkınma Bakanlığı, (2017). *Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Araştırmaları*, <http://www3.kalkinma.gov.tr/PortalDesign/PortalControls/WebContentGosterim.aspx?Enc=51C9D1B02086EAFB13C239EE2D6723BE> ,(Erişim Tarihi:10.10. 2018).
- Karaçay Çakmak, H. ve Erden, L., (2004). “Yeni Bölgesel Kalkınma Yaklaşımları ve Kamu Destekleme Politikaları: Türkiye’den Bölgesel Panel Veri Setiyle Ampirik Bir Analiz”. *Gazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 6(3), ss.77-96.
- Karakurt, A., (2010). “Küresel Kriz Ortamında Yatırım Teşvikleri”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 65 (2), ss.143-163.
- 2009/15236 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı, (2009). *Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Karar*.
- Kesmen, B. (2001). “Avrupa Birliği’nde Devlet Yardımları”, *Maliye Dergisi*, (137), ss.87-96.
- Kırıkkale Ticaret ve Sanayi Odası, (2018). <http://www.kirikkaletso.org.tr/ktso/outpost.asp?bs=14&KATID=2&dil=trhttp://www.kirikkaletso.org.tr/ktso/outpost.asp?bs=14&KATID=2&dil=tr> (Erişim Tarihi:10.10. 2018).
- Klemm, A. and Parys, S., (2009). *Empirical Evidence on the Effects of Tax Incentives*. IMF Working Paper, 2009/2136.
- Korkmaz, E., (1982). *Vergi Yapısı ve Gelişimi*. Gür-Ay Matbaası, İstanbul.
- Köksal, T., (2012). *Uluslararası Ticaret Hukuku*, Adalet Yayınevi, Ankara.
- Kural, K., Karakeçili, F. ve Sakızoğlu, A., (1995). *GATT Normları ve Uluslararası Bütünleşmeler Açısından Devlet Yardımları*, Dışişleri Bakanlığı, Avrupa Birliği İle İlişkiler Genel Müdürlüğü Politikalar ve Uyum Dairesi Başkanlığı, Ankara.

- Leblebici, F., (2002). *Devlet Yardımları Uygulamasının Maliyeti ve Ekonomik Göstergelerle Mukayesesi*. İktisadi Sektörler Ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü Sanayi Dairesi Başkanlığı, Ankara.
- Nadaroğlu, H., (1996). *Kamu Maliye Teorisi*, Beta Yayınları, İstanbul.
- Nicolaides, P., Kekelekis, M. and Kleis, M., (2008). *State Aid Policy in the European Community: Principles and Practice*. Netherlands: Kluwer Law International.
- Orer, G., (2015). "Ekonomik Kamu Düzeni ve Devletin Ekonomiye Müdahalesi", *Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi*, (6), ss.375-384.
- Ökçün, A. G., (1975). "Teşvik-i Sanayi Kanun-ı Muvakkat", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 30 (1), 135-166.
- Öney, E., (1980). *İktisadi Planlama*. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara.
- Özkarabüber, M., (2003). *Avrupa Birliği ve Türkiye’de Devlet Yardımlarının Kontrolü*, Rekabet Kurumu Uzmanlık Tezi, Ankara.
- Robinson, H., (1961). *The Motivation and Flow of Private Foreign Investment*. California: Stanford Research Institute.
- Roper, S., (2015). "SME İnnovation, Exporting and Growth: A Review Of Existing Evidence", *International Small Business Journal*, 1(33), ss28-48.
- Ryan, T., (1997). *Modern Regression Methods*. New York: John Wiley Sons.
- Sakarya, A. ve İbişoğlu, Ç., (2015). "Türkiye’de İllerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Endeksinin Coğrafi Ağırlıklı Regresyon Modeli İle Analizi", *Marmara Coğrafya Dergisi* (32), ss.213.
- T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, (2019). *Yatırım Teşvik İstatistikleri*. <https://tuys.sanayi.gov.tr/page.html?sayfaId=a1fb69a4-2c8d-4ce4-a8b4-fc515d7096fc&lang=tr> (Erişim Tarihi:05.01. 2019).
- Sarıca, İ., (2001). "Türkiye’de Bölgesel Gelişme Politikaları ve Projeleri", *Akdeniz Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* (1), ss.155-165.
- Saybaşı, K. (1986). *Devletin Ekonomiye Müdahalesi(1963-1985)*. Ankara: Birey ve Toplum Yayınları.

- Seyidoğlu, H. (2003). *Uluslararası İktisat: Teori, Politka ve Uygulama*, Güzem Can Yayınları, İstanbul.
- Slotboom, M., (2002). “Subsidies in WTO Law and in EC Law Broad and Narrow Definitions”, *Journal of World Trade*, (3), 517.
- Songör, T., (2005). “Devlet Yardımları ve Rekabet Politikası”, *E-Yaklaşım*, (154), ss.27-29.
- Soylu, H., (2008). *Devlet Yardımları ve Ekonomik Etkinlik: AB ve Türkiye'deki Sistem*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Susam, N., (2016). *Kamu Maliyesi*, Beta Yayınevi, Ankara.
- Tatar Candan, G. ve Yurdadoğ, V. (2017). “Türkiye’de Maliye Politikası Aracı Olarak Teşvik Politikaları”, *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* (27), ss.155-173.
- T.C. Ekonomi Bakanlığı, (2013). *Yatırım Teşvik Belgesi Kapsamında Devlet Destekleri. Adım Adım Uygulama Rehberi*, Ankara.
- T.C. Ekonomi Bakanlığı, (2013), *Yatırım Teşvik Sistemi Yıllık Değerlendirme Raporu*, Ankara.
- Topal, M., (2006). *Uluslararası Kuruluşların Teşvik Sistemine Bakışı Ve Türk Teşvik Sisteminin Bu Çerçeve Analizi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon.
- Türk, İ., (2015). *Kamu Maliyesi*, Turhan Kitabevi, Ankara
- Uluatam, Ö., (1999). *Kamu Maliyesi*, İmaj Yayıncılık, Ankara.
- Ulutürk, S., (2001). “Kamu Harcamalarının Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi”, *Akdeniz Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (1),ss.131-139.
- UNCTAD, (2000). *Tax Incentives and Foreign Direct Investment; A Global Survey*. New York and Geneva:UNCTAD.
- Wilcox, R., (1997). *Introduction to Robust Estimation and Hypothesis Testing*. San Diego: Academic Press.

Yavan, N., (2011). “Teşviklerin Bölgesel Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: Ampirik Bir Analiz”. *Ekonomik Yaklaşım*, 22(81), ss.65-100.

Yavan, N., (2011a). *Teşviklerin Sektörel ve Bölgesel Analizi: Türkiye Örneği*. Maliye Hesap Uzmanları Vakfı Yayınları, Ankara.

Yavan, N., (2011b). *5.Bölgesel Kalkınma ve Yönetişim Sempozyumu Sanayi Politikasının Yönetişimi*. Bildiri Kitabı, Ankara.

Yavan, N. (2012). *Türkiye’de Yatırım Teşviklerinin Bölgesel Belirleyicileri: Mekansal ve İstatiksel Bir Analiz*. Coğrafi Bilimler Dergisi(10), ss.20-21.

2012/1 Sayılı Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Kararın Uygulamasına İlişkin Tebliğ, (2012). *Resmi Gazete*.

2012/3305 Karar Sayılı Bakanlar Kurulu Kararı, (2012). Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Karar. *Resmi Gazete*.

3065 Sayılı Katma Değer Vergisi Kanunu, (1984). *Resmi Gazete*.